

**T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
BANKACILIK VE SİGORTACILIK ENSTİTÜSÜ
SERMAYE PİYASASI VE BORSA ANA BİLİM DALI**

**ULUSLARARASI DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ
VERGİ ÖZENDİRMELERİ ÖNLEMLERİ KARŞISINDAKİ DURUMU
VE
VERGİSEL TEŞVİKLERİN BAŞARISINDA ÇİN**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ALİEKBER ALTINIŞIK

İSTANBUL 2006

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
BANKACILIK VE SİGORTACILIK ENSTİTÜSÜ

Aşağıda belirtilen lisansüstü tez, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği hükümlerinde belirtilen esaslar çerçevesinde jüri önünde savunulmuş ve jüri tarafından başarılı bulunmuştur.

TEZ BAŞLIĞI : Uluslararası Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Vergi
Özendirmeleri Önlemleri Karşısındaki Durumu ve Vergisel
Teşviklerin Başarısında Çin

TÜRÜ : Yüksek Lisans

TEZİ HAZIRLAYAN : Aliakber ALTINIŞIK

ANABİLİM DALI : Sermaye Piyasası ve Borsa

SAVUNMA TARİHİ : 27.07.2006

JÜRİ ÜYELERİ :

GÖREVİ

ADI SOYADI

İmza

Danışman

Doç.Dr.Erol ULUSOY

Üye

Prof.Dr.Niyazi BERK

Üye

Yrd.Doç.Dr.Murat AKBALIK

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
BANKACILIK VE SİGORTACILIK ENSTİTÜSÜ
SERMAYE PİYASASI VE BORSA ANA BİLİM DALI

ULUSLARARASI DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ
VERGİ ÖZENDİRMELERİ ÖNLEMLERİ KARŞISINDAKİ DURUMU
VE
VERGİSEL TEŞVİKLERİN BAŞARISINDA ÇİN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Aliekber ALTINIŞIK

DANIŞMAN :Doç. Dr. Erol ULUSOY

İSTANBUL 2006

ÖNSÖZ

Çalışmama, değerli katkılarından dolayı değerli danışman hocam Doç. Dr. Erol ULUSOY'a, desteğini her zaman yanımda hissettiğim çok kıymetli hocam Prof. Dr. Niyazi BERK'e ve bugüne kadar üzerimde emeği olan diğer bütün öğretim elemanlarına teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖNSÖZ	III
İÇİNDEKİLER	IV
KISALTMALAR ve TERİMLER	X
TABLolar LİSTESİ	XII
GRAFİKLER LİSTESİ	XIV
ÖZET	XV
ABSTRACT	XVIII
GİRİŞ	1
1 YABANCI SERMAYE YATIRIMLARINA KAVRAMSAL YAKLAŞIM	5
1.1 Yabancı Sermaye Tanımı ve Türleri	5
1.2 Yabancı Sermayenin Özellikleri	7
1.3 Doğrudan Yabancı Yatırım Türleri	9
1.3.1 Farklı doğrudan yabancı yatırım türleri	9
1.3.1.1 Ortak girişim (Joint venture)	9
1.3.1.2 Şirketler arası birleşmeler (Merger'ler ve acquisition'lar)	12
1.3.1.3 Stratejik birleşmeler	13
1.3.1.4 Tam sahiplikteki yatırımlar	14

	<u>Sayfa</u>
1.3.2 Özel doğrudan yabancı yatırım türleri	14
1.3.2.1 Montaj sanayi	15
1.3.2.2 Yap-işlet-devret modeli	16
1.4 Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Bir Ülkeye Geliş Sebepleri	17
1.4.1 Hammadde kaynakları	18
1.4.2 Faaliyetlerin bütünleştirilmesi	19
1.4.3 Unvanın ve sırların korunması	19
1.4.4 Ürünün yaşam dönemi hipotezi	20
1.4.5 İthalatçı ülkenin koyduğu tarife ve kotalardan kaçınma	20
1.4.6 Yurtiçi kısıtlamalardan kurtulma	21
1.4.7 Üretim esnekliği	21
1.4.8 Yatırımları uluslararası çeşitlendirme	22
1.4.9 Ucuz yabancı faktör kullanımı	22
1.4.10 Yabancı teknoloji kullanılması	22
1.4.11 Monopol avantajından yararlanma	23
1.5 Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicileri	23
1.6 Gelişmenin Kaynağı Olarak Doğrudan Yabancı Sermaye	26
1.7 Çok Uluslu Şirketlerle İlgili Özellikler	28
1.7.1 Çok uluslu şirket kavramı ve tarihsel gelişimi	28
1.7.2 Çok uluslu şirketlerin diğer ülkelerde faaliyetlerde bulunmalarının nedenleri	30

	<u>Sayfa</u>
1.7.2.1 Kârlılık faktörü	30
1.7.2.2 Pazar payını koruma ve artırma arzusu	31
1.7.2.3 Oligopol yaratma arzusu	32
1.7.2.4 Ekonomik ve coğrafi faktörler	32
1.7.2.5 Politik faktörler	34
1.7.2.6 Psikolojik faktörler	35
1.7.2.7 Yasal çerçeve	36
1.7.2.8 Sosyal ve kültürel faktörler	37
1.7.2.9 Teknolojiyi emme kapasitesi	38
1.8 Yabancı Sermaye Yatırımları Fayda ve Zararları	39
1.8.1 Yabancı sermaye yatırımının iktisadi etkileri	39
1.8.1.1 Yabancı sermaye yatırımlarının ana ülke üzerine etkileri	39
1.8.1.2 Yabancı sermaye yatırımlarının ev sahibi ülke üzerine etkileri	41
1.8.1.3 Yabancı sermayenin ekonomik etkileri	41
1.8.1.3.1 Milli gelir etkisi	42
1.8.1.3.2 Ödemeler dengesi etkisi	43
1.8.1.4 Uluslararası ekonomik ilişkilere etkisi	44
1.8.1.5 Teknolojik ve işletme bilgisine etkisi	44
1.8.1.6 İstihdama etkisi	45
1.8.1.7 Bölgesel kalkınmaya etkisi	46

	<u>Sayfa</u>
1.8.2 Sosyal etkileri	47
1.8.3 Diğer etkileri	47
1.8.4 Olumsuz etkileri	48
2 KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE VERGİ ÖZENDİRMELERİ, TEŞVİKLER VE VERGİ REKABETİ	52
2.1. Vergi Özendirme Önlemleri ile İlgili Yapılan Araştırmalar	52
2.2. Uluslararası İşletmelerin Vergi Özendirmeleri Karşısındaki Durumları	54
2.3. Ülkeler Tarafından Kullanılan Vergi Teşvik Türleri	56
2.3.1 Genel düşük kurumlar vergisi uygulaması	57
2.3.2 Vergi erteleme ve geçici indirimler (istisnalar)	57
2.3.3 Yatırım teşvikleri için hızlı vergi iptalleri	58
2.3.4 Tüm yada belirli yatırımcılar için verginin tamamen veya kısmen kaldırılması	58
2.4. Mali Teşviklerin Maliyeti	58
2.5 Vergi Rekabeti Kavramı Ve Kapsamı	59
2.5.1 Ülkelerin vergi rekabetine başvurmalarının nedenleri	64
2.5.2 Vergi rekabetini etkileyen unsurlar	66
2.5.3 Uluslararası faktör hareketliliği ve vergi rekabeti	67
2.5.4 Vergi rekabeti uygulamaları	69
2.6 Zararlı Vergi Rekabeti Ve Etkileri	74
2.7 Zararlı Vergi Rekabetine Karşı Alınan Önlemler	81
2.7.1 Zararlı vergi rekabeti ve OECD	81

	<u>Sayfa</u>
2.7.2 Zararlı vergi rekabeti ve AB	84
2.7.3 Dünyada DYY çekme rekabeti	85
3 ÇİN EKONOMİSİ, ÇİN'DEKİ YABANCI SERMAYEYE GENEL BAKIŞ VE VERGİ TEŞVİKLERİ BAŞARISINDA ÇİN	95
3.1 Çin Ekonomisi	95
3.1.1 Küreselleşme sürecinde Çin ekonomisinin yapısal dönüşümü	96
3.1.2 Çin'in ekonomik gelişme sürecinin bölgesel ve küresel açıdan önemi	97
3.1.3 Çin ekonomisinin küresel ekonomi ile bütünleşmesini kolaylaştıran faktörler	98
3.1.4 Çin ekonomisinin belli başlı özellikleri	99
3.1.5 Çin dış ticareti	102
3.1.6 Çin dış ticaretini artıran faktörler	105
3.2 Türkiye İle Çin Halk Cumhuriyeti Arasındaki Yatırım İlişkileri	115
3.3 Türkiye İle Çin Halk Cumhuriyeti Arasındaki Ticaret	121
3.3.1 Ticari ve ekonomik alanlarda karşılaşılan başlıca sorunlar	122
3.3.2 Türkiye ile Çin Halk Cumhuriyeti arasındaki işbirliği imkanları	127
4 TÜRKİYE'DEKİ TEŞVİK POLİTİKALARI, DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR AÇISINDAN MEVCUT DURUM, YAŞANAN SORUNLAR VE ÇÖZÜM YOLLARI	132
4.1 Türkiye'deki Teşvik Politikaları	132
4.2 Türkiye'deki DYY'lerin Görünümü	139
4.2.1 Yabancı sermaye istatistikleri	139

	<u>Sayfa</u>
4.2.2 Uluslararası ilişkiler	155
4.3 Yatırım Konseyi ve Yatırım Ortamını İyileştirme Faaliyetleri	155
4.3.1 Yatırım danışma konseyi	155
4.3.2 Yatırım ortamını iyileştirme koordinasyon kurulu (YOIKK)	157
4.3.3 Yurt dışında doğrudan yatırımlar	161
4.4 Doğrudan yabancı yatırımlarının Çekilmesi İçin Uygulanan Teşvik Politikaları Çerçevesinde Vergi Kanunundaki Değişimler	162
4.4.1 Kurumlar vergisi yasası taslağında öngörülenler	162
SONUÇ	165
EK	172
KAYNAKLAR	178
İNTERNET KAYNAKLARI	183

KISALTMALAR ve TERİMLER

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AET: Avrupa Ekonomik Topluluğu

ANIMA: Avrupa-Akdeniz Yatırım Proosyon Ajansları Ağı

AR-GE: Araştırma Geliştirme

ASEAN: Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği

BEEPS (Business Environment and Enterprise Performance Survey): İş Ortamı ve Girişimci Performans Anketi

BIAC: İş ve Endüstri Danışma Komitesi

ÇUS: Çok Uluslu Şirket

DEİK (Foreign Economic Relations Board): Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu

DPT: Devlet Planlama Teşkilatı

DTÖ: Dünya Ticaret Örgütü

DYY: Doğrudan Yabancı Yatırım

EU- AB: European Union - Avrupa Birliği

FDI (Foreign Direct investment.): Doğrudan Yabancı Yatırım

GATS: Hizmetler Ticaretine İlişkin Genel Anlaşma

GATT: Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması

GSMH: Gayri Safi Milli Hasıla

GSYİH: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla

HM: Hazine Müsteşarlığı

IMD (Institute For Management Development): Uluslararası İşletme ve Geliştirme Enstitüsü

IMF (International Monetary Fund): Uluslararası Para Fonu

KISALTMALAR ve TERİMLER

KDV: Katma Değer Vergisi

KİT: Kamu İktisadi Teşebbüsleri

KKDP: Kaynak Kullanımı Destek Primi

KOBİ: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler

M&A (Mergers and Acquisitions.): Şirket Birleşmeleri ve Satın Almalar

MFA: En Çok Kayrılan Ülke Muamelesi

MOFCOM: Çin Ticaret Bakanlığı

MNC (Multi National Corps.): Çok Uluslu Şirketler

MSC: Multimedia Super Coridor

OECD (Organization for Economic Co-operation and Development.): Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı

OPEC: (Organization of Petroleum Exporting Countries): Petrol ihraç eden ülkeler organizasyonunu

TCMB: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası

TNC (Trans National Corporations.): Ulus Ötesi Şirketler

TPAO: Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı

TUSİAD: Türkiye Sanayicileri ve İşadamları Derneği

UNCTAD (United Nations on Trade and Development): Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Ajansı

YASED: Yabancı Sermaye Derneği

YDK: Yatırım Danışma Konseyi

YKTK: Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması

YOİKK: Yatırım Ortamını İyileştirme Koordinasyon Kurulu

YSGM: Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü

TABLOLAR LİSTESİ

<u>Tablo :</u>	<u>Sayfa</u>
Tablo- 1: DYY’lerin Belirleyicileri	25
Tablo- 2: DYY’leri Belirleyen Faktörlerin Listesi	26
Tablo- 3: En Yüksek Kurumlar Vergisi Oranları (%) 1986-2000 (Ulusal Düzeydeki Vergiler için)	70
Tablo- 4: En Yüksek Kişisel Gelir Vergisi Oranları (%) 1986-2000 (Ulusal ve Yerel Vergiler)	72
Tablo- 5: Bazı DYY Projeleri İçin sağlanan Teşvikler (1980 – 2000)	93
Tablo- 6: Bazı Ülkelerdeki Teşvik Türleri	94
Tablo- 7: Çin Ekonomisi Değerleri	101
Tablo- 8: 1994- 2004 Yılları Arasında Çin Halk Cumhuriyet’inin Dış Ticareti (Milyar \$)	102
Tablo- 9: Çin’in İhracat ve İthalat Yaptığı İlk 8 Ülke	103
Tablo- 10: Seçilmiş Ülkelerde Çin Yatırımları 1979 – 2002	104
Tablo- 11: Çin’deki 1994-2003 Yılları Arasındaki Doğrudan Yabancı Yatırımların Seyri	106
Tablo- 12: Türkiye’nin İlk On Ürün İtibariyle Çin Halk Cumhuriyeti’nden İthalatı (\$)	113
Tablo- 13: Yıllara Göre Türkiye - Çin Halk Cumhuriyeti Ticareti (‘000 \$)	121
Tablo- 14: Yabancı Sermayeli Firmaların Sayısı	143
Tablo- 15: Kuruluş Türlerine Göre Yabancı Sermayeli Firmalar	144
Tablo- 16: Yabancı Sermayeli Firmaların Sayılarının Sektöre Göre Dağılımı	145
Tablo- 17: Yabancı Sermayeli Firmaların Sermaye Büyüklükleri Açısından Sektöre Göre Dağılımı	146

TABLÖLAR LİSTESİ

<u>Tablo :</u>	<u>Sayfa</u>
Tablo- 18: Yabancı Sermayeli Firmaların Sayılarının Ülkelere Göre Dağılımı	147
Tablo- 19: Yabancı Sermayeli Firmaların Sermaye Büyüklükleri Açısından Ülkelere Göre Dağılımı	148
Tablo- 20: Yabancı Sermayeli Firmaların Yatırımlarına Verilen Teşvik Belgeleri	149
Tablo- 21: Doğrudan Yabancı Yatırımlar (Fiili Girişler)	150
Tablo- 22: Yabancı Sermayeli Firmaların Kuruluş Türleri Açısından Sektörlere Göre Dağılımı	151
Tablo- 23: Yabancı Sermayeli Firmaların Kuruluş Türleri Açısından Ülkelere Göre Dağılımı	152
Tablo- 24: Doğrudan Yabancı Sermaye Girişlerinin Sektörlere Göre Dağılımı	153
Tablo- 25: Doğrudan Yabancı Sermaye Girişlerinin Ülkelere Göre Dağılımı	154
Tablo- 26: OECD Ülkelerine Ait Vergi Oranları	164

GRAFİKLER LİSTESİ

<u>Grafik:</u>	<u>Sayfa</u>
Grafik- 1: 1990-2003 Dünyada Yabancı Doğrudan Yatırım Akışı	73
Grafik- 2: Dünyada Yabancı Portföy Yatırımları 1990 -2000	73
Grafik- 3: Dünya Rekabet Gücü Sıralamasında Değişiklik 2004-2005	159

ÖZET

Sanayi Devrimi ile beraber kapitalizmin gelişimi ve sermaye oluşumu sonrasında ticari ve endüstriyel işletmelerin bir evrim sürecine girdiği gözlemlenmiştir. Başlangıçta ulusal bazda işletmeler faaliyette bulunurken, sonrasında uluslararası, çokuluslu ve ulusötesi işletmelerin ekonomik alanda yer edindikleri, küreselleşmeyle beraber günümüzde inanılmaz boyutlara ulaşan uluslararası yabancı sermaye trafiğinin ekonomik gelişmeleri ve değişimleri etkilediği kaçınılmaz olarak görülmektedir.

Gelişmiş ülkelerdeki yerleşik bulunan kişi ve kuruluşlar, sermayelerini daha da artırmak amacıyla, daha kârlı, daha güvenli ve daha avantajlı olarak gördüğü ülkelere bu sermayelerini aktararak, kendi ülkeleri dışında da servet edinirler.

Gelişmekte olan ülkeler ise; gelişmiş ülkelerin aksine, içinde bulundukları iç tasarruf yetersizliği, döviz kıtlığı ve teknolojik yetersizliklerden dolayı, kendi ülkelerindeki doğal kaynaklarını daha da kullanılabilir hale getirebilmek ve mevcut üretim faktörlerini daha etkin bir şekilde değerlendirebilmek için gelişmiş ülkelere ithalatı kaçınılmaz olan bu sermayeyi ülkelerine çekmek istemektedirler. Bunun içinde; yatırımcılara, kendi ülkelerine yatırım yapmayı cazip hale getirecek teşvik politikalarını uygulayarak birbirleriyle rekabet yarışı içerisine girişmişlerdir.

Yabancı Sermayenin, yatırım kararı almasında esas olarak Yatırım İklimi, Pazar Potansiyeli ve Politik Faktörler önemli belirleyiciler olmakla beraber, küreselleşme süreciyle birlikte artan bu rekabet ortamında, yabancı sermayeyi ülkeye çekebilmek için sağlanan teşviklerden biride vergi rekabeti neticesiyle oluşturulan vergisel teşviklerdir. Vergisel Teşviklerin tek başlarına yatırımcıları, yatırım kararı almasında yeterli olmadığı, ancak yukarıda bahsedilen faktörlerle birlikte ele alınırsa yatırımcıların yatırım kararı almasında çok daha büyük etki yaratacağı kuşkusuzdur.

Bu sebeple; ülkelerin uyguladığı vergi rekabeti, zararlı olmayıp yararlı olduğu ölçüde, gerçekten hedeflenen amaca yönelik rasyonel ve selektif bir plana göre

uygulandığı sürece, yapılan bu vergi teşvikleriyle birlikte üretim ve verimliliğin artması, iş ve çalışma alanlarının genişlemesi oranında vergi geliri kaybının önlenmesi mümkün olacağı gibi, uzun vadede de vergi gelirinin önemli ölçüde artacağı kaçınılmazdır.

Dünya ekonomi tarihinde, bugüne kadar hiçbir ülke Çin Ekonomisi kadar süratle büyümemiş ve insanların yaşam standardını bu kadar yükseltmemiştir. Çin, 1989-2005 arası dönemde her yıl ortalama % 9,3 düzeyinde istikrarlı bir kalkınma hızını sürdürmüştür.

Çin plânlı ekonomiden serbest ekonomiye geçiş sürecini, Sosyalist Pazar Ekonomisi modelini 1978'den beri uygulayarak ve geçiş sistemini de bu reformlarla yumuşatarak olası sistem çatışmasının yaşanmasını önlemiştir. 1990-2003 yılları arasında toplam ihracatını 8 katına, kişi başına düşen milli gelirini de 3 katına çıkarmıştır. Ayrıca 50 milyar doları aşan doğrudan yabancı yatırımı da ülkesine çekmiştir.

Çin'in, dünya ekonomisine entegrasyonu yolundaki atılımı yabancı sermayeli şirketlerin üretimi vasıtasıyla ortaya çıkan dış ticaret yoluyla olmuştur. Çin, küresel ekonomiyle bütünleşmenin ilk adımını bölge ülkeleriyle birlikte atmıştır. Çin'in en çok ithalat yaptığı ülkeler Japonya, Tayvan, ve Güney Kore'dir. Çin, ABD ve Avrupa ile yaptığı dış ticarete fazla verirken, Güneydoğu Asya ülkeleri ile yaptığı dış ticarete açık vermektedir. Yani, Çin, ithalatının büyük bir bölümünü bölgesindeki ülkelere yaparken, ihracatını ise daha ziyade gelişmiş batılı ülkelere yapmaktadır. Yapılan bu ithalatla; ithal edilen bu malların yeniden ihraç edilebilir şekle dönüştürülerek Çin'in dış ticaretinin gelişmesi sağlanmıştır.

Çin Hükümeti, 1984 yılında vergi teşvikli bölgeler satın almış ve bu bölgelerde yabancı yatırımlar için daha fazla vergi kolaylığı sağlamaya başlamış ve bu dönemden sonra Çin'e yapılan yabancı yatırımlar ağırlıklı olarak bu bölgelere kaymıştır. Buralara yatırım yapan yabancı yatırımlara belirli bir süreler vergi muafiyeti ve daha sonraki yıllar içinde vergi indirimleri uygulanmıştır. Beş yıl boyunca, yeniden yatırılan kârlar

için gelir vergisinde % 40 avantaj sağlanmaktadır. İleri teknoloji ve ihracata yapılan yeniden yatırımlara ise tamamen vergi muafiyeti uygulanabilmektedir. Çin'in topladığı vergiler 382 milyar dolara ulaşmıştır. Toplanan vergilerdeki bu artış bir önceki yıla göre % 20'lik bir fark kaydetmiştir. Çin'in devlet kasasına giren vergi gelirlerindeki yükseliş, artan kişisel gelirlerin ve şirket kârlarının işareti olarak kabul edilmektedir.

Genel olarak bakılırsa; Çin'in ekonomik başarısı, büyük lde istikrarlı hükümetlere, yüksek tasarruf ve yatırım oranlarına, dinamik ticarete, yatırım ve sanayi politikalarına, stratejik planlamaya, enflasyonun ve kamu açıklarının kontrolüne ağırlık veren makro ekonomik politikalara dayanmaktadır. Bu stratejilerin önemli sonuçları; düşük enflasyon, fiyat istikrarı, yüksek büyüme hızı, ihracatta büyüme ve dış borçlardaki azalmalar şeklinde yansıyarak Çin'i bugünkü konumuna getirmiştir.

Ülkemizde de, doğrudan yabancı yatırım ekonomik gündemin en önemli maddelerinden birini oluşturmasına rağmen, Türkiye'nin doğrudan yabancı yatırımları çekmede istenilen seviyeye ulaşamaması, sermaye sıkıntısı çeken ülkemizde, yabancı sermaye yatırımlarının artırılması konusunu, temel tartışma konularından biri yapmıştır. Neden yabancı sermayede istenilen seviyeyi yakalayamadığımız sorusunun cevabı, şüphesiz bundan sonra geliştirilecek politikalarda da en can alıcı noktayı oluşturacaktır.

Yabancı sermaye mevzuatı açısından aslında oldukça liberal olan ülkemiz, uygulamada nedense problemlili ülkeler arasında gösterilmekte, yabancı sermayenin bu nedenle yatırım kararı alırken ürkek davrandığı belirtilmektedir. Daha da ilgini, hemen hemen her hükümet döneminde yabancı sermayenin ülkeye çekilmesi için gerekli adımların atılacağı belirtilmesine rağmen, gnmze kadar etkin ve kararlı bir irade ortaya konulmuş değildir.

ABSTRACT

It is seen that there is an evolution in the commercial and industrial factories after the rise of the industrial revolution and the accumulation of wealth in the capitalist world. It seems that in the beginning, there were only national firms in the market, later some other international, multinational and transnational investments and firms took place in that market. Today, the flow of foreign capital with the globalization began to affect the economic development and changes.

The persons or institutions in the developed countries began to transfer their capital to the countries which are safer, more advantageous and profitable to get fortune and rise their capital in these countries.

On the other hand, the developing countries, unlike the developed ones, want to attract the attention of foreign investment to evaluate their country's natural resources or to function the certain production factors effectively. That's why, they don't have enough foreign currency, savings and technology in their country. For this reason, government applied some policies of encouragement to appeal foreign capital into their country as soon as possible.

The climate of investment, the market potentiality and political factors are the most important parameters in the decision of investment of the Foreign capital in a country. In addition to this, there is another parameter for foreign capital to invest in a country that is known as tax encouragement. Government attracts the attention of foreign capital by reducing the level of tax in favour of them. All these parameters mentioned above can only be effective in the flow of foreign investment in a country, when they are provided for the foreign capital at the same time and altogether.

Therefore, tax competition cannot be hazardous for country's economy on condition that it is applied rationally and selectively according to a plan. Production and productivity can rise with these encouragement in tax system. Moreover, tax

income can increase in the long run because of the expand in the work places and job opportunities.

In the history of economy, there isn't another country except Chinese Economy that rose the life Standard of people in a country by increasing so fast. The average economic development of China is about 9.3 % between 1989-2005.

China began to transform its socialist economic model (planned) into market economy gradually in 1978. This slow passage into a new economy prevented possible conflict in Chinese economy. China rose its total export 8 times and national income per capita 3 times between 1990 and 2003. In addition, the amount of foreign capital in China was approximately 50 billion dollars.

China integrated its economy to the world economy by means of the production of foreign investment in that country. Because these firms produced and exported to other countries. China began to coordinate its economy with the global one by having economic relation with the neighbour countries. Most of Chinese import is from its neighbour countries, Japan, Taiwan and South Korea. China generally exports to Europe and USA and imports from the countries of South East Asia. That is, there isn't a trade balance between China and Western Countries. Namely, China buys from neighbours and sells to developed western countries in general. In other word, Chinese export expanded because of the fact that it firstly imported from the neighbour countries then it exported to other countries by transforming them into a new export product. So China began to develop.

In 1984, Chinese government bought tax encouragement regions, and it provided a lot of tax relief for the foreign investors. After that, the proportion of foreign investment in China began to go up. Chinese government firstly didn't take tax from the foreign investors who came to China to do business for a while, then it provided tax relief for them. The government gets 40 % advantageous because of resaved income tax during 5 years' period. They do not take tax from the investment in new and high technology and import sectors. China collects about 382 billion dollars

in a year as an income tax. The amount of total tax above is 20 times more than the tax collected previous year. This increase in Chinese budget indicates us the fact that the profit of companies and national capita per income of Chinese people are rising and rising.

Generally speaking, the development of China generally depends on macro-economic politics like a stable government, high proportion of savings and investment, dynamic trade, the politics of industry and investment, strategic planning, the control of inflation and public sector deficits. Some of the most essential outcomes of this strategy are as follows: low inflation, price stability, high speed of growing, growing in export and low foreign debts.

Although direct foreign investment is the most important economic agenda in our country, Turkey is not so successful to attract foreign investment. For this reason, this is one of the most crucial problems we have still had. Because, Turkey suffers from the lack of capital. It will be possible to find the answers for this problem in the future with the new politics.

Even though, our country is highly liberal in the regulations of foreign investment, it is seen as problematic in the application of these regulations. Thus, foreign investors are sceptic about investment in Turkey. The most interesting thing is that although every government seems determined about the foreign investment, there is not seen any effective and determined will in Turkish governments so far.

GİRİŞ

Günümüzde, küreselleşmenin etkisine kapılmayan ülke yok gibidir. Dünya üzerinde teknoloji, haberleşme ve ticaret ilerledikçe sınırlar kalkmakta bölgesel birlikler kurulmaktadır. Gelişmekte olan ülkelere iç tasarruf yetersizliği, döviz kıtlığı ve teknolojik yetersizlikler bu ülkelere, doğrudan yabancı yatırımların ne kadar önemli olduğunun kavranmasına imkân sağlamışlardır.

Doğrudan sermaye yatırımlarının miktarı ve niteliği ülkelerin kalkınma düzeyini belirleyen önemli faktörlerden biridir. Doğrudan Yabancı Yatırımlar girdikleri ülkeler üzerinde birçok etkide bulunmaktadır. Gelişmekte Olan Ülkeler, dış dengeyi sağlamada, verimliliği artırmada, istihdam yaratmada, etkili rekabette, teknoloji transferi ve yönetim bilgisi konularındaki eksikliklerini gidermek için, en güvenli yolunun doğrudan yabancı yatırımların ülkeye getirilmesi ve bu yatırımların ilâve bir sermaye kaynağı olarak kullanılması gerekliliğinin farkına varmışlardır. Bunda ekonomik faktörlerin yanında politik faktörlerinde etkisi olmuştur. Soğuk savaşın sona ermesi ile birlikte önceden yabancı sermayeyi ulusal ekonomilerine bir tehdit olarak gören komünist ülkeler, ekonomilerini yabancı sermayeye açarak, mevzuatlarında hızlı bir biçimde değişikliklere gitmişlerdir. Bu ülkelerin başında Doğu Avrupa, Çin ve Rusya gelmektedir.

Yabancı sermayenin bir ülkeye gelişi ve etkileri çok ayrıntılı bir konudur. Ülkeler, önemini yıllar önce kavradıkları yabancı sermayeyi çekebilmek ve daha yüksek refah düzeyine ulaşmak amacıyla kaynakların belirlenen stratejiler doğrultusunda verimli alanlara kanallandırmalarını sağlamak için çeşitli yöntemler uygulamaktadırlar. Bunlar için kullanılan politika araçlarından birisi olan teşviklerle yatırım ve iş yapmanın maliyetini azaltarak, yatırım sektörlerinin, zamanlamasının, yerlerinin (ülke-bölge) ve büyüklüklerinin belirlenmesinde rol oynamaktadırlar. Yatırım ortamının elverişli ortama getirilmesine ilişkin yaşanan rekabet, gelişmiş ülkeleri bile yatırım maliyetlerini yeniden düzenlemeye zorlamaktadır. Bu yönde gerekli düzenlemeleri yapmakta direnen veya geç kalan ülkelerin hem uluslararası doğrudan yabancı yatırımlardan aldıkları pay azalmakta, hem de yerli kaynakların

diğer ülkelere kaçışı hızlanarak sermaye kaybıyla karşılaşmaktadırlar. Bu gibi nedenlerle, ülkeler bir taraftan yerli kaynakların diğer ülkelere kaçışını durdurmak, diğer taraftan yatırım ve iş ortamını cazip ortama getirerek daha fazla doğrudan yatırım düzeyi elde etmek amacıyla çeşitli teşvik programlarını uygulayabilmek amacıyla yasal düzenlemeler yapmakta ve özel projeler geliştirmektedirler.

Bunlardan biride, Küreselleşme sürecinde vergi rekabeti ve boyutlarıdır. Artan küreselleşme sonucu vergileme alanında en belirginleşen kavramların başında “vergi rekabeti” gelmektedir. Gerek küreselleşmenin getirdiği liberalizasyon, gerekse iletişim ve enformasyon alanındaki gelişmeler ve hızlı teknolojik gelişmelerin sonucu artan “faktör hareketliliği” ülkeler arasında vergi rekabetini artırmıştır. Vergi rekabeti, kaynakların daha etkin kullanımını sağlama ve kamu harcamalarını disipline etme gibi bir takım refâh artırıcı etkilere sahiptir. Vergi rekabeti, ülkelerin bir bölge veya o ülkedeki bireyler ve işletmelere teşvik sağlamak üzere, vergisel ayrıcalıklar veya özendirmelemler kullanılarak farklı vergilendirme yetkisine sahip birimler arasında gerçekleştirilen rekabet olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla; Vergi rekabeti için yapılan bu tanımlara dayanarak vergi rekabetinin üç unsurunun olduğu söylenebilir:

Birincisi; vergi rekabeti, birey veya işletmelerin uluslararası rekabet gücünü artırarak yabancı yatırımları ülkeye çekmeye yönelik bir uygulamadır.

İkincisi, vergi rekabeti uluslararası rekabeti içerir. Uluslararası vergi rekabeti kavramı, diğer ülkelerin vergi politikalarından etkilenen bir ülkenin daha iyi bir durumda olması veya tersi durum için kullanılır. Vergi rekabetinde yükümlüler (yatırımcı, şirket veya çalışanlar) kendileri için daha uygun bir vergi sistemine sahip ülkeye gideceklerdir.

Üçüncüsü ise, vergi rekabetiyle sağlanacak vergi avantajlarının çeşitli vergisel teşvikler yoluyla gerçekleştirilmesidir. Vergisel teşvikler tarihin hemen her çağında tüm ülkelerin vergi sistemlerinde yer almışlardır. Yatırımların yerleşim yerlerine ilişkin nihai kararlarda, vergi dışı belirleyici faktörler etkili olmakla birlikte, diğer koşullar aynı kalmak şartıyla özellikle dolaysız vergiler, oldukça büyük önem taşırlar.

Özellikle yabancı doğrudan yatırımlar, yüksek efektif vergi oranlarına daha fazla negatif reaksiyonda bulunurlar. Örneğin Meussen yaptığı çalışmasında, bir ülkede şirketlere yönelik efektif vergi oranında % 1’lik bir indirimin, ilave yabancı doğrudan yatırımları yaklaşık olarak % 3,3 oranında artırılabilceğini belirtmiştir. Benzer şekilde, geniş vergisel teşviklere sahip dört Avrupa ülkesi, Avrupa’daki GSYİH’nin sadece % 9’una sahip olmalarına rağmen, 1996–2000 yılları arasında Amerikan yabancı doğrudan yatırımların % 38’ini kendi ülkelerine çekebilmişlerdir.

Yabancı yatırımların, özellikle sermaye sorunu olan azgelişmiş ülkeler için oldukça önemli olması ve dünyada yabancı sermaye hareketlerinde yaşanan gelişmeler ışığında diğer ülkelerde ve özellikle Çin de geliştirilen yabancı sermaye politika ve stratejileri ele alınarak Türkiye’de bu kapsamda neler yapılabileceği konusuna cevap aranmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde, uluslararası tarifler de dikkate alınarak doğrudan yabancı sermayenin tanımı ve çerçevesi çizilmekte,

İkinci bölümde, küreselleşme sürecinde vergi özendirmeleri, teşvikler ve vergi rekabeti ile doğrudan yabancı yatırımları üzerine olan etkileri anlatılmaktadır. Önemli bir sorun olan zararlı vergi rekabeti, oluşturduğu olumsuzluklar ile vergi rekabetiyle hedeflenen amaçların tersine refah kaybına neden olduğundan, yarattığı sonuçlar açıklanmakta, uluslararası işbirliğinin bu sorunları azaltıp azaltmayacağı ve daha sonra zararlı vergi rekabetiyle ilgili AB ve OECD tarafından yapılan çalışmalar değerlendirilmektedir.

Üçüncü bölümde ise dünyanın en büyük nüfuslu ve altıncı büyük ekonomisi, Uzak Doğu’nun dev ülkesi Çin Halk Cumhuriyeti’nin son dönemlerde yaptığı hızlı atılımların dünya ekonomisine etkileri, Çin’in siyasi, coğrafi ve demografik özellikleri, Çin ekonomisi ve Türkiye- Çin ilişkileri, ekonomik ve siyasal bir perspektif çerçevesinde ele alınmıştır.

Dördüncü bölümde ise yabancı sermaye yatırımlarının miktar ve etkinliğinin artırılması için teşvik politikalarında ne tür stratejilerin uygulandığı ve Türkiye’de bu

bağlamda neler yapılabileceği konusu incelenmiş ve sonuç bölümünde de genel bir değerlendirme yapılarak çalışmamız neticelendirilmiştir.

1.YABANCI SERMAYE YATIRIMLARINA KAVRAMSAL YAKLAŞIM

1.1. Yabancı Sermaye Tanımı ve Türleri

Sanayi devrimi ile beraber kapitalizmin gelişimi ve sermaye oluşumu sonrasında ticari ve endüstriyel işletmelerin bir evrim sürecine girdiği gözlenmiştir. Başlangıçta ulusal bazda işletmeler faaliyette bulunurken, sonrasında uluslararası, çok uluslu ve ulus ötesi işletmelerin ekonomik alanda yer edindiklerini, küreselleşmeyle beraber günümüzde inanılmaz boyutlara ulanan uluslararası yabancı sermaye trafiğinin ekonomik gelişmeleri ve değişimleri etkilediğini söylemek mümkün olmuştur. Bu anlamda; Bir ülkede yerleşik bulunanların kendi ülkelerinin sınırları dışında servet edinmelerine uluslararası yatırım veya yabancı sermaye yatırımı adı verilmektedir.

Diğer bir ifade ile söylemek gerekirse de; yabancı sermaye, ülkelerin doğal kaynaklarını kullanılabilir hale getirmek, mevcut üretim faktörlerini etkin bir şekilde değerlendirebilmek için gerekli olan fakat ülke içi kaynaklardan yeterli ölçüde sağlanamayan bu nedenle de diğer bir ülkeden ithalatı kaçınılmaz bir zorunluluk olarak karşımıza çıkan sermayedir. Yatırım yapılan ülkeden elde edilen servetler ya mali ya da reel (fiziki) bir nitelik taşır. Bu sebeple yabancı sermaye yatırımları iki şekilde gerçekleşmektedir, yabancı tahvil ve hisse senedi gibi menkul değerlerin satın alınması uluslar arası portföy yatırımı olarak birinci gruba örnek teşkil ederken; bir şirketin üretimini, kurulu bulunduğu ülkenin sınırlarının ötesine yaymak üzere ana merkezinin dışındaki ülkelerde üretim tesisi kurması veya mevcut üretim tesislerini satın alması bir dolaysız (doğrudan) yabancı sermaye yatırımı olarak ikinci örneği teşkil eder¹.

OECD normlarına göre; FDI (Foreign Direct Investment) bir ülkede yerleşik kişi yada kurumların (doğrudan yatırımcı) bir başka ülkede kalıcı ekonomik çıkar elde etme amacını yansıtmaktadır. Kalıcı çıkar kavramı yabancı sermaye yatırımcısı ile yatırım ve yatırımın kontrolü konularında uzun dönemli bağımlılığı ifade etmektedir².

¹ SEYİDOĞLU Halil, Uluslararası İktisat, Teori Politika Ve Uygulama, Geliştirilmiş 14. Baskı, Güzem Yayınları, İstanbul,2001,s.664

² OECD Benehrmark Definition of Foreign Direct Investment, Third Edition 1999

Yine DDY (Doğrudan Yabancı Yatırımı) için, ülkede bir firmayı satın almak veya yeni kurulan bir şirket için kuruluş sermayesini sağlamak veya mevcut bir şirketin sermayesini arttırmak yoluyla o ülkede bulunan şirketler tarafından diğer bir ülkede bulunan şirketlere yapılan ve kendisiyle birlikte teknoloji, işletmecilik bilgisi ve yatırımcının kontrol yetkisini de beraberinde getiren yatırımdır³ demek mümkündür.

Yukarıdaki tanımlardan da anlaşılacağı gibi, DYY'ler, ülkeler arasında sermaye transferlerinin bir piyasa işlemi olmadan bir ülkeden diğerine aktarılması şeklinde olmaktadır. DYY bir sermaye transferi olmakla birlikte, aynı zamanda teşebbüs, teknoloji, risk taşıma ve organizasyon aktarımı da sağlamakta ve bu nedenle işletmelerin sadece kuruluş ve teçhizatının finansmanı olarak değerlendirilmemektedir.

DYY bu rolünden dolayı, işletmecilik bilgisi ve know-how'u da beraberinde getirmekte, ayrıca rekabet faktörünü ülkeye sokmaktadır. İyi planlanmış ve etkin bir şekilde yönlendirilebilmiş DYY'ler, yatırımın yapıldığı ev sahibi ülke ekonomisi üzerinde çeşitli olumlu ekonomik etkiler yaratır. DYY'lerin temel etkisi, ev sahibi ülkenin milli gelirine olan net katkısıdır. Milli gelir etkisiyle çok yakından ilgili olarak DYY'lerin ev sahibi ülkenin ödemeler dengesi üzerinde yaratmış olduğu etkide oldukça önem taşımaktadır. Fabrika kurmak için ülkeye gelen ilk kurucu yatırım sermayesi bir defaya mahsus olmak üzere ev sahibi ülkenin ödemeler bilançosuna olumlu katkıda bulunur. DYY sonucunda üretime başlandığı zaman, gerek ihracat yoluyla ve gerekse ithal ikamesi şeklinde ödemeler bilançosuna katkıda bulunmaya devam eder.

Diğer taraftan doğrudan yatırımı gerçekleştiren şirket, hammadde ve diğer girdileri, üretimini devam ettirebilmek için ithal etmek zorundadır. Bu ithalat, şüphesiz ev sahibi ülkenin ödemeler bilançosunda olumsuz bir etki yaratır. Ayrıca yabancı şirketin yabancı üretim faktörlerine ödemiş olduğu faktör gelirleri, ev sahibi ülkenin dış dengesini olumsuz yönde etkileyebilir. Yine, yabancı şirket tarafından mahalli olarak yatırılan yüksek gelir, marjinal tüketim meyline de bağlı olarak ev sahibi

³ KARLUK Rıdvan, "Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Katkısı". Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye, TCMB Yayınları, 2001, s.100

ülkenin ithalatını uyarabilir. Son olarak, yabancı şirket ev sahibi ülkede üretimini durdurduğu zaman yine bir defaya mahsus olmak üzere ülkeye getirmiş olduğu sermayeyi ülke dışına çıkaracağı için ödemeler bilançosu üzerinde olumsuz bir etkide bulunabilir. Ancak önemli olan fazla ve uzun dönemli olarak ekonomide istikrar unsurunu destekleyebilecek DYY'lerin ülkeye çekilebilmesidir.

Tüm bu etkiler göz önüne alındığında DYY' ler den azami fayda sağlayabilmek için ülkeye çekilen DYY'lerin ülkenin üretimine, istihdamına, ihracatına, refahına katkı sağlaması gerekmektedir. Böyle bir yatırımı çekmek, DYY'lerin günümüzün ve geleceğin dünyasında, hangi imkân ve tehditleri beraberinde getirebileceğini algılayabilmeyi içeren çok geniş bir çaba ve vizyon gerektirecektir. Bu vizyon da ancak dünyadaki örneklerinde görüleceği üzere etkin bir kurumsal yapılanma ile sağlanabilir.

Eğer bir ülkenin yüksek bir gelişme hızı elde edebilmek için yeterli kaynağı yoksa yani yatırımlarını finanse edecek yeterli tasarruflara sahip değilse, ortada iki çözüm yolu vardır. Ülke ya eski tasarrufları (rezervleri) kalkınma için kullanacak ya da yabancı tasarrufları yurda çekmek isteyecektir. Bu ise, ülkenin dış borçlanması veya ülkeye yabancı sermaye girişi ile sağlanacaktır.

Özetle belirtmek gerekirse, gelişme yolunda olan ülkeler ekonomik kalkınma çabalarında başarıya ulaşabilmeleri için tasarruf açığını ortadan kaldırmak durumundadırlar. Çünkü tasarruf, kalkınma için gerekli olan yatırımları finanse ettiği için, bu ülkelerin gelişmesinde en önemli darboğazdır. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde bu tasarruf açığının kapatılmasında DYY'ler çok önemli bir rol oynayabilecektir.

1.2. Yabancı Sermayenin Özellikleri

Portföy yatırımları ile dolaysız yabancı sermaye arasındaki en önemli fark, yabancı ülkede yapılan yatırımın yönetimi konusunda kendini gösterir. Dolaysız yabancı sermaye yatırımı durumunda, yabancı ülkede kurulan şirket ana şirketin

doğrudan yönetimi altındadır. Çoğu zaman bu şirketin üst yönetimine ana şirket tarafından atanan yöneticiler yer alır. Oysa uluslar arası portföy yatırımları durumunda, bir yabancı tahvil veya hisse senedi satın alınırken şirket yönetiminin doğrudan denetlenmesi söz konusu değildir. Yani ulusal şirket bu yolla uluslar arası piyasadan hem finansman sağlamış olur hem de yönetim eskisi gibi yerel yöneticilerin ellerinde sürdürülür. Gerçi hisse senetleri durumunda pay sahipleri, hissedarlar kurulunda oy verme hakkına sahip bulunurlar ama genel kuruldaki bu oy kullanma, şirket yönetimine doğrudan katılma demek değildir. Yani yönetime doğrudan etkinlik ve karar alma konusunda söz sahibi olma mümkün değildir.

İkinci olarak, dolaysız (doğrudan) uluslararası yatırım durumunda yabancı yatırımcı, sermayesinin yanında, genellikle üretim teknolojisi ve işletmecilik bilgisini de birlikte getirir. Portföy yatırımında ise yabancı yatırımcının sermayesinden başka bir katkısı yoktur.

Üçüncü olarak, yatırımcının kimlikleri de birbirinden farklıdır. Portföy yatırımları tasarruf sahibi gerçek kişiler tarafından da yapılabilir. Oysa uygulamada, dolaysız yabancı sermaye yatırımlarını yapanların hemen hemen tümü çok uluslu şirketlerdir.

Dördüncü fark ise yatırımın anapara ve gelirlerinin geri ödenmesi konusunda görülür. Portföy yatırımlarında gelir ve amortismanların geri ödenme koşulları önceden bellidir. Borç alan ülke bakımından sabit bir döviz borcu niteliğinde olup ekonomik koşullara göre değişmez. Oysa dolaysız yatırımlarda genellikle belirli bir amortisman yoktur. Transfer edilen kârlar işletmenin kazanç durumuna ve hükümetlerin transferler üzerine koydukları kısıtlamalara bağlıdır.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, bir büyük firmanın ana merkezinin bulunduğu ülke dışındaki ülkelerde yeni bir şirket kurulması veya mevcut bir yerli firmayı satın almak veya sermayesini artırmak sureti ile kendine bağlı bir şirket durumuna gelmesi olarak tanımlarsak burada yatırımı yapan asıl şirkete “ana şirket”, yabancı ülkede sahip oluna şirkete de “yavru şirket” veya “şube” denmektedir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının en önemli özelliklerinden birisi, bunların

yalnızca yavru şirketin mülkiyetini elinde bulundurmakla (kısmen veya tamamen) kalmamaları aynı zamanda onun yönetimini de denetimleri altında bulundurmalarıdır. Yavru şirket genellikle, ana şirketin elinde bulunan teknoloji, ticari sırlar, yönetim bilgileri, ticaret unvanı ve öteki kolaylıklardan yararlanma ayrıcalığına sahiptir. Karşılığında ise, kazanılan kârlar, kısmen veya tamamen ana şirkete aktarılır. Çok uluslu şirket, yabancı ülkede dolaysız sermaye yatırımı yaparken o ülkeye genellikle döviz transfer eder. Ana özellik bu olmakla birlikte, bazen ev sahibi ülkeye (yatırım yapılan ülke) döviz girişi olmadan da doğrudan yatırım gerçekleştirilebilir. Bunun bir yolu, yabancı sermayenin ülkeye üretimde kullanılacak makine, donatım gibi fiziki üretim araçları şeklinde gelmesidir. Bazen de döviz ve yatırım malı olarak değil, lisans, teknik bilgi ve know-how (teknik bilgi) gibi gayri maddi haklar biçiminde gelebilir⁴.

1.3 Doğrudan Yabancı Yatırım Türleri

1.3.1 Farklı doğrudan yabancı yatırım türleri

1.3.1.1 Ortak girişim (Joint venture)

Ortak Girişimin düzenlenmiş şekli ya da faaliyeti ile ilgili olarak uluslararası literatürde ve ülke uygulamalarında bir standart bulunmadığından dolayı, ortak girişimin tam bir tanımını yapmak zordur. Araştırma geliştirme faaliyetlerinin yoğun olduğu büyük miktarda sermaye ve teknoloji gerektiren, risk taşıyan projelerde, telekomünikasyon enerji, yol, su, gibi alt yapı yatırımlarında, inşaat, çimento, elektronik, taşıt araçları, demir-çelik, kimyasal ürünler, tekstil imalatı gibi farklı sektörlerde ve türlerde oluşturulabilen bir ortaklık sayıldığından, araştırmacılar tarafından çok farklı tanımları yapılmıştır. Ortak girişim, türü ne olursa olsun sözleşme ile yapılmaktadır ve sözleşme süresi ülkeden ülkeye değişmektedir. Ortak girişim ile ilgili literatürde verilen tanımlamaların bazıları şunlardır:

⁴ SEYİDOĞLU Halil,a.g.e., s.665

Birbirinden hukuki ve iktisadi açıdan bağımsız iki veya daha fazla sayıda ortağın, kendi faaliyetlerini sürdürürken, belli bir işi görmek üzere sürekli veya geçici olarak bir şirket kurup bu şirkete kendi işletmelerinden teknik, mali ve ticari destek sağlamaları üzerinde anlaşmalarıdır⁵.

Yasal ve iktisadi açıdan bağımsız ve birbirinden gerçek veya tüzel kişinin, belirli bir işi ya da süreklilik arz eden bir faaliyeti, bir ticari ortaklık kurarak veya böyle bir ortaklık söz konusu olmaksızın gerçekleştirmek ve kazanç elde etmek amacıyla bir sözleşme çerçevesinde bir araya gelmeleri ve o faaliyetin rizikolarını her biri müteselsilen sorumluluk altına girerek üstlenmeleridir⁶.

Gelişmekte olan ülkelerin yabancı yatırımlar için ortak girişimlerin kurulmasını tercih etmelerinin nedeni, bu ülkelerin doğrudan yabancı yatırım ithalini tedirginlikle karşılamalarıdır. Zira çok uluslu işletmelerde ana şirket genellikle yabancı ülkelerdeki şubelerin mülkiyetinin % 100'üne sahip olmaktadır. Bu sebeple bazı devletler, yabancı sermayenin ülkeye girişi bakımından sadece ortak girişimlere izin vermekte ve bu konuya ilişkin teknik hususları mevzuatında düzenlemektedirler. Bu şekilde, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında teknoloji transferide sağlanmış olmaktadır. Çünkü yabancı ortak gelişmekte olan ülkeye yalnız sermayesini değil, teknik bilgisini (know-how) ve yapım yönetiminide getirmektedir. Ortak Girişimin nedenleri kısaca kaynak elde etmek amaçlı ortak girişimler (finans, hammadde, yeni teknoloji öğrenme, ucuz işgücü, Pazar bilgisi elde etme vs.), Pazar Amaçlı Ortak Girişimler (Ürün dağıtımını genişletme, ürün hattını genişletme, pazara giriş engelini aşma, üretimi ve ihracatı artırma, rekabet gücü kazanmak vs.), Riski yaymak ve Vergi avantajı sağlamak gibi nedenlerdir.

Vergi avantajı için kısaca değinilmek gerekirse; yabancı işletmeler, ortak girişimlerin vergi avantajları olduğunu keşfetmişlerdir. Bazı ülkelerde vergi politikaları nedeniyle işletmeler kendi yan kuruluşlarını açmak ve çoğunluk payına sahip ortak girişim oluşturmak yerine, azınlık payına sahip ortak girişim oluşturmayı tercih

⁵ ULAŞ Dilber, Uluslararası Pazarlama Giriş Stratejisi olarak Ortak Girişimler (Joint Venture) ve Türkiye'de Uygulamaları, Turhan Kitabevi, Ankara, 2003, s. 57

⁶ ULAŞ Dilber, a.g.e., s. 57

etmektedirler. Azınlık payına sahip ortak girişim oluşturmaları yatırım gibi muamele görmek ve vergi avantajlarından yararlanılmaktadır.

Kendi kuruluşunu açan ya da çoğunluk payına sahip olan işletmelerse bu muameleyi görememektedirler. Çok uluslu işletmeler, çeşitli ülkelerdeki işletmeler arasındaki işlemlerle vergiyi minimize etme, üretimi üretim maliyetlerinin düşük olduğu ülkelerde gerçekleştirme seçeneğine sahiptirler. Romanya ve Yugoslavya’da vergi oranı (%10-%35) bölgeye göre değişmektedir⁷.

Uluslararası ortak girişimler değişik türde kurulabilirler. Ortaklıkta yerli yatırımcıyla yabancı yatırımcı eşit paylara sahip olabileceği gibi (%50-%50), bir ortak çoğunluk hisselerini (genellikle %51) elinde bulundurabilir. Genellikle devletler ağır sanayi, temel hammadde ve kamu hizmetleri söz konusunda olduğunda yabancı yatırımcıların çoğunluğa sahip olmasını engellemektedir⁸.

Özetle yerel şirketlerle ortak girişim kurmanın, tek başına yabancı ülkelerde bir bağlı şirket oluşturmaya göre avantajlarını şöyle sıralayabiliriz:

- Yerel ortağın kendi ülkesiyle ilgili adetler, kurum ve uygulamalar hakkında bilgisinden yararlanma. O ülkede tek başına kurulacak bir bağlı şirketin bunları öğrenmesi yıllar alabilir.
- Yerel ortağın girişim deneyimi ve sahip olduğu unvan dolayısıyla yerel sermaye piyasalarına girme kolaylığı.
- Yerel ortağın elindeki teknolojinin o ülke koşullarında (Hatta diğer şubelerde de) geçerli olması.
- Yerel mülkiyetin doğurduğu “yabancı olmama” düşüncesi sonucu satışların geliştirilebilmesi.
- Ortak girişimlerin, siyasi nedenlerle ev sahibi ülkenin millileştirme olasılığını azaltıcı özelliği.
- Ev sahibi ülkelerin yerel şirketlerle ortaklığı özendirici önlemler almaları, tek başına mülkiyeti ise sınırlandırmaları.

⁷ ULAŞ Dilber, a.g.e.,s.76-77

⁸ ÖZTÜRK Pınar, Ortak Girişim(Joint Venture) ve Uygulanacak Hukuk, Beta Basım Yayım,İst., 2001,s.8

Bu yararlarına karşın, uygulamaya bakıldığında ortak girişimlerin tek mülkiyet altındaki bağlı şirketler kadar yaygın olmadıkları görülür. Bunun nedenleri ise; çok uluslu şirketin yerel ortağın bazı kritik kararların alınmasını engellemesinden duyulan endişeler ile çok uluslu şirketin amacı dünya çapındaki faaliyetlerinden elde edilen vergi sonrası kazançların en yüksek düzeye çıkması buna karşın yerel ortağın ise o ülkedeki kazançla ilgilenmesidir. Ayrıca yerel ortağın, çok uluslu şirketin geliştirdiği bir tür şirket sırrı niteliğindeki bilgi ve yöntemlerini öğrenmesini istememesidir⁹.

1.3.1.2 Şirketler arası birleşmeler (Merger'ler ve acquisition'lar)

Şirket birleşmeleri bazen “şirket evlilikleri” diye de adlandırılır. Birleşmede mevcut olan iki şirket birleşerek yeni bir şirket kurmaktadır. Birleşme ve satın alma sonrasında ortaklardan en azından birinin özerkliği kaybolmaktadır¹⁰.

1980'li yıllarda Avrupa Birliği'nde, Japonya'da ve ABD'de birçok şirket birleşmelerine rastlanmıştır. Bunların bir kısmı yerli şirketlerle yabancılar, bir kısmı da tamamen yabancı şirketler arasında gerçekleştirilmiştir. 1992 yılı sonunda “Avrupa Tek Pazarı”nın oluşturulması ve 1999 başında da tek para sistemine geçiş bu tür birleşmeleri hızlandırıcı etki yapmıştır. Böylece Avrupa, Amerikan ve Japon şirketleri, aralarında kuracakları birliklerle Avrupa Birliği içinde daha büyük bir Pazar payı elde etmeyi amaçladılar. Ayrıca, siyasal güven karşısında birçok yerel Amerikan firması da yabancı şirketler, (özellikle İngiltere ve Japonya'ya ait olanlar) tarafından satın alındı.

Sınır ötesi şirket birleşmelerinin şu gibi yararlarından söz edilebilir:

- Yabancı bir ülke veya Avrupa Birliği gibi belirli bir bölgede faaliyete geçmenin oldukça kısa bir yoludur.
- Teknolojiyi içsel olarak geliştirme yerine, çok daha düşük maliyetle mevcut teknolojiye ulaşma olanağı sağlar.

⁹ SEYİDOĞLU Halil,a.g.e.,s.670-671

¹⁰ ULAŞ Dilber,a.g.e.,s.117

- Sınır ötesi birleşmelerde iç ekonomilere oranla daha büyük ölçek ekonomileri elde edilebilir.

Bununla birlikte, sınır ötesi şirket birleşmelerinin bazı olumsuz yönleri de vardır:

- Kültür farklılıkları, çeşitli milliyet, gelenek ve değerlere sahip örgütlerin birleşmelerini güçleştirici bir rol oynamaktadır.
- Ulusal bir şirketin yabancı bir şirket içinde erimesi, ev sahibi ülkede olumsuz siyasal tepkiler doğurur.
- Farklı milliyetlere mensup şirketlerin birleşmesi, işçi ücretleri ve toplu sözleşmeler yönünden de sorunlara yol açabilir¹¹.

1.3.1.3 Stratejik birleşmeler

Stratejik birleşmeler son yıllarda uluslararası işletmecilikte moda haline gelmiştir. Bu kavram farklı anlamlar taşımaktadır. Sınır ötesi stratejik birleşmelerin en kolay yolu, iki firmanın hisse senetlerinin belirli bir bölümünü birbirleriyle değiştirmeleridir. Firmaların amacı, hisse senetlerinin dost ve güvenilir ellere geçmesini sağlamaktır. Ama yalnız bu kadarı ile yetinilirse bu bir dolaysız dış yatırım değil, portfolyo yatırım niteliği taşır.

Daha geniş kapsamlı bir stratejik birleşme şeklinde ise taraflar hem hisse senetlerini değiştirir hem de, mal ve hizmet üretimi amacıyla ortak bir girişim kurarlar. Bu tür birleşmelerin örnekleri otomobil, elektronik, telekomünikasyon ve uçak sanayi alanlarında pek çoktur. Stratejik birleşmeler, özellikle araştırma ve geliştirme masraflarının yüksek olduğu ve piyasaya girişte zamanlamanın önem taşıdığı ileri teknoloji ürünleri için daha uygun bir yaklaşımdır.

Üçüncü bir işbirliği yönetiminde, ortak pazarlama ve hizmet anlaşmaları yapılır ve bir taraf belirli piyasalarda diğerini temsil eder. Ortak girişim ve pazarlama anlaşmalarını öngören stratejik birleşmeler bir çeşit dolaysız dış yatırım benzeridir.

¹¹ SEYİDOĞLU Halil,a.g.e.,s.671

Diğer ortak girişimlerin avantaj ve sakıncalarını taşırlar. Aralarındaki belli başlı fark, stratejik birleşmelerde ana şirketler arasında genellikle bir hisse senedi değişimin yapılmasıdır.

Günümüzde Avrupa Birliği Piyasasında çok sayıda stratejik ve önemli birleşmeler yaşanmaktadır. Bu tip birleşmeler, çok geç kalınmadan Birliğin tüm iç piyasasında pay alma amacına yöneliktir. Bunlar özellikle topluluk piyasasına eskiden beri ihracat, lisans, montaj ve hizmet alanlarında ufak doğrudan yatırım yollarıyla hizmet sunan firmaların ilgisini çeker.

Bu açıdan Avusturya, İsveç, Norveç Finlandiya ve İsviçre’de yerleşik firmalar Topluluk iç piyasasına girebilmek için kendilerini adeta bir baskı altında hissetmektedirler. Topluluk ülkelerinin şikâyetleriyle stratejik birleşmeler yapılması Amerikan, Kanada, Japon ve Avustralya firmaları arasında da çok yaygındır. Tek Pazar heyecanının geçmesinden sonra bu tür birleşmelerin dağılması ve bunların yerini geleneksel dolaysız dış yatırım türü faaliyetlerin alması yüksek bir olasılıktır¹².

1.3.1.4 Tam sahiplikteki yatırımlar

Tamamen yabancı sahipliğindeki yatırımlarda işletmeler herhangi bir birleşme, satın alma yada stratejik ortaklık yapmadan doğrudan yatırımın tamamen kendileri gerçekleştirir. Bu durumda işletmelerin yatırım yapacakları ülke ilgili araştırmaları daha derin olarak yapmaları gerekmektedir. Yerli bir partnerin sağlayacağı avantajlardan mahrum kalmalarına rağmen, yabancı bir partnere sahip olmanın dezavantajlarından da kurtulmuş olacaktırlar.

1.3.2 Özel doğrudan yabancı yatırım türleri

Dolaysız yabancı sermaye yatırımları genel olarak tanıtıldıktan sonra Türkiye için önemli olan bazı özel yatırımlardan söz etmekte yarar var, bunlar montaj sanayi ve yap işlet devret modelleridir.

¹² SEYİDOĞLU Halil,a.g.e.,s.672

1.3.2.1 Montaj sanayi

Montaj (kurgu takma sanayi) özel bir doğrudan yabancı sermaye yatırımdır. Çalışma şekli ana firmadan sağlanan temel nitelikteki parçalar yatırımın yapılacağı ülkeye getirilerek üretimin son aşaması olan birleştirme işlemi bu ülkede yapılmasıdır. Buna en iyi örnek otomotiv sektörüdür. Merkez firmadan ayrı ayrı gönderilen motor şanzıman diferansiyel gibi parçalar ucuz yerel işçiler kullanılarak bir kaporta üzerine birleştirilmesi montaj sanayi'nin çalışma şeklini göstermektedir. Bu işlemin yapılmasının ana nedeni montajın yapılacağı ülkedeki düşük işçilik ücretlerinden yararlanmak, tüketici piyasasına yakın olmak veya taşıma giderlerinden tasarruf etmektir.

Montaj türü yatırımlar genellikle otomotiv, makine sanayi ve kimya sanayi gibi piyasa yönelimli endüstrilerde görülmektedir¹³. Takma ve kurma gibi işlemler sonucunda malın hacmi veya ağırlığı artar bu nedenle üretimin son aşamasının yurt dışında yapılması piyasaya yakın yerlerde gerçekleştirilmesi taşıma maliyetlerini azaltmaktadır.

Ev sahibi durumunda olan ülkeler montaj sanayi'ni çoğunlukla belirli endüstrilerin kurulmasında ilk adım olarak kullanmaktadır. Bu ülkelerde izin verilen montaj yatırımları genellikle ithalatı ikame edici nitelik taşımaktadır. Böylece bitmiş aşamada gelen malların yerli üretimine başlanmasıyla döviz giderlerinden tasarruf sağlanması beklenir. Ayrıca yatırım yapılan ülkede montaj sanayinin yerli işgücüne istihdam yaratması bir diğer faydalı yanıdır. Fakat ev sahibi ülke için en önemli olan montaj sanayi'nden teknoloji transferi ve yerli parça kullanımını arttırarak zamanla tümünden yerli üretime geçmektedir.

Montaj sanayi'nden beklenen diğer bir yararda montaj sanayinin ülkede gerçekleştirdiği üretimi yurt dışına ihraç edilmesiyle elde edilen döviz girişidir. Türkiye'de montaj tipi üretime özellikle 1960'larda otomotiv endüstrisinde

¹³ SEYİDOĞLU Halil, a.g.e., s.675

başlanmıştır. Bu sisteme 1964 yılında çıkarılan montaj talimatnamesi ile uyulması gereken kurallar belirlenmiştir.

Bu endüstriler bir takım ithalat ve ihracat teşvikleriyle desteklenmiştir. Bir kısım ülkeler montaj sanayi sayesinde zamanla üretimini tamamen yerli üretime dönüştürmeyi başarmalarına rağmen bazen de montaj sanayi bazı ülkelerde ödemeler bilançosuna yükledikleri ağır yükler nedeniyle yerli firmaların kurulmasını ve gelişmesini engellemiştir. Türkiye’de montajla üretime başlayan otomotiv endüstrisinin bazı dallarında yüzde yüz yerli üretime başlanmıştır¹⁴.

1.3.2.2 Yap-işlet-devret modeli

Yap-işlet-devret modeli, bir ülkedeki temel alt yapı projelerinin yapılmasında özel kesime açılmayı ve yabancı sermayenin girmesini sağlayan dünyada ve Türkiye’de uygulamasına yeni başlanan bir sistemdir.

Bu yöntemle metrolar, havayolları, otoban gibi büyük projelerin yapımında kullanılmıştır. Devletin bu tür projelerini mali kaynaktan sağlaması büyük bir yük oluşturur, bu nedenle bu yükü yap-işlet-devret modeli ile yabancı şirketler üstlenerek hem firma hem de devlet fayda sağlamış olur. Bu tür projelerin yapılmasında uluslararası yatırım bankaları ve diğer kuruluşları kapsayan bir konsorsiyum oluşturulması gerekir¹⁵.

Söz konusu yatırım için gerekli fonların sağlanması, inşaat projesinin hazırlanması inşaatın gerçekleştirilmesi ve yatırımın tamamlanmasından sonra tesisin işletilmesi gibi işler bu konsorsiyuma bırakılır. Ancak fiilen uygulamak ve işletimini yapmak üzere bir yerli kuruluşla işbirliğine gidilir. Nedeni ise bu proje uluslararası kuruluş ile yerli bir firmanın ortak projesi olmalıdır.

Ev sahibi ülkenin yatırımın gerçekleştirilmesi karşılığında bir taahhüdü vardır, tesisin ürettiği mal ve hizmetleri satın almak bunun için ev sahibi ülke konvertibl döviz

¹⁴ SEYİDOĞLU Halil, a.g.e., s.675

¹⁵ SEYİDOĞLU Halil, a.g.e., s.676

cinsinden ödeme yapması öngörülür. Projenin bedeli önceden belli edilir ve 10- 15 yıl içerisinde ev sahibi ülkeye bedelsiz olarak verilir. Böylece üretilen mal ve hizmet gelirlerinden dışarıya transfer edilerek toplam dış borç miktarını işletme bakım ve giderleri ile yerli ortağın koyduğu sermayeyi gerekli kârlar ve faiz karşıladıktan sonra tesis, ev sahibi ülke hükümetine devredilir.

Türkiye’de bu sistem 1980’den sonra büyük ilgi görmüştür. Bu kanaldan özellikle büyük şehir belediyeleri ve toplu taşımacılık şehir suyu tesisi gibi temel alt yapı hizmeti niteliğindeki yatırımların yapılmasında kullanılmıştır.

1.4 Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Bir Ülkeye Geliş Sebepleri

Bir sermayenin, diğer bir ülkeyi kalkındırmak yaşam standardını yükseltmek amacıyla, ait olduğu ülkeden çıkıp bir diğer ülkede yatırıma dönüşmesinin çok çeşitli nedenleri vardır. Üretimin önemli bir unsuru olan sermaye ülke içi kaynaklardan sağlanamıyorsa diğer ülkelerde bol olan sermaye kaynaklarına başvurularak üretim gerçekleştirilebilir.

Yatırım için tasarlanan ülkenin siyasal ve ekonomik istikrarı, altyapı yatırımlarını tamamlayıp tamamlayamadığı, yabancı sermaye konusunda yasal düzenleme ve uygulamaları (Serbest Bölgeler, Joint Venture gibi) ve ülkenin teknoloji emme kapasitesi yatırım kararlarında önem arz etmektedir.

Yabancı yatırımcı için, yatırım yaptığı ülkede elde ettiği kârın kendi ülkesine transferi önemlidir. Kendi ülkesine kârını transfer edemeyen müteşebbis için yabancı ülkede yaptığı yatırım önemini kaybeder¹⁶.

Esas amaç kârlılık ve kâr transferi olmakla birlikte yabancı sermayenin bir ülkeye geliş nedenlerini çok uluslu şirketlerle ilgili özelliklerde değinmekte fayda vardır.

¹⁶ DEMİRCAN Daim, Türkiye’de Yabancı Sermaye, İstanbul, Dilek Matbaası, 1971, s.94

Uluslararası Ticaret Teorisi'nin temeli "Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi"ne dayanır. David Ricardo'nun formüle ettiği bu teoriye göre her ülke, göreceli olarak hangi malları daha ucuza ürettiyorsa o malların üretiminde uzmanlaşması gerekmektedir¹⁷.

Bu çerçevede de üretiminde uzmanlaştığı mali ihraç edecek, diğer ülkenin Uzmanlaştığı ürünü de ithal edecektir. Temeli Adam Smith'in Mutlak Üstünlükler Teorisi'ne dayanan liberal yorumun amacı, Smith'in kitabına adını veren "Ulusların Zenginliği"ne ulaşmaktır.

Bu liberal teorinin temeli, ortak çıkarın zenginlik yaratacağıdır. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi uluslararası ticaretin temel mantığını açıklayabilse de DYY'ler daha karmaşık bir model gerektirdiğinden klasik teorinin kapsamı dışında ele alınmıştır.

DYY'ler daha karmaşık, stratejik, ekonomik modellerin, hipotezlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

DYY'lerin nedenlerini açıklayan hipotezlerin başlıcaları şunlardır:

1.4.1 Hammadde kaynakları

Hammadde kaynakları yeryüzüne dengeli biçimde dağılmış değildir. Hammaddelerin işletilmesine yönelik yatırımlar, madenlerde olduğu gibi bu kaynakların bulunduğu yerlere kurulur. Siyasi Tarih açısından; hammadde kaynakları ve sanayi üretimi ilişkisi sonucu, Sanayi Devrimi ile güçlenen ülkelerin dünyanın hammadde kaynaklarının olduğu yerlerde sömürgeci bir sistem meydana getirmişlerdir. 19. ve 20. yüzyıllar bu ekonomi-politik sistemin zirveye çıktığı ve bu rekabetin neden olduğu iki büyük dünya savaşıyla tasfiye olduğu zamanlardır.

¹⁷ Konunun klasik kaynağı; RİCARDO David. The Principles of Political Economy and Taxation, Prometheus Books, 1996. (ilk basım 1817). Ayrıca ayrıntılı analiz için bkz. SRAFFA Piero. The Works and Correspondence of RICARDO David: Biographical Miscellany, Cambridge University Press, Cambridge, 1995. ve SKOUSEN Mark. Modern İktisadın İnşası: Büyük Düşünürlerin Hayatları ve Fikirleri, ACAR M., ERDEM E. ve TOPRAK M., Liberte Yayınları, Ankara, 2003, ss.99-124.

Geleneksel dış yatırımların nedenleri bununla ilgilidir. 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında ana ülke sanayilerinin ihtiyacı olan hammaddelelerin sağlanması için, Batılı şirketlerin yatırımları bu kaynakların bulunduğu az gelişmiş ülkelere yapılmıştır¹⁸.

1.4.2 Faaliyetlerin bütünleştirilmesi

İlk aşamadan nihai ürün aşamasına kadar tüm faaliyetleri (dikey bütünleşme) veya aynı aşamadaki üretim faaliyetlerini tek bir yönetim altında toplamanın yararlı olduğu durumlarda (yatay bütünleşme), üretimde bütünleşmeye gidilir. Bu gibi durumlarda girdi sağlamanın güvenceye alınması veya belirli aşamaları farklı ülkelerde gerçekleştirmenin faaliyet avantajı yaratması gibi nedenler dolayısıyla üretim farklı ülkelere yaygınlaştırılır¹⁹. Bu yapıda bir ürünün her bir parçası maliyet avantajı ve uzmanlık bilgisi ile verimlilik çerçevesinde farklı ülkelerde üretilir.

1.4.3 Unvanın ve sırların korunması

Ticari hayatta çok olumlu isim yapan firmalar kendi ürünlerinin kalitesine ve marka imajlarına zarar gelmemesi için, malları yurtdışında da kendileri üretmeyi tercih edebilirler. Bu şirketler, lisans anlaşmaları yoluyla ürünlerinin aynı kalitede üretemeyebileceğini düşündükleri için ürünlerini yurtdışında da kendileri üretmeyi tercih etmektedirler. Özellikle gelişmekte olan ülkeler için bu nedenden kaynaklanan DYY'ler önemli kaynak, istihdam ve ihracat imkânı yaratmada yerel şirketlerle işbirliği çerçevesinde bağlantı kurulması ve bilginin paylaşılması açısından etkisizdir. Üretime ilişkin bilgilerde gizliliğin önemli olduğu durumlarda, DYY'lerin lisansa tercih edilmesi ise sırların korunması ile ilgilidir. Çünkü lisans sahibi, bu bilgilerin dışarıya sızmasında patent sahibi kadar özen göstermeyebilir. Özellikle yüksek teknoloji içeren yatırımlarda bu gizlilik önem arz etmektedir.

¹⁸ SEYİDOĞLU Halil, a.g.e.,s.666

¹⁹ SEYİDOĞLU Halil, a.g.e., s. 666.(ayrıca bkz. Charles P. Kindleberger, American Business Abroad, Yale University Press,1969.)

1.4.4 Ürünün yaşam dönemi hipotezi

Firmaların iç ekonomideki gelişmenin sınırına ulaşmalarıyla, bu piyasada daha fazla kâr elde etme olanakları kalmaz. Kâr artışının sürdürülebilmesi için, daha az girilmiş bulunan ve belki de rekabetin daha sınırlı olduğu yabancı piyasalarda üretim yapılması gerekebilir. Raymond Vernon tarafından ortaya atılan bu görüşe göre, dış yatırım; yurt içine uzun süredir yerleşmiş olmanın ve iyi iş yapmanın bir sonucudur. Bu görüş açısından Amerikan firmalarının dış piyasalarda egemen olmaları da ürün devrelerinin ileri aşamalarında bulunmalarıyla ilgilidir.

Vernon'un 1966 yılında kaleme aldığı International Investment and International Trade in Product Life-Cycle adlı makalesinde ileri sürdüğü bu görüş II. Dünya Savaşı sonrasında Amerikan şirketlerinin uluslararasılaşmasının etkinleşmesinin teorik bir açıklaması niteliğindedir²⁰.

1.4.5 İthalatçı ülkenin koyduğu tarife ve kotalardan kaçınma

İhracatçı firma ithalatçı ülkenin uygulamaya koyduğu tarife ve kotalar karşısında, o piyasayı kaybetme tehlikesi ile karşılaşır. Bu durumda, tarife ve kotaların etkisinden kurtulup o piyasayı elde tutmanın yolu, söz konusu piyasada üretime başlamaktır. Amerikan yatırımlarının 1960'lı yıllarda Batı Avrupa'ya akışı bu nedenle ilgilidir.

Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) kurulup, dışta kalan ülkelere (ABD dahil) ortak gümrük tarifesi uygulanmaya başlanınca, Amerikan şirketlerinin bölgeye ihracatı bundan çok olumsuz biçimde etkilenmişti. Bunun üzerine söz konusu şirketler yatırımlarını kitleler halinde Topluluk ülkelerine yapmaya başladılar.

Yukarıda açıklanan, Vernon'un "Ürün yaşam dönemi hipotezi" de Amerikan şirketlerinin bu davranışı gerçekleştirebilmelerinin iç dinamiklerini göstermektedir.

²⁰ VERNON Raymond, "International Investment and International Trade in Product Life Cycle", Quarterly Journal of Economics, May 1966, ss. 190-207.

1.4.6 Yurtiçi kısıtlamalardan kurtulma

Yurtiçindeki çeşitli kısıtlamalardan kurtulma çabası; bankaların ve bazı imalat sanayi alt sektörlerin uluslararası alana yayılmalarında önemli bir etkidir. ABD’de ve diğer sanayileşmiş ülkelerde bankacılık yasalarının getirmiş olduğu düzenlemeler, bunlardan kurtulmak üzere bankaları yurtdışında şubeler açmaya yöneltmiştir.

Bunun gibi, ülkedeki çevre koruma standartların getirdiği kısıtlamalardan kurtulmak isteyen imalat sanayi firmaları, üretim için düşük çevre standartlı ülkeleri seçmişlerdir. Bunlar arasında çevreyi kirletici ve kamu sağlığına zararlı endüstriler özellikle belirtilebilir. Türkiye’de Çitosan’a bağlı çimento fabrikalarının Fransız firmalarınca satın alınması buna bir örnektir. Ancak bu yatırımlar temelde ülkenin iç pazarını hedefleyen katkıları sınırlı yatırımlardır.

1.4.7 Üretim esnekliği

Satın alma gücü paritesi teorisinin öngördüğü gibi, ülkeler arasındaki enflasyon oranları ile bu ülkelerin döviz kurlarındaki göreceli değişimler arasında, uzun vadede doğru yönlü bir ilişki öngörür. Bunu sağlayan arbitraj mekanizmasıdır²¹. Ama bazen satın alma gücünden sapmalar olabilmektedir. Bu gibi durumlarda, parası reel değer kaybına uğramış ülkelerde üretimde bulunmak, maliyetleri düşürücü bir etkidir. O bakımdan reel değer kaybının doğurduğu fırsatlardan yararlanmak için üretim yeri değiştirilebilir.

Bu tarz istikrarsızlıklar şirketlerin kârlarına yarasa da reel değer kayıpları bir ülkenin istikrarsız ve güçsüz yapısını göstermektedir. Bu nedene dayalı dış yatırımlar bazı koşullar da gerektirir. Örneğin, yabancı paradaki reel değer kayıpları uzun süre olmalı, teknoloji ülkeler arasında kolayca aktarılacak nitelik taşımamalı, hükümetler ve işçi sendikaları bu yer değiştirmeyi güçleştirici bir davranış içinde olmamalıdır.

²¹ SEYIDOGLU Halil, a.g.e.,s.667.

Bilgisayar parçaları, TV cihazları, elektrikli araçlar vb. bu tür esnek üretim yapılabilecek mallara örnek teşkil etmektedir²².

1.4.8 Yatırımları uluslararası çeşitlendirme

Dış yatırımlar, hissedarlar açısından dolaylı olarak portfolyo çeşitlenmesi sağlar. Üretim tek bir piyasa ile sınırlı bulunması durumunda, nakit akımları göreceli bir istikrarsızlık gösterir. Firma, ürün çeşitlendirmesi ile bir ölçüde dengelemeye çalışabilir. Fakat aynı ülkedeki tüm ürünlerin satış koşullarının benzer yönde etkilenmesi normaldir. Yani çeşitlendirme ile sistematik risk giderilemez. Oysa şirket, üretimini uluslararası düzeyde çeşitlendirerek bu riski bir ölçüde azaltabilir. Çünkü tüm ülke ekonomileri aynı yönde dalgalanmazlar²³.

1.4.9 Ucuz yabancı faktör kullanımı

İşgücü ve doğal kaynak maliyetleri, ülkeler arasında büyük değişimler göstermektedir. Dolayısıyla emek ve doğal kaynak yoğun malların bu faktörlerin bol ve ucuz olduğu yerlerde kurulması, üretim maliyetlerini düşürücü etki yapar.

Çoğu Amerikan şirketlerinin Meksika, Malezya, Kore, Hindistan, Hong Kong ve Tayvan gibi yörelere yaptıkları yatırımlarda bu faktörlerin etkisi vardır. Japon firmaları da giderek Meksika ve diğer ucuz emek ülkelerine doğru yönelmektedir.

1.4.10 Yabancı teknoloji kullanılması

Çok Uluslu Şirketler (ÇUS) yurt dışında üretim tesisleri kurarak veya mevcut tesisleri satın alarak, yatırım yaptığı ülke teknolojisini öğrenerek daha sonra da bu bilgileri üretim süreçlerinin geliştirilmesinde kullanabilirler. Bu etken, özellikle

²² SEYİDOĞLU Halil, a.g.e.,s.668.

²³ SEYİDOĞLU Halil,a.g.e, s. 668.

ABD'ye yatırım yapan Avrupa veya Japon uluslararası şirketleri için söz konusu olmuştur.

1.4.11 Monopol avantajından yararlanma

Sınai örgütlenme teorisine göre, rakiplerinin sahip olmadıkları üretim bilgi ve becerilerini elinde bulunduran şirketler dış piyasalara açılma bakımından avantajlı durumdadır. Bu görüşe göre tüm bilgi, kaynak ve mallar tam olarak hareketli olsalar ve bunlara istendiği an sahip olunabilseydi, hiçbir piyasada monopolcü yapılara rastlanmazdı. Ancak gerçek piyasalarda bu koşullar sağlanamamaktadır.

Bazı ayrıcalıkları dolayısıyla bir piyasadaki belirli firmalar diğerlerine göre üstünlük elde ederler. Örneğin teknolojiyi ele alırsak, bir teknolojiye yalnız kendisi sahip olan şirket, iç ve dış piyasalarda bu avantajını kullanabilmektedir.

Teknoloji yeni bir mal, üretim süreci, pazarlama veya finansman yöntemi ile ilgili olabilir. Dolayısıyla bu alanlarda rakiplerine göre üstünlüğe sahip olan bir firma bu avantajını kullanarak uluslararası piyasalara daha kolayca açılabilir²⁴.

1.5 Doğrudan yabancı yatırımların belirleyicileri

Dünya Yatırım Raporu analizlerinde DYY'leri etkileyen faktörler üç ana başlık altında toplanmıştır.

Siyasal faktörlerin gerçekleştirilmesi DYY çekimi için **ön şarttır** diyebiliriz. **İkinci ana faktör** olan yatırım ortamına ilişkin faktörler aslında bir yatırım geliştirme kurumunun faaliyet alanına giren konuları içermektedir. Kurumsal yapının etkin oluşturulabilmesinin gerekliliği burada vurgulanmaktadır. **Üçüncü ana belirleyici** olan ekonomik yapı ise dünyada rekabet gücünün altyapısını sağlayabilmesinin şartları olarak ortaya çıkmaktadır. Ekonomik faktörlerin stratejiler bölümünde yer alan pazara

²⁴ SEYİDOĞLU Halil,a.g.e, s. 668.

yönelme kısmı ise yatırımların geliştirilmesi açısından dış ticaretin ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

YASED ve TUSIAD tarafından hazırlatılan ve 2004 yılında yayınlanan FDI Attractiveness of Turkey: A Comparative Analysis başlıklı raporda da; karşılaştırmalı analizleri daha rahat yapabilme çerçevesinde DYY belirleyen faktörler 7 ana başlık altında toplanmıştır.

Tablo 1: DYY’lerin Belirleyicileri²⁵

Faktör Grupları Ev Sahibi Ülkelerdeki Belirleyiciler		
I. Siyasal Faktörler	• Ekonomik, politik ve sosyal istikrar, • Yabancı yatırımlara ilişkin uluslararası anlaşmalar, • Vergi politikası, • Ticaret politikası, ticaret politikası ve DYY tutarlılığı, • Özelleştirme politikası, • Piyasaların yapısı ve işleyişine ilişkin politikalar (rekabet, şirket satın alma ve birleşme politikaları) • Yabancı iştiraklerin anlaşma standartları.	
II. Yatırım Ortamına İlişkin Faktörler	• Yatırımların promosyonu (imaj yaratılması, ülkenin pazarlanması vb.) • Yatırım teşvikleri • Maliyetler (rüşvet, bürokratik etkinlik vb) • Yatırım sonrası hizmetler • Sosyal etkenler (Yaşam kalitesi vb.)	
III. Ekonomik Faktörler	Yatırım Stratejileri	Faktörler
	Pazara Yönelme	• Pazar büyüklüğü ve kişi başına milli gelir. • Piyasanın büyümesi • Bölgesel ve küresel piyasalara giriş imkânları • Tüketici tercihleri • Piyasaların yapısı
	Kaynağa/Stratejik Varlığa Yönelme	• Hammaddeler • Düşük ücretli vasıfsız işgücü • Vasıflı işgücü • Fiziki altyapı(havaalanları, enerji,yollar,telekomünikasyon) • AR-GE • Teknolojik, yenilikçi ve diğer yaratılmış varlıklar (markalar vb.)
	Etkinliğe Yönelme	• Kaynakların/varlıkların maliyeti ve işgücünün verimliliği • Diğer girdilerin maliyeti (iletişim, ara mallar) • Bölgesel entegrasyon anlaşmasına üyelik, ölçek ekonomisi.

²⁵ UNCTAD. World Investment Report - 1998: Trends and Determinants, s. 91

Tablo 2: DYY’leri Belirleyen Faktörlerin Listesi²⁶

1. Genel Makroekonomik Durum -Kişi başına Düsen Gayri Safi Yurtiçi Hasıla İç piyasasının boyutu ve büyüme durumu- Makroekonomik durumun istikrarı Mali kuruluşların ve mali olanakların güçlülüğü, % GSYİH - Kamu Bütçe fazlası Finans kurumlarından kredi akımı
2. Siyasi Çevre ve Kamu Yönetimi - Siyasi İstikrar - Yasal çerçeve - Bürokratik prosedürler rüşvet ve Yolsuzluk
3. İş gücü- İşgücü maliyeti - İşgücü nün verimliliği - Çalışanların niteliği Çalışanların yüzdesi
4. Enerji - Enerji maliyeti - Enerji tüketimi
5. Vergiler/Teşvikler - Kâr üzerindeki ortalama kurumlar vergisi -Tahsil edilen kurumlar vergisi – Mallar ve hizmetler üzerindeki vergiler, % toplam devlet gelirleri - Uluslararası Ticaret üzerindeki vergiler, % toplam devlet gelirleri Diğer vergiler % toplam devlet gelirleri - Vergi teşvikleri ve hibeler
6. Ulaşım ve Haberleşme için altyapı - Karayolları ağının yoğunluğu Demiryolları ağının yoğunluğu - Su ulaşımı - Havayolu ulaşımı Uluslararası telefon görüşmesi maliyetleri - İnternet maliyetleri Yerel telefon görüşmesi maliyetleri
7. AR-GE - AR-GE harcamaları, % GSYİH

TUSIAD ve **YASED** ortak raporundaki sınıflandırma farklı bir sistematik yapıda hazırlanmış olsa da, içerik olarak Dünya Yatırım Raporu tablosuyla siyasal ve ekonomik belirleyiciler genel olarak örtüşmektedir. Ancak günümüzün en nitelikli teşvik biçimi olan yatırımların geliştirilmesinin kurumsal faaliyetlerine vurgu yapılmamakta sadece teşvikler vergi ekseninde düşünüldüğünden vergisel teşviklere vurgu yapılmaktadır.

1.6. Gelişmenin Kaynağı Olarak Doğrudan Yabancı Sermaye

Doğrudan yabancı yatırımların çekiciliği gelişmekte olan ülkeleri bu konuda daha özendirici tedbirler almaya itmektedir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının

²⁶ TUSIAD ve YASED. FDI Attractiveness of Turkey: A Comparative Analysis, s. 2.

payı artış gösterirken, diğer sermaye hareketlerinin önemi göreceli olarak azalmaktadır. Doğrudan Yabancı Sermayenin ülkelerin gelişmesi üzerine pozitif bir etki yaptığını söylemek mümkünse de, beklenen katkısı yabancı sermayenin hacmi ve yapısına göre değişebilmektedir. Genel olarak doğrudan yabancı sermayenin yatırım yapılan ülke ekonomisine olumlu katkıları aşağıda sıralanmıştır;

Ulusal ekonomiye destek; FDI Gayri Safi Milli Hâsılaya ve Sabit sermaye yapısına katkıda bulunmaktadır. Yapılan çalışmalar, GSMH ile FDI girişi arasında pozitif bir bağ olduğunu göstermektedir. Fakat bu etkinin, gelen yabancı sermayenin niteliğine de bağlı olduğunu unutmamak, şirket satın almaları ve birleşmeleri ile yeni yatırımların, ulusal bazdaki yatırım/tasarruf oranı gibi etkenlerin sermayenin katkısını etkileyeceğini hatırla tutmak gerekmektedir. FDI ekonomik gelişmeyi, ithal edilen yatırım araçları, yeni teknolojiler ve çokuluslu firmalar ile uluslararası kuruluşların sunduğu yeni olanaklar sayesinde hızlandırıcı bir etkiye sahiptir.

FDI ve ekonomik istikrar; Yabancı sermaye hareketleri döviz kurlarındaki oynamalardan diğer sermaye hareketlerine oranla (portföy yatırımları gibi) daha az etkilenmektedir. Bu kısmen, yabancı şirketler için devalüasyonun üretim ve varlıkların maliyetlerini düşürücü etki yapmasına bağlanmaktadır. Son Asya krizinde doğrudan yabancı yatırımlar diğer yabancı sermaye hareketlerine göre daha düşük oranda etkilenmiş, daha sonra eski seviyesine kavuşmuştur.

FDI ürün çeşitliliğini artırarak sınırlı pazar ve ürünlere bağımlılığı azaltıcı bir etkiye de sahiptir. FDI iş hacmini genişleterek istihdama ve ücretlere olumlu katkıda bulunabilmektedir.

Altyapı ve teknoloji transferi; Merkez firma, şubesi için yeterli insan kaynakları ve altyapı hizmetlerini yatırım yerinde hazırlayabilir. Özellikle komple yeni yatırımlar yeni teknoloji ve alt yapı hizmetlerini beraberinde getirmektedir. Özellikle Çokuluslu (MNC) ya da Ulus ötesi (TNC) şirketlerin yılların tecrübesi ile oluşturdukları yeni yönetim ve üretim teknikleri sayesinde firmalar da kendi bünyelerinde transformasyona geçmektedir. Bu şekilde daha etkili ve verimli bir yapıya kavuşmaktadırlar.

İç piyasalara yeni rakiplerin girmesi rekabeti arttırarak gerek fiyatlar gerekse kalite yoluyla tüketicinin refahına olumlu katkıda bulunmaktadır. Yabancı sermayeli işletmeler yurt dışındaki pazar kapasiteleri yoluyla ülkenin ihracat seviyesine olumlu katkıda bulunmaktadır.

Söz konusu işletmelerin verimli ve etkili çalışmaları sayesinde vergi gelirlerinin artması kamu maliyesine de olumlu katkıda bulunmaktadır. Örneğin Çin Halk Cumhuriyetinin 2000 yılı vergi gelirlerinin yaklaşık %20 si yabancı sermayeli şirketlerden kaynaklanmıştır.

1.7 Çok Uluslu Şirketlerle İlgili Özellikler

Yabancı sermaye yatırımları genellikle çok uluslu şirketler tarafından yapılmaktadır. Bu yatırımları incelerken çok uluslu şirketleri yatırıma yönelten sebeplerin neler olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Bu sebepler kısaca siyasi ve ekonomik olabilir. Ancak esas amaç çok uluslu şirketlerin kârlılıklarını maksimize etmek ve kârı kendi ülkelerine transfer etmektir. Yatırımcılar kârlılıklarını maksimize etmek için kârın en yüksek olduğu ülkede üretime geçmeyi rasyonel bulmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler yeterli sermaye birikimine sahip olmamasına karşılık emek yoğunudur. Gelişmiş ülkelerde ise durumun tam aksi oluşu, sermayenin bol olduğu ülkeden emeğin ucuz olduğu ülkeye doğru bir hareketlilik başlatmaktadır.

1.7.1 Çok uluslu şirket kavramı ve tarihsel gelişimi

Çok uluslu şirket kavramı, genellikle birden fazla ülkede üretim olanakları bulunan şirketler anlamına gelmektedir. Çok uluslu şirket, bir ana merkezi bulunan ve bu merkeze bağlı olarak değişik ülkelerde faaliyet gösteren şubelerden oluşan şirketler topluluğudur. Çok uluslu şirket, birçok ülkede üretim yapan büyük bir sermaye ve teknoloji gücünü temsil etmektedir²⁷.

²⁷ SEYİDOĞLU Halil, a.g.e., s.678

OECD’de (Organization of Economic Cooperation and Development) kabul gören tanıma göre, çok uluslu şirketler bir ülkeden daha fazla ünitelere sahip bulunan ve faaliyetlerinin önemli bir bölümünü en az iki ülkede yürüten şirketlerdir²⁸.

Diğer bir tanıma göre, çok uluslu şirket doğrudan sermaye yatırımları yapmak suretiyle birden fazla ülkede gelir yaratıcı aktiflere sahip olan veya bu aktifleri kontrol eden böylece kendi kaynak ülkesi dışında mal veya hizmet üreten, yani uluslar arası üretim yapan firma demektir²⁹.

Doğrudan dış yatırımların nedenlerinin başlangıcı Heckscher-Ohlin Modeline dayanmaktadır. 19.yy’ın ikinci yarısında daha önce belirtildiği gibi, David Ricardo’nun geliştirdiği ‘‘Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi’’ iktisadi hayatta değer kazanmıştır. Bu teoriye göre bir ülke göreceli olarak hangi malları ucuza üretiyorsa o malların üretiminde uzmanlaşmalıdır. Bunun sonucu olarak, ülkeler ucuza ürettikleri malı ihraç, pahalıyla ürettikleri malı ithal etmelidir. Bu şekilde hareketle İktisadın tanımında yer alan kıt kaynakların etkin kullanılması amacına göre hareket edilmiş olur³⁰.

Hecsscher-Ohlin teoremi ise karşılaştırmalı üstünlüklere değişik bir yorum getirmiştir. 20.yy başlarında geliştirilen bu teoremde, her ülke göreceli olarak hangi malları daha ucuza üretiyorsa o malların üretiminde uzmanlaşmalıdırlar. Diğer bir ifadeyle ülkeler göreceli olarak ucuza ürettikleri malları ihraç, pahalıyla ürettikleri malları ithal etmelidirler. Her ülke hangi üretim faktöründe zengin ise üretimi bu faktörü yoğun biçimde gerektiren mallarda karşılaştırmalı üstünlük elde eder. Emek zengin ülkeler emek yoğun, sermaye zengin ülkeler sermaye yoğun malları daha ucuza üretirler ve bu malları ihraç ederler.

Küreselleşmenin bir sonucu olarak mal ve sermaye hareketlerindeki sınırlandırmaların kaldırılması ile coğrafi sınırların bu anlamda kalkması neticesinde vatansız sermayenin, getirisi yüksek yerlere kayması kolay olmaktadır. Bu

²⁸ DPT, Dünya Ekonomisindeki Gelişmeler, Ankara, Ekonomik Rapor 2, 1975, s.36

²⁹ ŞAHİN Mehmet, Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları, Ankara, Ekonomik ve Sosyal Yayınlar, 1975, s.12

³⁰ SEYİDOĞLU Halil, a.g.e., s.665

gelişmelerin kaçınılmaz sonucu olarak 1980 sonrası yıllarda merkezden çevreye hareketle doğrudan yatırımlarda kâr marjı daha yüksek olan bankacılık, turizm ve sigortacılık gibi sektörler öncelik almıştır. 2000’li yıllarda çok uluslu şirketler tüm dünyada çok çeşitli sektörlerde faaliyet gösteren dünya şirketleri olmuştur.

1.7.2 Çok uluslu şirketlerin diğer ülkelerde faaliyetlerde bulunmalarının nedenleri

Bir ülkede kurulan bir firmanın üretim tesislerini yurt dışına taşıması ve orada gerçekleştirdiği üretimi ana ülke veya üçüncü bir ülke pazarına satış yapılmasının nedeni, bu yöntemin tek ülkeli üretime göre daha kârlı olması, geniş sahaya yayılma ve oligopol yaratma arzusundan kaynaklanmaktadır.

1.7.2.1 Kârlılık faktörü

Ürünleri standart hale gelmiş olan şirketler piyasalarına başkalarının girişini engellemek için üretim maliyetlerini mümkün olduğu kadar düşürerek buradan bir giriş engeli yaratmaya çalışmaktadır. Çok Uluslu Şirketler ise, bu işi, üretimlerini çeşitli ülkelerdeki fabrikalarına maliyetleri en aza indirecek şekilde yayarak yapmaktadırlar. Otomobil, dayanıklı tüketim eşyası gibi malları üreten çok uluslu şirketler bu stratejiye zaman zaman başvururlar³¹.

Kârı belirleyen temel unsur maliyetlerdir. Maliyeti düşürücü faktörler arasında içsel ekonomiler, teknik bilgi üstünlüğü, ucuz işgücü, taşıma giderleri, kurumlar vergisi avantajı gibi faktörler sayılabilir.

İçsel ekonomiler: Bir malın üretimdeki çeşitli süreçlerin tek bir organizasyon altında toplanması koordinasyon ve ortak denetime olanak vererek, maliyetleri düşürücü etki yapabilmektedir.

³¹ YILDIRIM Nuri, Çok Uluslu Şirketler, İstanbul, Cem Yayını,1983, s.105

Teknik bilgi üstünlüğü: Firmanın geçmiş üretim deneyimleri sonucunda elde etmiş olduğu kendine özgü bazı yöntemler ve teknik bilgiler vardır. Bunlar, malın tasarımı, üretim teknolojisi pazarlaması, firma yönetimi gibi konularla ilgili olabilir. Diğer üreticiler karşısında firmaya rekabet üstünlüğü sağlayan bilgiler bir anlamda işletmenin sırrıdır. Firma bu bilgiler sayesinde avantajlı duruma geçer.

Ucuz işgücü: Maliyetleri belirleyen önemli bir unsurda işgücüdür. Çok uluslu şirketler ana ülkedeki iş gücü ücretlerinin yüksek olması nedeniyle ücretlerin düşük olduğu ülke veya bölgelere yönelirler. Bu durum emek yoğun teknolojilerin kullanılmasına neden olur.

Taşıma giderleri: Tüketime hazır olan bir malın dış piyasaya ulaştırılması maliyetleri arttırıyorsa, firma dış piyasanın bulunduğu ülkelerde şube açarak üretimin tamamını veya son aşamasını orada gerçekleştirebilir. Örneğin Türkiye’de otomotiv, ilaç ve kimya sanayilerine yapılan doğrudan sermaye yatırımları bu niteliktedir.

Kurumlar vergisi avantajı: Yabancı yatırımcılar ülkeler arasındaki kurumlar vergisi oranları arasındaki farklılığa göre daha düşük olan vergili ülkede üretim yapmak ister Bunun için vergi düşüklüğü yanında bu vergi oranının istikrarını sağlayacak siyasi ve ekonomik istikrarın olması gerekmektedir.

1.7.2.2 Pazar payını koruma ve arttırma arzusu

Firmaların ihracat yolu ile girdiği dış piyasalardaki pazarını koruma ve geliştirme arzusu dış pazarlarda uygulanan dış ticaret rejimi ile yakından ilişkilidir. İthalat üzerine konulan dış ticaret kısıtlamaları ihracat yapan firmaların pazarlarının daralmasına yol açacağından bu firmalar doğrudan doğruya pazarın olduğu ülkede üretim yapmayı tercih etmektedirler. Gerçekte 90’lı yıllarda çok uluslu şirketlerin dünya çapında yaygınlaşmasında gümrük, vergi ve dış ticaret kısıtlamalarının önemli etkisi olmuştur. Buna karşılık, yoğun reklam harcaması yaparak ürün farklılaştırması yaratan, tüketiciler gözünde marka imajı yaratan firmalar dışarıda ortaklığa girmekten kaçınmışlardır.

1.7.2.3 Oligopol yaratma arzusu

Ana şirketin yabancı piyasalara girmekteki amaçlarından birisi, piyasalardaki aşırı kârlılıktan veya rant benzeri kazançlardan yararlanmaktır. Sahip oldukları büyük sermaye, ileri teknoloji ve yönetim bilgileri bu firmalara etkin bir monopol gücü sağlar. Bu bakımdan yüksek fiyat uygulanarak normalüstü kârlar elde ederler. Bu aşırı kâr yeni firmaların piyasaya girmesine neden olur. Ancak mevcut firmalar yeni girişleri önlemek amacıyla ya reklam kampanyası ile piyasaya yerleşmeye çalışır yada fiyatları geçici olarak yeni firmaların girmesini engelleyecek düzeyde düşürme yoluna giderler. Ayrıca çok uluslu şirketlerin kullandıkları teknolojinin yerli firmaların kullandıklarına oranla daha üstün olması, bu teknolojinin taklit edilmesinin patentlerle önlenmesi, sermaye temin olanaklarının ve işletmecilik tecrübelerinin daha yüksek olması gibi faktörler çok uluslu şirketlerin tekeli ayrıcalıklarını oluşturmaktadır³².

Özellikle, petrol ve madencilik sektörlerinde faaliyet gösteren çok uluslu şirketler, birbirleriyle veya devletle ortaklığa girme eğilimindedirler. Çok uluslu şirketlerin bu ortaklığa girmeleri kendi aralarında rekabeti önleyerek oligopol yaratmaya yöneliktir. Böyle bir oluşum hem gelişmekte olan ülkelerin yeterli miktarda sermayeye sahip olmayışından, hem de çok uluslu şirketlerin hammadde kontrolünü elinde tutma arzusundan kaynaklanır. Bu şirketlerin başarılı olabilmeleri diğerlerinin görmediği ticareti keşfetmeye, riski doğru tahmin etmeye ve bunların fiyatlarının iyi belirlemeye bağlıdır.

1.7.2.4 Ekonomik ve coğrafi faktörler

Sermayenin kendi ülkesinden çıkıp diğer ülkelere geliş nedenleri arasında ekonomik nedenler çok önemlidir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının amacı, kendi ülkesinden daha yüksek kâr elde etmek olduğundan, gidecekleri ülkelerin maliyet koşullarını dikkate alarak yatırımlarını gerçekleştirir. Yani pazarın çekiciliği

³² BAĞRIAÇIK Atilla, Çok Uluslu Şirketler ve Türkiye'nin Ekonomik Yapısı, İstanbul, 1981, s.8

yabancı sermaye yatırımının o ülkeye gelmesinde en önemli ekonomik özelliktir. Çünkü yabancı firmaların temel amaçlarından biri pazar payını maksimize etmektir.

Küreselleşmenin başlamasıyla beraber rekabetin hız kazanması sonucu firmalar dünya ekonomisinde daha fazla söz sahibi olmak için küresel piyasadaki paylarını artırmak için mücadelelerini hızla artırmaktadır. Küreselleşmenin sonucu olarak artan rekabette performansı iyi olan firma ayakta kalıp rakiplerini piyasadan silmektedir. Yabancı sermayeli firmanın ürettiği mala yatırım yapılacak ülkede talep fazlalığı olması firmanın o ülkede yatırım yapmasını teşvik eden önemli bir unsurdur. Firmanın sunduğu malın fiyatı, kalitesi ve sunduğu hizmeti o mala olan talebi teşvik eder ve böylece firmanın pazar payını artırır.

Bir diğer önemli ekonomik faktör ise doğal kaynakların bolluğu ve ucuzluğuyla ilgilidir. Yabancı yatırımcı firmaların kuruluş amaçlarından biride ucuz ve bol kaynakları işletmek ve ana şirkete ham madde temin etmek için kullanmasıdır. Bir başka önemli faktör ucuz işgücüdür. Yabancı sermaye ihraç eden ülkelerde üst düzey yönetici maliyetlerinin artması bu firmaların iyi eğitilmiş insan gücüne sahip geliştirmekte olan ülkelere yönelmesine neden olmaktadır. Bu tür firmalar küreselleşmeyle birlikte rekabetin arttığı ve ürün geliştirilmesinde eğitimli ve nitelikli iş gücüne sahip ülkelere yatırım yapmayı tercih etmektedirler.

Öte yandan gerek sermayenin geldiği gerekse yatırımların yapıldığı ülke hükümetlerinin ekonomi ve maliye politikalarında meydana gelen değişimlerde uluslararası sermaye hareketlerini etkileyen bir faktördür. Büyük şirketlerin bağlı bulundukları ülkede faiz araçlarının ve kurumlar vergisinin artırılması, işçi ücretlerinde asgari sınırların yükseltilmesi, mevcut kredi politikasının büyük girişimcilerin aleyhine değiştirilmesi veya gümrük vergilerinin artırılması sonucu üretimde kullanılan ithal malı girdi fiyatlarının sonucunda üretimde kullanılan ithal malı girdi fiyatlarının pahalılaşması gibi nedenler üretimin maliyetini yükselteceğinden, bu değişikliklerden etkilenen şirketleri bağlı oldukları ülke sınırları dışında yatırıma yöneltecektir.

Ayrıca ağır ve kaba hacimli olduğu için, tüketime hazır malın dış piyasaya ulaştırılması, ara malları veya hammaddeye göre daha fazla taşıma gideri

gerektiriyorsa, ana şirket yabancı ülkede şubeler açarak üretimin son aşamasını orada gerçekleştirebilir. Otomotiv sektörü bu niteliktedir. Gümrük tarifeleri, kotalar, kambiyo denetimi ve ithal yasakları gibi dış ticaret kısıtlamaları yabancı malların ülkeye girişini engeller.

Bu durumda belirtilen duvarları aşmak için yatırımcılar yatırımı o ülkeye kaydırırlar. Nitekim OECD'nin yaptığı bir araştırmaya göre, “yabancı sermayenin yatırım kararlarını en çok etkileyen sebeplerin başında, yatırım yapılan ülke ve bölgedeki Pazar payına hakim olmak isteğinden sonra, gümrük tarife ve dış ticaret engellerinden kurtulma arzusu gelmektedir³³.”

Dolayısıyla yabancı firmaların, yatırımlarını iş gücü ve doğal kaynakların bol ve ucuz olduğu, sendikalaşmanın gerçekleşmediği az gelişmiş ülkelere kaydirmaları o firmaların rekabet gücünü arttıran bir etken olmaktadır.

1.7.2.5 Politik faktörler

Yabancı sermaye yatırımcısının en fazla dikkat ettiği konu yatırım yapacağı ülkenin ekonomik ve politik istikrara sahip olmasıdır. Politik istikrar, ekonomik istikrarı da sağlayan bir unsur olduğundan, emniyet ve güvenlik bekleyen yabancı sermaye için belirleyici faktör olmaktadır.

Yabancı sermaye yatırımlarının gerçekleşebilmesi, yatırım yapılacak ülkenin iç politik istikrarının yanında dış politikasının da istikrarlı olmasına bağlıdır. Politik istikrarın bozulması sonucunda yatırım yapılan ülke tarafından, yabancı kurumları sınırlayan bazı önlemler alınabilmektedir. Örneğin yatırımların devletleştirilmesi, kâr transferlerinin engellenmesi veya hisse paylarını değiştirilmesi gibi.

Politik riskler sadece geri kalmış ülkeler için geçerli olmayıp, gelişmiş ülkelerde de görülmektedir. Örneğin Kanada'da haberleşme endüstrisinde tüm yabancı

³³ ÜLGER İrfan K., Dünya'da ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentileri, Dünya'da ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentileri İnceleme Yarışması, YASED Yayını, Kasım 1998, s.260

kurumların hisse payı % 50'nin altına düşürülmüştür. Buna neden olarak da haberleşme gibi stratejik bir konunun kontrolünün yabancılara bırakılmayacağı gösterilmiştir.

Politik faktörler, yatırım kararını iki yönlü etkiler. Birincisi, politikaların iktidarda bulunanların politik ideolojilerine göre şekillenmesidir. Buna örnek olarak II. Dünya Savaşı sonunda İngiltere' de İşçi Partisi'nin iktidar olması ve kendi politik ideolojileri doğrultusunda ulusallaştırma ve kamulaştırma işlemlerine sonunda özel teşebbüsün dış yatırıma yönelmesidir.

İkinci etki ise, sermaye ithalatçısı ülkede göze çarpan politik ideolojilerin yatırım yapma ile ilgili kararlarda etkili olmasıdır. Arjantin ve Peru gibi bazı Latin Amerika ülkelerin sık sık askeri veya sivil darbelere maruz kalması nedeniyle kamulaştırma işlemlerine girişilmesi, yatırım kararlarını olumsuz etkilemiştir.

Yatırımcı firmalar yatırım yapacakları ülkelerin ekonomilerinin dışa açıklığı, dünya piyasalarıyla entegrasyon düzeyi, piyasa ekonomisinin uygulanıp uygulanmadığı, hukuk ve adalet sisteminin çağdaşlığı gibi unsurları dikkate almakla beraber yabancı yatırımlar, bazı gelişmekte olan ülkelere uygulanan rejim ve politikaları istikrarsız bulup beğenmeseler bile ticari beklentilerin üstün görüldüğü durumla da bu ülkelere yatırım yapmaktadırlar.

1.7.2.6 Psikolojik faktörler

Yabancı sermaye yatırımcılarının yatırım kararlarını verirken veya alternatif ülkeleri değerlendirirken göz önünde tuttıkları önemli bir etken olmaktadır. Bu faktörler, geçmişten gelen bir takım endişelerle, gelecekte kötümler sonuçlar beklenmesine neden olmaktadır. Böylece firmaların geçmişte yatırım düzeyleri ile gelecekteki yatırım kararları arasında köprü rolü üstlenmektedir. İdeolojik cereyanların yabancı sermaye konusundaki olumsuz propagandaları da yabancı sermayeyi tedirgin etmektedir.

1.7.2.7 Yasal çerçeve

Yasal çerçeve yatırımcıları iki şekilde etkilemektedir. Birincisi, yatırımcının ülkesindeki vergilendirmeye ilişkin yasalar ve tröstleşmeyi önleyici politikalar, dış ülkeye yatırım yapılması ile ilgili kararlarda çok önemli bir etkiye sahiptir. Şirketlerin ülke içinde büyümeleri önleyici mahkeme kararları ile elverişsiz iç vergi yasaları yatırımcıları kendi ülkesi dışındaki diğer ülkelere yatırım yapmasını teşvik etmektedir. Bununla birlikte yabancı yatırımcılar sadece kendi ülkelerindeki yasal çerçeveyi incelemekle kalmamakta, bunun yanında yatırım yapacakları ülke veya ülkelerin mevzuatlarını da incelemektedirler.

Özellikle sermaye ithalatçısı ülkedeki yabancı sermaye mevzuatına göre kabul edileceği öngörülen sermaye miktarı, vergilendirme, kâr ve anapara transferleri yabancı yatırımcıların yatırım yapma kararlarını etkilemektedir. Bir ülkedeki yabancı sermaye ile ilgili yasal düzenlemelerin açık ve tam olması yatırım yapacaklar açısından ileriye yönelik rekabet ve kalkınma planlamalarının gerçekleşebilme olasılıklarını tahmin etme açısından olumlu bir intibak uyandıran etkidir. Vergi sistemi kârişık adalet mekanizması iyi çalışmayan ve özellikle yatırımlar konusundaki yasal yapısı iyi olmayan ülkelere yabancı yatırımcıların bakışı olumsuz olmaktadır. Yabancı sermaye bir ülkeye gelirken yapacağı her hareketin sonucunu önceden bilmek ister. Ayrıca yabancı sermaye yatırımcıları, yatırım yaptığı ülkedeki uyuşmazlıkların çözümünde uluslararası platformda da korunduğu görmesi yatırım yapma kararı vermede kolaylaştırıcı bir etki yapmaktadır.

Gelişmekte olan ülke, ekonomik ve sosyal gelişmesini zedeleyecek ancak ülke bütünlüğüne zarar vermeyecek şekilde yabancı sermayeyi çekici bazı yasal düzenlemeler yapmakla beraber; son derece yüksek rekabetin olduğu pazarlarda, en azından mevcut talebi korumak için o ülke ile üretimde entegrasyona gitmek gerekli olabilir. Bu konuyu bir örnekle açıklamak gerekirse; Ana firma ürettiği malları yabancı bir piyasaya ihraç etmekte olsun, bir süre sonra yabancı ülke hükümeti, yerli endüstriyi korumak amacıyla, söz konusu malın ithalatı üzerine yeni bir gümrük tarifesi koyma ve mevcut tarifeleri yükseltme yoluna giderse böyle bir durumda bu piyasaya mal ihraç

eden firmanın ihracatını azaltıcı etki yapar. Bu durumda ihracatçı açısından söz konusu piyasada satışlardaki düşüşü önlemek gümrük duvarlarını aşmak için malı doğrudan doğruya o piyasada üretmek durumu gerekir. Böylece yabancı piyasaya mamul mal ihracı yerine, o ülkede üretim tesisleri kurmak suretiyle de sonuçta aynı amaç elde edilmiş olacaktır.

1.7.2.8 Sosyal ve kültürel faktörler

Sosyal ve kültürel bir yapı bir ülkenin gelişmişlik düzeyini belirleyen temel etkenlerden biridir. Yabancı sermaye geldiği ülkeye kendi teknolojisini beraberinde getirir. Mevcut teknoloji yatırımcı ülkenin sosyal ve kültürel yapısını bünyesinde taşır. Bu bağlamda geleneksel yapıya sahip ülkelerde, yabancı sermayenin ülkeye girişi ile birlikte toplumsal bir değişim ve yabancı sermayenin ait olduğu ülkeye bağlılık artması kaçınılmaz bir son olmaktadır.

Yabancı sermaye yatırımlarında ekonomik ve politik faktörler daha önemli olmakla beraber, bir ülkede ekonomik ve politik istikrarın olmasına rağmen, sosyal ve kültürel, geleneksel özellikler ahlaki ve moral değerlerin yabancı sermaye yatırımlarını olumsuz olarak etkilememesi gerekir. Yabancı firmalar kendilerini yabancı hissetmeyecekleri bir ortamda çalışmayı tercih ederler. Halkını ve kültürünü tanıdıkları ve yabancı olmadıkları, alışkanlıklarını ve tepkilerini bildikleri bir ülkede yatırım yapmak onlar için daha kolay olmaktadır. Sosyal ve kültürel değerlerdeki bu tür farklılıkların, yabancı firmaların ticari faaliyetleri sonucunda elde edecekleri kazançların önüne geçme düşünceleri bile yabancı firmaların yatırım kararı vermelerinde önemli bir olumsuz etkindir.

Bir ülkenin sosyal istikrarı nüfus yoğunluğu, demografik denge, eğitim düzeyi, etnik ve dini yapı, işgücü ve sendikalar, gelir dağılımı ve aile yapısı gibi unsurlarla belirlenmektedir. Sosyal yapıdaki uyumsuzluk ve dengesizlikler beklenmedik anlarda aniden sosyal patlamalara neden olabilir. Ekonomik ve politik istikrarı da olumsuz etkileyerek dolaylı olarak yabancı sermaye yatırım kararların olumsuz yönde etkileyebilir.

Kültür ise yönetim ve pazarlama açısından önemli etkilere sahiptir. Kültür, bir toplumun içerisinde iletişim aracıdır. Kültürün etkileri özellikle yönetimlerde görülmektedir. Yöneticiler ve alt düzey çalışanlar farklı kültürlerden ise karşılaşılan ilk sorun dil olmaktadır. Farklı kültürlerden gelen yöneticiler gittikleri ülkelerdeki kültürü bilmeleri ve uygun hareketlerde bulunmaları gerekmektedir. Kültür malın pazarlanmasında da önemli rol oynamaktadır. Kültürel özellikler malın sunuluş tarzında ve mala gösterilen talep konusunda etkin olmaktadır.

Yabancı sermaye yatırımı yapan şirketler, gittikleri ülkelerde kültürel değişimlere neden olabilirler. Ancak bir ülkede yabancı sermayeye karşı bir ön yargı oluşup, yabancı sermayenin bir sömürü aracı olduğu inancı oluştuğunda, doğal olarak ülkeye bu sömürü aracının girmesine izin verilmeyecek ve yabancı sermayenin ülkeye girişi zorlaşacaktır. Hâlbuki yabancı sermayenin karşılıklı menfaat ilişkisi olduğu düşüncesini benimseyen ülkelere yabancı sermayenin girişi daha kolay olacaktır. Sonuç olarak, yatırım yapılan ülke halkının yabancı sermaye girişi ile oluşacak değişimlere uyum gösterebilecek sosyal ve kültürel yapıya sahip olması gerekmektedir.

1.7.2.9 Teknolojiyi emme kapasitesi

Gelişmekte olan ülkeler yatırımın verimliliğini arttıran, ulaşım, haberleşme, enerji planlama, organizasyon gibi konularda yetersiz olduğundan yabancı sermaye yatırımlarına ihtiyaç duymaktadırlar. Üretimde verimi ve etkinliği arttıran teknolojik yenilikler ancak sanayileşmiş ve zengin ülkelerce üretilebilmektedir.

Oysa gelişmekte olan ülkelerin hemen hepsi kalkınmalarını hızlandırmak için bu teknolojik gereksinimlere ihtiyaç duymaktadır. Çoğu kez teknoloji yabancı sermaye yatırımından ayrı olarak ithal edilemez ve uluslararası firmalar çoğunlukla sahip bulundukları teknolojiyi ayrı olarak satmazlar. İşletmecilik bilgisi ve pazarlama yeteneği gibi faktörler ise genellikle doğrudan yatırımlar olmadan transfer edilemez.

Yabancı sermaye yatırımcılarının da buralara yönelmesi yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı kazançlı bulmalarındandı. Bu sebeple bu tür ileri teknik ve yönetim bilgilerini ithal etmek isteyen ülkeler onları üreten firmalara yatırım izni vermek zorundadırlar. Yabancı sermayenin gelişmekte olan ülkelere yönelmesinin nedeni daha çok pazar payını koruma ve doğal kaynak temin etme isteğinden kaynaklanmaktadır.

1.8 Yabancı Sermaye Yatırımları Fayda ve Zararları

1.8.1 Yabancı sermaye yatırımın iktisadi etkileri

1.8.1.1 Yabancı sermaye yatırımlarının ana ülke üzerine etkileri

Çok uluslu şirketler siyasal rejim farkı ve ulusal sınır tanımayan ve kârlı gördüğü bütün alanlarda gelişmiş yada az gelişmiş ülkede yatırım yapmaktan çekinmeyen ekonomik güçtür. Genel ilke olarak belirtmek gerekirse üretimi ana ülke dışındaki bölgelerde gerçekleştirmenin nedeni bu yolun tek ülkeli üretime göre daha kârlı olmasıdır. Yani yabancı sermaye yatırımlarının amacı, çok uluslu şirketlerin yapacağı yatırımdan en yüksek kârı sağlayıp ülkesine transfer etmektir. Bunu yaparken kendi ülkesinde kazanabileceğinden daha fazla kâr edebilme ihtimalini nazara almaktadır³⁴.

İlk başlarda yatırımcı ülkeden çıkan sermayenin ödemeler bilançosu üzerindeki etkisi negatif olarak gözüktür. Fakat olay uzun dönemde düşünüldüğünde, yatırım sonucu gelen kâr transferleri ödemeler bilançosuna pozitif etki yapmaktadır.

Yabancı sermaye yatırımlarının ana ülke üzerindeki bu olumlu etkilerine karşılık bazı riskleri beraberinde getirmektedir. Yatırımcı için yatırım yaptığı ülke daima bir belirsizlik taşımaktadır. Ülkedeki ekonomik ve siyasi istikrarsızlık bu belirsizliği daha da arttırmaktadır.

³⁴ İSTANBUL TİCARET ODASI, Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomiye Faydalı Olması İçin Düşünülen Tedbirleri, İstanbul, 1967, s.19

Örnek olarak yatırımın yapıldığı ülkedeki olası “millileştirme” hareketleri yatırımların amacına ulaşmasını engeller veya yatırım yapılan ülkedeki güçlü firmaların rekabet yada fiyat ve kalite açısından yabancı sermaye yatırımcılarını zorlaması çok uluslu şirketlerin rekabet ettikleri bu sektörlerde fiyat ve kalite farkı yaratmasını gerektirmektedir.

Bunların yanı sıra yatırım yapılan ülkenin yerli firmaların zarara uğramasını engellemek ve ekonominin yabancı güçlerin güdümüne mani olmak amacıyla dışarıdan yatırım yapan çok uluslu şirketleri daha sıkı kontrol ettikleri ve temkinli davrandıkları da görülmektedir.

Diğer bir risk ise, ana ülkede yaygın bir işsizlik sorunu varken yatırımın yurt dışına yapılması işsizlik sorununun çözümünü güçleştirebilmektedir. Fakat yabancı sermayeli şirketler teknolojik olarak ana ülkeye bağlı kaldıklarından, temel girdilerin %60 ila %70’ ini ana ülkeden getirmektedirler. Bu sebeple yurt dışında gerçekleştirilen yatırım, ana şirketin üretimini arttıracığından, ülke istihdamına da olumlu katkıda bulunabilir.

Yatırımın ana ülke yerine, yurt dışına yapılması ana ülkeyi bir vergi kaybına uğratabilir. Çünkü yabancı ülkelerde ödenen vergi, ana ülkedeki vergi borcundan düşürülür ve eğer ana ülkede ödenmesi gereken vergi, yurt dışında ödenen vergi miktarından daha yüksek ise ancak o zaman aradaki fark vergi geliri olarak tahsil edilebilir.

Özetle söylemek gerekirse; diğer ülkelere çok uluslu şirketler aracılığıyla yatırım yapan bu ülkelerin kayıpları, yatırım yapılan ülkeden transfer edilen gelir karşısında önemsiz denecek kadar azdır. Ayrıca, yatırım yapan ülke, dış yatırımlar sayesinde, yatırım yaptığı ülkeyi siyasal bakımdan etkisi altına alabilir, bunun sonucu olarak da yatırım yapan ülkeler yabancı sermaye politikalarını, kendi dış politikalarının bir aracı olarak kullanırlar.

1.8.1.2 Yabancı sermaye yatırımlarının ev sahibi ülke üzerine etkileri

Yabancı sermaye yatırımcıları kârlı, verimli ve elverişli koşulları araştırdığı gibi, yabancı sermaye ithalatçısı ülkelerde kendi açılarından bazı koşulları incelemektedirler. Sermaye ithalatçısı ülkeler için önemli olan yabancı yatırımlarla ekonomiyi canlandıracak ve kalkınmayı hızlandıracak etkilerin yaratılabilmesidir. Bunun içinde öncelikle ev sahibi ülkenin kısa ve uzun dönemli makro hedeflerinin ve mikro kararlarının yatırım yapan firmanın yarattığı ile uyumlu olmasıyla paraleldir.

Yabancı sermaye yatırımlarının, yatırım yaptıkları ülke ekonomisi üzerinde yaratmış olduğu etkiler çeşitlilik göstermekle birlikte bu etkilerin ülkeler için önem derecesinde ülkelerin ekonomik, siyasi, kültürel ve coğrafi koşullarına göre değişiklik göstermektedir.

Yatırımların üretim, istihdam, ödemeler dengesi, teknoloji, yönetim bilgisi, ekonomik gelişme gibi etkileri vardır. Ancak bu etkiler olumlu veya olumsuz olabileceği gibi zaman içinde de farklılık gösterebilir.

1.8.1.3 Yabancı sermayenin ekonomik etkileri

Yabancı sermayenin gittiği ülkeler üzerindeki rolü, uzun tartışmalara yol açmış bir konudur. Bağımsızlık hareketleri ve II. Dünya Savaşından sonra 3. dünya ülkelerinde bu tartışmalar şiddetlenmiştir. Günümüzde bile bu tartışmalar devam etmektedir. Yabancı sermayenin bir ülkeye getirdikleri ile götürdükleri konusunda yorum yapabilmek için bu kıstasların para ile ölçülebilmesi gerekmektedir. Bu ölçümde tam olarak yapılamaz bu nedenle de yabancı sermaye konusunda subjektif kriterlere de bakılmaktadır. Yabancı sermaye yatırımının fayda ve zararları yatırımın yapılacağı anda değil yatırımdan belli bir zaman dilimi sonra ölçülebilmektedir

1.8.1.3.1 Milli gelir etkisi

Yabancı sermayeli firmaların yatırım yapılan ülkenin ekonomisine katkısı yurt içi üretim tüketim ile yatırım ve tasarruflardan oluşan ve dış denge ile tamamlanan ekonominin genel dengesine olan etkisi olarak açıklanabilir. Çünkü bu kriterler ülkenin milli gelirinin ne şekilde değişeceğini gösteren önemli bir ölçüttür. Burada önemli bir nokta yabancı sermayeli firmanın üretimde kullandığı girdileri ile ilgili durumudur³⁵.

Yabancı firmanın yan kuruluşlarıyla yaratacağı katma değer yaratma yoluyla milli gelire dolaylı etkisi çok büyüktür, bu durum yabancı sermayenin yayma etkisiyle ilgilidir. Burada yabancı sermayeli firmanın üretiminde kullandığı malların başka endüstrilerden sağlıyorsa bu endüstrilerin istihdam miktarı ve milli gelire etkisi artar. Fakat yatırımı yapan firma girdilerini ana firmadan, yani yurt dışından getiriyorsa bu girdileri GSMH'den düşmek gerekecektir.

Yabancı sermayenin gittiği ülkede yarattığı katma değer yabancı sermayenin payına karşılık gelen kısmı çıktıktan sonra geriye kalan ücret faiz kâr ve rant gelirleri o ülkenin milli gelirine net katkı demektir. Yabancı sermayeyi kabul eden ülkenin sahip olduğu üretim faktörlerinin fırsat maliyetlerini de dikkate alarak yabancı sermaye yatırımlarının net katkısı doğru bir şekilde tespit edilebilir. Ayrıca yabancı sermayenin yarattığı dışsal ekonomiler ve dışsal eksi ekonomiler de hesaba katılmalıdır. Çünkü doğrudan yatırımların olumlu etkisini dışsal eksi ekonomilerin olumsuz etkisi ortadan kaldırılabılır. Bu şekilde bulunacak tüm net gelir katkısı “fayda” net maliyetlerde “masraf” olarak tanımlanıp bir fayda/masraf oranı kurularak bir hesaplama yapılır bu hesaplamada sonuç birden büyükse yabancı sermayenin ülke ekonomisine etkisi olumlu olduğu anlaşılır eğer bu oran birden küçük ise tam tersi bir durum söz konusudur.

Yabancı sermayeyi kabul eden ülkede, şayet dış ödemeler açığı yok ise faiz haddi sermaye arzının artması nedeniyle düşecek ve bunun sonucunda yatırımlar

³⁵ ÇERÇİ Ahmet Serkan, Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyümeye Katkısı, Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü Bankacılık Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2004, s.12

artarak milli gelirin, artmasına neden olacaktır. Ancak döviz olarak sermaye girişı, dış borçların ödenmesi için kullanılır ise sermaye arzında bir artış olmaz.

1.8.1.3.2. Ödemeler dengesi etkisi

Yabancı sermaye yatırımlarının herhangi bir ülke ekonomisi üzerindeki en büyük etkisi ödemeler dengesi üzerinde olmaktadır bir ülkeye gelen yabancı sermaye o ülkenin kaynaklarına eklenen bir dış kaynak olmakla birlikte döviz mevcutlarına da direkt etkisi olduğundan çok önemlidir. Yabancı sermaye yatırımları ödemeler dengesini değişik yönden etkilemektedir. Üretilen mal ve hizmetlerin ihracı veya ithal ikamesi ödemelere dengesini olumlu etkilerken, üretimde kullanılan ithal malı girdileri, kâr transferleri ve diğer dış faktörler ödemeler dengesini olumsuz yönde etkilemektedir³⁶.

Gelişmekte olan ülkeler için en önemli sorun ödemeler dengesindeki açıkların yarattığı döviz darboğazıdır. Yabancı sermaye bu darboğazı aşmak için etkin bir araç olmaktadır. Yabancı sermayenin bu darboğazın aşılmasında kısa ve uzun dönemde olarak katkısı değişik şekillerde olmaktadır.

1. Yabancı sermaye transferi dolaysız olarak net döviz girdisidir.
2. Yabancı sermaye yatırımı ithal ikamesine yönelik ise dolaylı olarak ülkede döviz tasarrufu sağlamasına neden olacaktır.
3. Yabancı sermaye yatırımı ihracata yönelik ise doğrudan döviz kazancı sağlanacaktır.

Yabancı sermaye yatırımları aynı zamanda ülkeden döviz çıkışına da neden olmaktadır. Yabancı firmaların yatırımı uzun dönemde ödemeler dengesi üzerinde pozitif bir etkide bulunabilmesi için döviz kazandırıcı ithalat ikamesi ve ihracat gelirlerinin, yabancı firmaların sahip olduğu üretim faktörlerinin payı ve girdi ithalatı için yapılan döviz transferleri ve döviz olarak gelen sermaye ile yatırımın amortisman değeri arasındaki farkı aşması gerekir.

³⁶ ÇEKEN Hüseyin, Küreselleşme Yabancı Sermaye ve Türkiye Turizmi, Değişim Yayınları,2003,s.59

Bir ülkeye gelen yabancı sermayenin o ülkenin  demeler dengesine olumlu bir etkide bulunabilmesi için gelen sermayenin artış hızının transfer edilen sermaye gelirlerinin artış hızından daha fazla olması gerekmektedir.

1.8.1.4 Uluslararası ekonomik ilişkilere etkisi

Son zamanlarda teknolojik gelişme iletişim araçlarında meydana gelen değişmeler sonucunda dünya önemli  l de küçülmüştür. Sermaye hareketlerinin dolaşımı ise gelişmiş ülkeden gelişmekte olana doğru yönlü olmuş ve meydana gelen bu olaylar nedeniyle hemen hemen her ülke tarafından dikkatle izlenmiştir.

Dünyada meydana gelen bu iktisadi değişmeler ulusların birbirleriyle olan sosyo-ekonomik ilişkilerini hem olumlu hem de olumsuz yönde etkilemiştir.

1.8.1.5 Teknolojik ve işletme bilgisine etkisi

Yabancı sermayenin ülkeye olan faydalarından bahsederken hep sermaye girişlerinden bahsettik ekonomik gelişmeye sadece sermaye girişiyle etki etmez bunun yanı sıra yabancı sermayenin yatırım yapılan ülkeye getirmiş olduğu teknoloji ve teknik bilgi gibi yeniliklerin etkisinden de bahsetmek gerekir. Bu yatırımların esas önemi, bunların çeşitli alanlarda, gelişmekte olan ülkelerde bulunmayan teknik bilgi ve verimliliği arttırmasından ve yeni üretim metotlarıyla uzun bir iş tecrübesi getirmesinden doğmaktadır. Bu yolla yerli müteşebbisler tecrübe kazanacaklar ve daha önce el atamadıkları alanlarda teşebbüse gireceklerdir.

Bu tür firmaların geniş iç ve dış pazar olanakları, bol sermayeleri ve ciroları onlara teknoloji konusunda diğer ülkelere yapacakları araştırma ve geliştirme konusunda kolaylık sağlamaktadır. Yabancı firmalar sosyal, ekonomik, hukuki ve politik ortamın verdiği avantajlardan da yararlanarak yeni teknolojileri rahatlıkla takip edebilmektedir. şu da bir gerçektir ki bu tür firmalar yani teknolojilerini kullanmadan önce eski teknolojilerini gelişmekte olan ülkelere aktarmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler teknoloji bakımından geri oldukları için aktarılan bu teknolojiyi kabullenmek

zorundadırlar. Yabancı firmalar teknolojilerini gelir gurubu yüksek kişilere hitap ettiği için aktarılan teknolojiden orta gelirli insanlar pek yararlanamamaktadır.

Yabancı firmalar teknolojinin yanı sıra işletme bilgisine de sahiptirler ve yatırımın yapıldığı gelişmekte olan ülkeye yatırımları sırasında teknoloji aktarımı gibi araştırma ve geliştirme konularında da işletme bilgilerini gelişmekte olan ülkelerde ki çalışanlara aktarmaktadırlar. Yabancı sermayeyi kabul eden ülkeler için bu teknolojiyi ülkelere aktarabilmek için çok büyük fedakârlıklara katlanmak zorunda kalmışlardır. Örneğin, 1968 yılında teknoloji transferinde bulunan çoğu ülke ihracatlarının %22' si kadar lisans ücreti ödemişlerdir.³⁷

Genellikle teknolojik yenilik bir ülkeden diğerine iki şekilde geçmektedir:

1. Finans anlaşmaları teknik yayınlar ticaret teknik yardım programları ve haberleşme araçları sayesinde teknolojik yeniliklerin bir ülkeden diğer ülkeye aktarılması.
2. Yabancı sermayeli firmalar tarafından gerçekleştirilen direk yatırımlar sırasında yatırım yapılan ülkeye yeniliğin yabancı sermayeli firma tarafından getirilmesi.

1.8.1.6 İstihdama etkisi

Gelişmekte olan ülkelerin yabancı sermaye yatırımlarının faydalarını incelerken üzerinde durulması gereken önemli konulardan bir tanesi de yatırımın sağlayacağı istihdamdır. Yabancı sermaye yatırımları istihdamı dolaylı ve dolaysız yollardan etkileyebilmektedir. Burada önemli olan yabancı sermayenin geliş şekli ve üretim yapacağı sektörün yapısıdır. Çünkü bunlar istihdamın geniş ve sınırlı kalmasını etkileyen faktörlerdir. Örnek vermek gerekirse yabancı bir firmanın yerli bir firmayı satın almasıyla oluşturulan yatırımda yatırımın yapıldığı ülkeye istihdam açısından pek artış sağlayacağı söylenemez. Yabancı sermaye yatırımlarının gelişmekte olan ülkelerde teşvik edilmesinin en önemli nedenlerinden biride yabancı sermaye yatırımının yatırımın yapıldığı ülkede yaratacağı istihdam ve bu istihdam sayesinde

³⁷ BARAN Tuncer, Türkiye’de Yabancı Sermaye Sorunu, AÜSBF yay.,Ankara,1982,s.116-117

işsizlik oranının azalması beklentisidir. Ancak gözlemler yabancı sermayenin iş gücü yoğunluğu fazla olan sektörlerle yönelmediği yönünde olmuştur.

Uygulamada yabancı sermayenin sermaye yoğunluğu olduğu sektörlerde toplandığı görülmektedir, yabancı sermayeli büyük ölçekli firmaların imalat sektörüne yönelerek doğrudan üretime ve istihdama katkıları gözlemlenirken orta ve küçük ölçekli yabancı firmaların hizmet sektörü veya ticari faaliyet alanlarını tercih ettikleri görülmektedir. Teknolojik gelişmeyle birlikte küresel ekonomi beraberinde küresel bir işgücü piyasasını da yaratmıştır. Bu küresel rekabetle birlikte yabancı firmalar tek merkezden üretim yapıp müşterilerine ulaşmaktansa müşterilerinin olduğu yerlerde üretim yaparak onlara ulaşmayı yeğlemektedirler. Buda yabancı sermayenin istihdama olan katkısını göstermektedir³⁸.

Genellikle gelişmekte olan ülkeler emek yoğun üretimi kullandıklarından istihdamın bu yönde yatırımlarla çözülmesini isterken gelişmiş ülkeler sermaye yoğun yatırımlar bulunmayı tercih etmektedirler, yabancı sermayeli firmaların yatırımlarının %70-80'lik kısmı imalat sektörüne yapılmaktadır. Yabancı sermayeli firmalar daha öncede değindiğimiz gibi yeni teknolojileri kullanmaktadır bu nedenle yatırımın yapıldığı ülkede bu yeni teknolojiye uyum sağlayabilme özelliği de göz önüne alınmaktadır, işsizliğin yüksek olduğu az gelişmiş ülkelerde yabancı sermaye yeni iş olanakları yaratırken ürettiği ürünün ön ve geri bağlantılarıyla gittikçe genişleyen bir istihdam yaratmaktadır.

1.8.1.7 Bölgesel kalkınmaya etkisi

İster gelişmiş ister gelişmekte olan ülke olsun bölgeler arası sosyal ve ekonomik yönden gelişmişlik düzeyi farklıdır. Gelişmekte olan ülkelerde, gelişmemiş bölgelere yönelik teşvikler ne kadar arttırılırsa arttırılsın yabancı firmaların yatırımlarını o bölgelere kanalize etmek çok güçtür. Oysaki gelişmiş ülkelerin gelişmemiş bölgeleri firmalara daha cazip olabilmektedir.

³⁸ BARAN Tuncer, a.g.e., s.118

Bu yabancı yatırımların gelişmekte olan ülke açısından bölgesel kalkınmaya etkisinden çok büyümeye dolaylı yoldan etkisi bulunmaktadır. Yabancı firmalar yatırım yapacakları bölgeyi seçerken dikkate aldıkları, kalifiye iş gücü, alt yapı hizmetleri, hammadde pazar büyüklüğü, sosyal ve politik iklimin uygunluğu, gibi faktörleri belli bir ülkenin belli bir bölgesinde yatırım yapmaya karar verirken de dikkate alacakları için, yatırımın yapıldığı ülke hükümeti çeşitli mali ve ekonomik teşvik tedbirleri ile yabancı yatırımları ülkenin sosyal ve ekonomik yönden daha geri olan bölgelerine kaydırmak durumundadır.

1.8.2. Sosyal etkileri

Yabancı sermayeli firmalar, yatırımı yapacakları ülkelere beraberinde teknolojiyi de getirmektedirler, bu da yerli halkın sosyal yapısının değişmesine ve kültürel düzeyinin yükselmesine neden olmaktadır. Çünkü o ülkede yaşayan halk yeni teknoloji sayesinde sahip olamadıkları yetenekleri ve bazı yetersizlikleri ikame ederek iktisadi unsurlar arasında egemen güç haline gelmektedir. Şüphesiz yabancı sermaye ülkenin sahip olduğu sosyo-kültürel kurum ve değerleri çağdaş yönde değiştirmektedir³⁹.

1.8.3. Diğer etkileri

Yabancı sermayenin, sermayeyi kabul eden ülkelere hem olumlu hem de olumsuz bir takım etkileri vardır. Yabancı firmaların uluslararası özel mülkiyete dayanan serbest rekabet düzenini, yatırımı yapacağı ülkede bir temel düzen olarak benimsetme yönünde gayret göstereceğini söyleyebiliriz. Kısaca anlatmak gerekirse, mevcut koşullar altında gelişmiş ülkelerle pek çok gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkeler arasında eşitsizliği yenebilmenin sadece iki yolu vardır; ya gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere bir emek hareketi sağlanmalı veya gelişmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere bir sermaye işletmecilik hareketi olmalıdır. Bu eşitsizliğin

³⁹ ÇEKEN Hüseyin, a.g.e., s.60

başka türlü giderme yolu yoktur. Uzun dönemde birinci yaklaşım gelişmiş ülkelerde bir yabancı düşmanlığının patlaması sonucunu vermektedir. İkinci yaklaşım ise; ülkelerin ulusal devlet olma bilinci, ulusal menfaatleri koruma, gelecek hakkındaki beklentileri ve huzurlu bir yaşam sağlama istekleri açısından tercih edilen bir yaklaşımdır.

1.8.4. Olumsuz etkileri

Yabancı sermayeli firmaların bir ülkeye kâr etmek için geldikleri bilinen bir gerçektir. Dünyada yabancı sermaye kaynakları sınırlıdır, yabancı firmalar kârlılık bakımından en elverişli ülke neresiyse yatırım için orayı tercih ediyorlar. Bu firmaların yatırım amacı düşük maliyet ve yüksek kârlılık olduğu için diğer üretim faktörlerinin ucuz ve elverişli olduğu ülkeleri tercih etmektedirler. Bu ülkeler kâr amacıyla sınırları aşmakta yatırım yaptıkları ülkelerde olumlu etkileri olduğu kadar kimi zamanda olumsuz etki yaratmaktadırlar. Gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınma süreçlerinde karşılaştıkları sermaye yetersizliği nedeniyle yabancı sermaye önemli bir destekleyici kaynak olabilir. Ancak, yabancı sermayeli firmalar kullandıkları fonların büyük bir bölümünü geliştirmekte olan ülkelerin kaynaklarından sağladıklarından gerçekte tasarruf açığının kapanmasındaki katkıları da çok sınırlı kalmaktadır. Yabancı firmalar daha çok iç pazara yönelik üretim yaptıklarından, ihracat yoluyla önemli bir döviz geliri de sağlamamaktadırlar.

Üretim maliyetlerinin yüksek olması ve yavru şirketin ihracatını kısıtlayıcı hükümler, ihracat imkânlarını tamamen ortadan kaldırmaktadır. Her ne kadar ülkeye döviz transferinin yapılması ve girdi ithalatının sürekli olarak artması nedeniyle ülkenin ödemeler dengesi daha da bozulacaktır. Ayrıca yabancı firmalara sağlanan teşvik tedbirleri, gümrük muafiyet ve vergi indirimleri gibi durumlar, bu firmalardan sağlanacak geliri azaltmaktadır. Yabancı sermaye yatırımlarının temel özelliği işletme yönetimi üzerinde doğrudan veya dolaysız bir denetim sağlamasıdır, buna bağlı olarak, bir plana ve programa bağlı olmadan kabul edilen yabancı sermaye ülkedeki belli başlı ana sektörleri de ele geçirerek, ekonomiyi denetim altına alabilir. Bu da yabancı sermayeyi kabul eden ülkenin ekonomik ve siyasi bağımsızlığını tehlikeye sokar. Buna

bağlı olarak gelişmekte olan ülkelerde yabancı sermaye ekonomik bütünlüğünü de bozabilmektedir çünkü yabancı sermayeli firmalarda modern üretim teknikleri uygulanırken, diğer alanlarda geleneksel üretim yapısının devam etmesi, ekonomiyi iki bölüme ayrılmış bir yapıya sokabilir.

Yabancı firmaların gerçekleştirdikleri yatırımlarında ülkedeki istihdamı olumsuz yönde etkilemeleri de mümkündür. Çünkü bu firmaların beraberinde getirdikleri teknolojinin sermaye yoğun olması önemli istihdam artışına olanak sağlamayacaktır, bu firmalar çalışanların eğitimine yardımcı olmadıkları gibi, ülkede çalışan nitelikli iş gücü ve eğiticileri de yüksek ücret vererek kendilerine çekmektedirler ve bu kesimde bir açığa neden olmaktadır. Bu firmalar dışarıdan hazır teknoloji transfer ettiklerinde, yerli mühendis ve bilim adamlarını da istihdam etmeyeceklerdir. Yabancı firmalar araştırma geliştirme faaliyetlerini yatırımın yapıldığı ülkede değil ana merkezlerinde toplarlar. Yabancı sermayeyi kabul eden ülkelerin araştırma faaliyetlerine katılmamaları ve yeni teknikleri sürekli olarak yurt dışından ithal etmek zorunda bırakılmaları teknolojik bağımlılığın artması anlamına gelmektedir. Sonuçta; yabancı sermaye yoluyla sermayeyi kabul eden ülke belirli teknolojileri kullanmaya zorlanır. Buda ülkede teknolojinin gelişmesine engel olmaktadır.

Yabancı firmaların güçlü bir sermaye yapısına, modern teknoloji ve yöneticilik bilgisine sahip olmaları küresel ekonomilerde onlara büyük bir rekabet üstünlüğü sağlamaktadır. Bu rekabet üstünlüğüne sahip olmayan yeni firmalar endüstriyi terk etmeye zorlanmakta ve böylece yüksek gümrük duvarlarının arkasında faaliyet gösteren yabancı sermayeli firmalar, yerli ekonomide tam bir monopol gücüne sahip olabilmektedir. Daha önceleri yüksek gümrük duvarlarını aşamayan yabancı firmalar, eskiyen donanımı bu korunmuş pazarlara taşıyor ve böylece hem gümrük duvarlarını içerde üretimle aşıyor hem de eskiyen teknolojinin getiri süresini arttırarak kâr marjını yükseltebilmektedirler. Sonuçta buda gelişmekte olan ülkelerin sanayileşmesine özellikle imalat sektörünün gelişmesine engel olmakta ve o ülkeleri kendilerine bağımlı bir hale getirmektedir.

Yönetim ve işletmecilik kontratları, gelişmekte olan ülkelerde özellikle otelcilik sektörü için bazı sakıncalar taşımaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde otel işleten yabancı firmalar, özellikle üst kademelerde istihdam etmek üzere, ülke dışından nitelikli personel getirmektedirler. Böylece yabancı personel istihdam ederek ülkeden döviz çıkışına neden olmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerin en önemli sorunlarından birisi de işsizlik sorunudur. İşsizliği gidermek için bir çözüm yolu da yabancı sermayedir. Ancak yabancı sermaye ile birlikte yabancı çalışanların da gelmesi o ülkenin işsizliğini azaltmamaktadır. Ayrıca bu firmalar bazen faaliyet gösterdikleri ülkeden temin etmek yerine ihtiyaç duydukları malzemeleri ithal etme yoluna gitmektedirler. Bu ekonomik sakıncaların yanı sıra, yabancı sermayenin ayrıca sosyal ve toplumsal sakıncaları da bulunmaktadır, örneğin yabancı bir turizm firmasının ülkeye getirdiği turistler halkın örf ve adetlerinin değişmesine neden olmakta sonuçta, yerli halkın tepkisini çekmektedir. Yabancı firmaların diğer bir olumsuz yanı da çevreye verdiği zarardır.

Özellikle 1980'li yıllarda “doğayı koruma” akımının getirdiği yükler sonucunda çevreye zarar veren sanayiler, üretim faaliyetlerine devam edebilmeleri için bu konuda yasal kısıtlamamın olmadığı yada az olduğu gelişmekte olan ülkelere taşınmaya başlayarak bu ülkelerde yaşayan halkın sağlığını ve onların içinde bulundukları doğal ortamı tehdit etmişlerdir.

Yabancı sermaye yatırımları bir takım sorunları da beraberinde getirmektedir. Küresel sermaye hareketleri sonucunda ulusların giderek birbirine bağlandığı bir küresel sistem ortaya çıkmış ve dünya nüfusunun büyük bir çoğunluğu zenginlikten dışlanmıştır. Yabancı sermaye firmalarının temel amacı, yatırımlarını daha kazançlı buldukları alanlara yönlendirmek ve elde edilen kârı kendi ülkelerine transfer edilebilmesidir. Bu transferi gerçekleştiremeyen bir firmanın yabancı ülkede yapmış olduğu yatırım önemini kaybeder⁴⁰. Yabancı sermayeli firmalar yatırımlarını yaparken takip ettikleri veya göz önüne aldıkları bazı temel etmenler vardır bunlar yatırımın yapıldığı ülkenin siyasal sosyal ve ekonomik yönden istikrarlı olmasıdır, çünkü bu

⁴⁰ ÇERÇİ Ahmet Serkan, a.g.e., s.21

faktörler yatırımı yapan firmanın sadece satış hâsılatını değil uluslararası piyasalarda ve özellikle yatırım yapılan ülkenin de varlık nedenini belirler.

2. KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE VERGİ ÖZENDİRMELERİ, TEŞVİKLER VE VERGİ REKABETİ

Küreselleşmeyle birlikte artan ekonomik entegrasyon sonucunda bugün dünyada birçok ülke doğrudan yabancı yatırımlarını bünyelerine çekebilmek için büyük bir rekabet yarışına girmişlerdir. Bu rekabet sonucunda çeşitli özendirmeler, teşvikler uygulamaya konarak, birçok ülke doğrudan yabancı yatırımları çekmek için çaba sarf etmektedirler. Bu bölümde vergi özendirme önlemleri ile ilgili yapılan araştırmalara, ülkeler tarafından kullanılan vergi teşvik türleri ve bunların doğrudan yatırımlar üzerine olan etkileri ve küreselleşme sürecinde vergi rekabeti ve boyutları incelenecektir.

Özellikle 1980'li yılların sonuna doğru ABD tarafından vergi yasalarında yapılan değişiklikler sonucu ülkeye yapılan yabancı yatırımlardaki artışlar bu konudaki incelemeleri arttırarak dünyada yeni bir rekabetin doğmasına sebep olmuştur.

2.1. Vergi Özendirme Önlemleri ile İlgili Yapılan Araştırmalar

Konuya başlamadan önce **verginin tanımını** ve **önemi** ile birlikte **teşvik** ve **önemini** belirtmekte fayda vardır.

Vergi, kamu giderlerini karşılamak amacıyla devletin tek taraflı bir yetkiyle kişilerden aldığı ekonomik değerlerdir. Günümüzde vergilerin, kamu giderlerini karşılamak yanında sosyal ve ekonomik fonksiyonları da olabilmektedir. Vergilerin sosyal devlet ilkesi çerçevesinde harcanması da, vergi adaletinin ve gelir dağılımının gerçekleşmesi bakımından son derece önemlidir.⁴¹

Günümüzün anlayışına uygun düşecek bir tarzda vergiyi şöyle tanımlamak mümkündür: Vergi, devletin yada devletten aldığı yetkiye dayanan kamu tüzel kişilerin geniş anlamdaki kamusal faaliyetlerinin gerektirdiği harcamaları karşılamak yada

⁴¹ DEMİROĞLU Mehmet, Türk Vergi Sistemi Üzerine Bir Değerlendirme, Vergi Dünyası, Sayı 229, Eylül 2000, s.62.

kamusal görevlerin gereklerini yerine getirmek amacıyla ve yasal esaslara uymak kaydıyla hukuki cebir altında, özel bir karşılık vaadi olmaksızın geri vermemek üzere gerçek kişilerle gerçek olmayan kişilerden aldığı para tutarıdır.⁴²

Verginin Önemi, Kapitalist ekonomilerde, piyasa kendiliğinden kaynakların rasyonel dağılımını sağlamakta yetersiz kalır. Bunun için devlet kaynak dağılımına müdahale eder. Kaynak dağılımına müdahaleden amaç; gelişmiş ülkelerde büyüme ve istikrarı, gelişmekte olan ülkelerde ise iktisadi ve sosyal gelişmeyi sağlamaktır. Vergilerde sözünü ettiğimiz müdahale araçlarından biridir.

Ekonomi literatüründe **teşvik kavramı**, belirli ekonomik faaliyetlerin diğerine oranla daha fazla ve hızlı gelişmesini sağlamak amacıyla, kamu tarafından çeşitli yöntemlerle verilen maddi ve/veya gayri maddi destek, yardım ve özendirmeler olarak tanımlanabilir.⁴³ Ülkelerin izledikleri ekonomi politikalarında teşvik tedbirlerinin önemli yeri bulunmaktadır. Devlet yatırımları olarak da ifade edilen bu tedbirler yatırımların, üretimin ve ihracatın özendirilmesinde önemli katkılar sağlamaktadır.⁴⁴ Dünya’ da yatırımlarını, müteşebbislerini ve dış ticaretini teşvik etmeyen ülke hemen hemen yok gibidir. Gelişmişinden az gelişmişine, merkezi planlısından liberal yapıda olanına kadar pek çok ülkede, muhtelif araçlardan oluşan teşvik sistemleri mevcuttur.⁴⁵ Teşviklerde tıpkı vergiler gibi, bir iktisat politikası ve sosyal politika aracıdır. Eğer bir ekonomide vergi varsa teşvikte olabilir.⁴⁶ Vergi kanunlarında yer alan teşvik ve koruma önlemleri çeşitli indirim, istisna ve ertelemelerle sağlanır. Bu özelliğiyle teşvik ve koruma önlemleri ilk bakışta vergi gelirlerinin azalmasına yol açan araçlar olarak görülebilir. Görünüş böyle olmakla beraber, uygulamada sonuç tamamen farklı olabilir.⁴⁷ Gerçekten hedeflenen amaca uygun olarak rasyonel ve selektif genel bir plana göre uygulandığı takdirde, vergi teşvikleri, milli tasarrufun artan bir kısmının

⁴² NADAROĞLU Halil, Kamu Maliyesi Teorisi. Gözden Geçirilmiş ve Düzenlenmiş 10. Baskı, Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş. İstanbul 1998, s.211.

⁴³ İNCEKARA Ahmet, Türkiye’de Teşvik Sistemi, İ.T.O. Yay., İstanbul 1995, s.9.

⁴⁴ COŞKUN İsa, Yatırım Teşvik Belgesi ve Sağladığı İmkanlar, Yaklaşım, Sayı 79, Temmuz 1999, s.45.

⁴⁵ TOBB, Özel Kesim TOBB, Özel Kesim Yatırım İmkanları ve Yatırım Kararlarında Teşviklerin Etkinliği, TOBB Yayınları, 1991, s.13.

⁴⁶ MAZLUM Mustafa –YÜCEL İlhan –TEKELİOĞLU Muammer, Özel Kesim Yatırım İmkanları ve Yatırım Kararlarında Teşviklerin Etkinliği, TOBB Yayını, Ankara, 1990, s.9.

⁴⁷ BIYIK Recep, Kültür ve Sanatın Teşvikiyle İlgili Olarak, Vergi Kanunları’nda Yer Alan Düzenlemeler, Yaklaşım, Sayı 88, Nisan 2000, s.60.

verimli yatırımlara özellikle sınai yatırımlara kanalize ettiği, dolayısıyla üretim ve verimliliğin artışı sağladığı, iş ve çalışma alanlarının genişlemesine yol açtığı ölçüde vergi geliri kaybını fazlasıyla telafi ettiği gibi, uzun vadede vergi gelirinin önemli ölçüde artmasını sağlayabilir.⁴⁸

Tanımlamalara kısaca değindikten sonra, şunu önemle belirtmek gerekirse, tüm diğer koşulların eşit olduğu varsayıldığında vergi özendirme önlemlerinin, yatırımın boyutunun ve yerinin belirlenmesinde önemli bir unsur olduğu gözlemlenmektedir. Ancak ülkelerde tüm diğer koşulların (ticari ve düzenleyici politikalar, pazarın boyutu, doğal kaynaklar ve insan kaynakları) eşit olması pek de mümkün görülmemektedir.

Doğrudan yatırımları ülkelere çeken faktörlerle ilgili yatırımcılar ile yapılan üç araştırma incelenmiştir. Buna göre;

Barlow ve Wender tarafından 1955 yılında yapılan bir araştırmada, 247 ABD'li işletme ele alınmıştır. Bu işletmelere doğrudan yatırım kararı alırken inceledikleri ülke koşulları sorulmuş ve burada bulunan sonuçlara göre vergisel durumun ve teşviklerin dördüncü sırada yer aldığı görülmüştür.⁴⁹ 1961 yılında yapılan bir araştırmada da benzer bir sonuç alınarak bu görüş desteklenmiştir. 1984 yılında yapılan üçüncü bir araştırmada 52 uluslararası işletme alınmıştır. Burada yapılan araştırmada ve daha sonraki yıllarda daha detaylandırılmış araştırmalarda vergi teşviklerinin doğrudan yabancı yatırımları çekmekte tek başlarına yeterli olmadığı ve daha önemli faktörlerin yabancı yatırımları etkilediği sonucuna varılmıştır.⁵⁰

2.2. Uluslararası İşletmelerin Vergi Özendirmeleri Karşısındaki Durumları

Vergi özendirme önlemleri karşısında uluslararası işletmelerin davranışları işletmenin yapısına göre değişiklik göstermektedir. Uluslararası işletmeler genellikle yatırımlarının biçimsel finansal yapısını oluştururken, kâr dağıtım stratejilerinde, ticaret politikalarında farklı metotlar kullanırlar. Bu farklı tercihler sonucunda

⁴⁸ Vergi Reform Komisyonları Raporları, Cilt 1, İstanbul 1969, s.30.

⁴⁹ MORRISSET, Jacques, PIRNIA, Neda, "How Tax Policy and Incentives Affect Foreign Direct Investments", FIAS Working Paper, 2001, s.6.

⁵⁰ Ernst & Young, "Investment in Emerging Markets", A survey, 1994

vergilelendirmede farklı uygulamalar ile karşılaşılır ve bazen vergisel boyut işletmeler için ön plana çıkabilir.

Vergi Teşviklerinden yararlanma durumlarına göre işletmeler;

- İhracat odaklı - İç Pazar arayışındaki işletmeler
- Yeni - Mevcut İşletmeler
- Küçük - Büyük Yatırımcılar
- Yaygın Uluslararası İşletmeler'dir.

Yapılan araştırmalar sonucunda, ihracat amaçlı işletmeler için, iç pazar arayışında olan işletmelere göre vergisel uygulamalar çok daha ön plana çıkmaktadır.⁵¹ Bunun sebebi, ihracat yapan işletmeler genellikle yoğun rekabet ortamında faaliyet göstermektedirler ve bu nedenle kâr marjları oldukça düşük olabilmektedir. Bu işletmelerin maliyetlerinin büyük bölümünü vergiler oluşturmakta ve sağlayacakları vergisel avantajlar rakipleri karşısında büyük bir avantaj olarak ortaya çıkacaktır.

İşletmenin yeni kurulacak veya mevcut bir işletme olması durumunda da vergi özendirmeleri karşısındaki davranışlarında farklılık gözlemlenmektedir. Yeni kurulacak olan işletmeler duran varlık yatırımları ile ilgili özendirmeleri tercih ederken, faaliyette bulunan işletmeler kâr üzerinden alınan vergi ile ilgili özendirmeleri tercih etmektedirler.⁵²

Küçük yatırımcıların büyük yatırımcılara göre vergi özendirmelerine karşı daha duyarlı oldukları görülmektedir. Küçük işletmelerin finansal yapılarında vergilerin rolü, vergisel korunma sağlayamadıkları için, çok daha fazla olmaktadır. Oysa büyük işletmeler yatırım yapılan ülkenin vergi kanunları nasıl olursa olsun kendilerine özel vergi teşvikleri sağlayabilmektedirler.⁵³

Vergi düzenlemeleri, internet teknolojileri, bankalar ve sigorta şirketleri gibi belirli bir ülkeye hitap etmeyen ancak uluslararası işletmeler için önemli olmaktadır.

⁵¹ MORISSET, a.g.e., s.10.

⁵² ROLFE, R. J., "Determinants of FDI Incentive Preferences of MNE's", Journal of International Business,(2), 1993, s.24

⁵³ OMAN, C, "Policy Competition for Foreign Direct Investments", OECD Development Center, 2000

Bu durumda işletmelerin düşük vergi sağlayan bir yan kuruluşunun olması durumunda işletmeler yan kuruluşları arasında transferler yaparak yüksek vergi oranına sahip ülkede daha az kâr gösterme çabasına girebilirler.⁵⁴

2.3. Ülkeler Tarafından Kullanılan Vergi Teşvik Türleri

Ülkelerin uluslararası işletmeleri yatırım yapmaya yönlendirmek için kullanmış oldukları birçok farklı vergi teşvik türü bulunmaktadır. Daha çok gelir vergisi indirimleri söz konusu olmaktadır. Bunlar vergi erteleme ya da vergi muafiyeti şeklinde olabilmektedir. Fakat kâr elde etmeyen işletmeler için bu teşviklerin çok ta özendirici olmadıklarını söylemek doğru olacaktır, bu nedenle dünyada birçok çeşit teşvik kullanılmaktadır. Genellikle bunlar yerel endirekt vergi ve özel gümrük vergisi istisnası şeklinde gerçekleşebilmektedir.

Kurumsal vergi oranları çok yüksek olan ülkelerin vergi oranlarını daha rekabetçi bir düzeye çekebilmesi için mevcut bazı seçenekler bulunmaktadır. Ülkeler belirli gruplara vergi teşvikleri uygulayabilecekleri gibi, genel kurumlar vergisinde de indirimlere gidebilirler. Bu iki ucu gösteren seçenek arasında birçok ara yolda bulunmaktadır. Aşağıda vergi teşvikleri ile ilgili genel örnekler bulunmaktadır ancak unutulmaması gereken nokta vergi teşviklerinin çeşitli ülkelerde, çeşitli yollarla yapılabildiğidir.

Ülkeler tarafından kullanılan Vergi Teşvik Türleri

- Düşük Kurumlar Vergisi Uygulaması
- Vergi Erteleme ya da Geçici İndirimler
- Yatırım Teşvikleri için Vergi İptalleri
- Verginin Tamamen Kaldırılması

⁵⁴ MORISSET, a.g.e., s.12.

2.3.1 Genel Düşük Kurumlar Vergisi Uygulaması

Düşük kurumlar vergisi uygulaması kendi başına bir teşvik olarak görülebilir. Hong Kong, Lübnan gibi küçük ülkeler genellikle düşük kurumlar vergisi uygulamaları ile doğrudan yabancı yatırımları kendi bünyelerine çekmektedirler. Bu yatırımcıların ülkede daha yüksek oranlarda kâr tutmalarına yardımcı olur. İşletmeler tarafından % 35 - 40'ın altında bulunan kurumlar vergisi uygulaması genellikle düşük olarak kabul edilmektedir. Bu ülkelerin kârlı yatırımları pazarlarına çekme isteğini göstermektedir.⁵⁵

Ancak aşırı düzeylerde yapılan vergi indirimleri diğer ülkeler tarafından çok ta hoş karşılanmayabilmektedir. Ayrıca bir anda yapılan aşırı indirimler sonucunda vergi gelirlerinde büyük düşüşler yaşanması söz konusu olabilmektedir. Bu nedenlerden dolayı birçok ülke doğrudan yabancı yatırım vergi indirimleri yoluyla cazip kılma konusunda tereddütle kalmaktadırlar.

2.3.2 Vergi Ertelemesi ve Geçici İndirimler (İstisnalar)

Bu tür teşvikler genellikle gelişmekte olan ve kredibilitesi düşük ülkelerde daha yaygın olarak görülmektedir. Örneğin; Afrika ülkelerinde süreleri değişen vergi erteleme ve indirimleri yapılmaktadır. Vergi ertelemesinin en büyük faydası büyük şirketler kâr elde etmeye başladıklarında oluşur, daha düşük gelir vergisi uygulamaları vergi ertelemesine göre çok daha yavaş sonuç vermektedir. Ancak, bu işletmelerin vergi ertelemesi sonrası ülkeyi terk etmesine böylelikle sağlanması beklenen avantajların kaybedilebileceği de düşünülmelidir. Ayrıca, işletmeler vergilemeden kaçmak için bazı yollar bularak vergi ertelemesi uygulamasından yararlanma yolları arayacak ve vergi erozyonu oluşmasına sebep olabileceklerdir.

⁵⁵ MORISSET, a.g.e., s.13.

2.3.3 Yatırım Teşvikleri İçin Hızlı Vergi İptalleri

Vergi iptalleri tüm yatırımlar için kullanılabileceği gibi, vergi izinleri veya kredileri ile verilen teşvikler şeklinde de olabilir. Genellikle mali yatırımlarda bu tür teşvikler tercih edilmektedir. Özellikle yüksek enflasyon seviyesine sahip ülkelerde düşük kurumlar vergisi uygulanması yada vergi ertelemesinin maliyeti çok daha yüksek olabilecektir. Özellikle sermayeye ihtiyaç duyan ülkeler içinde bu tür nakit çekici yöntemler uygulanması yarar sağlayabilecektir.

2.3.4 Tüm ya da Belirli Yatırımcılar İçin Verginin Tamamen veya Kısmen Kaldırılması

Vergi cenneti olarak adlandırılan ülkelerde uygulanmaktadır. Doğrudan vergiler yerine dolaylı vergiler ve çalışanların vergileri yüksek tutularak bu fark giderilmeye çalışılır. Bazı ülkelerde oluşturulan serbest bölgelerde bu uygulama için iyi bir örnek oluşturmaktadır.⁵⁶

Bu tür serbest bölgelerde genellikle uzun dönemli (çoğunlukla 10 yıl) vergi ertelemeleri ve makine, hammadde gibi girdiler için gümrük vergisi muafiyeti sağlanmaktadır. Bu tür vergi cenneti ülkeleri genellikle çok gezici olan banka, sigorta şirketi ve internet şirketlerinin ilgi odağını oluşturmaktadırlar. Örnek olarak Kanarya Adalarını göstermek yanlış olmayacaktır.

2.4. Mali Teşviklerin Maliyeti

Eğer vergi teşvikleri yabancı doğrudan yatırımı arttırıcı bir etki yapıyorsa, yararları maliyetlerin altında olabilir. Fakat şu kuşku götürmez ki, vergi teşvikleri maliyetlidir. En önemli doğrudan etkisi yatırım yapılan ülkenin hükümetinin potansiyel alacakları azalmaktadır. Burada belirlenmesi gereken önemli bir nokta vergi istisnası veya indirimi sağlanması durumunda yabancı sermayenin ülkeye gelip

⁵⁶ SERDENGEÇTİ Turan, 'Türkiye' de Yatırım Teşvik Uygulamaları, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Ankara, Mayıs, 2000, s.7.

gelmeyeceğidir. Bu direkt etkisinin dışında ülkeye gelen doğrudan yabancı yatırımlar ülke bütçesinde açıklara sebep olabilmektedirler.

Bu etki biraz önce bahsedilen doğrudan etki olabileceği gibi bunun yanı sıra her ne kadar ülke ekonomisi üzerine endirekt etki sağlasa da, düzenlemeler ve eğitim gibi ek masraflara yol açmaktadırlar.

Söz konusu vergi teşviklerinin derinlemesine incelendiğinde daha birçok maliyeti olduğu gözlemlenebilecektir. Burada sorun vergi otoritelerinin istenilen yatırımların çekilmesi için uygun olan oranlarda vergi teşviklerini belirlemeleri ve bundan çıkar sağlayabilmeleridir. İstenmeyen türde yatırımcıları çeken vergi teşvikleri beklenen sonuçları doğurmayacağı gibi maliyetleri de oldukça yüksek olacaktır.

Konu ile ilgili diğer bir sorun ise maliyetleri ve faydaları hesaplayabilmektir. Yönetim ve tanıtım maliyetlerinin de bu maliyetlerin içerisine eklenmesi ve buna ilişkin maliyet ve gelirlerin hesaplanması ayrı bir sorun yaratmaktadır. Vergi teşvik kredileri, hızlandırılmış amortisman ve talihi şirketlere bağlı indikatörlerin hesaplanması daha kolay olmaktadır.

İncelendiğinde uluslararası işletmelerin, özellikle politik ve ekonomik riski yüksek olan ülkelerde, basit ve belirgin bir vergi sistemini sürekli değişiklik gösteren aniden ortaya çıkan vergi teşviklerinden daha çok tercih ettikleri dikkatleri çekmektedir.⁵⁷

2.5. Vergi Rekabeti Kavramı ve Kapsamı

Vergi rekabeti, bir bölge veya ülkedeki bireyler ve işletmelere teşvik sağlamak üzere, vergisel ayrıcalıklar kullanılarak farklı vergilendirme yetkisine sahip birimler arasında gerçekleştirilen rekabet olarak tanımlanabilir⁵⁸. Daha kapsamlı olarak vergi rekabeti, bir ülkede işletmelerin rekabet gücünü artırmak veya yabancı yatırımları

⁵⁷ Ernst & Young, a.g.e., 1994

⁵⁸ JAMES, S. A Dictionary of Taxation, Cheltenham: Edward Elger Publishing, 1998 s.144

ülkeye çekebilmek için, vergi yükümlülerinin vergi yüklerini azaltarak, bir ülkenin ulusal ekonomisini geliştirme olarak tanımlanmaktadır⁵⁹.

Bazı vergi rekabeti tanımları, vergi rekabetini sadece vergi oranlarına dayandırmaktadırlar. Efektif vergi oranları, özellikle çok uluslu girişimlerin yatırım ve yerleşim kararlarını belirlemede önemli bir faktördür. Ancak vergi oranları dışında başka vergisel ayrıcalıklar da vergi yükünü azaltabilir⁶⁰.

Daha genel olarak vergi rekabeti; vergi oranı düşürülerek ve/veya vergi matrahı genişletilerek gerçekleştirilebilir. Hem vergi oranı hem vergi matrahı yatırımlar için teşvikleri belirleyici unsurlardır. Vergi matrahları, zamana ve ülkelere göre büyük ölçüde değişim gösterirler. Bu nedenle sadece vergi oranlarını esas alan tanımların vergi rekabetini açıklamada yetersiz oldukları söylenebilir.

Kanuni vergi oranlarının da, yatırımların teşvik derecesini yeterince yansıtmadığı görüşü ileri sürülmektedir. Çünkü kanuni oran, vergi matrahını dikkate almamaktadır. Oysa vergi rekabetinin etkisi büyük ölçüde vergi oranlarının uygulandığı vergi matrahının tanımına bağlıdır. Vergi rekabetiyle ilgili tanımlarda, kanuni vergi oranı yerine “efektif vergi oranları”⁶¹ kullanılmaktadır. Efektif vergi oranı kanuni vergi oranından farklı olup, birtakım faktörleri dikkate alan bir orandır. Bu faktörler; kanuni vergi oranı, faiz ve amortisman indirimlerinin düşürülebilirliği, kişisel gelir vergisi ve kurumlar vergilerinin entegrasyon derecesi ve enflasyon etkisinden oluşmaktadır.

Bu faktörler yeni bir yatırımın yerleşim yeri hakkında mikro düzeyde kararların değerlendirilmesi için yararlıdır. Efektif vergi oranı vergi politikası, ekonomik koşullar ve yatırımcıların davranışları hakkında varsayımlara büyük ölçüde duyarlıdır. Dolayısıyla uluslararası yatırımlar için, efektif vergi oranını belirlemek çok daha karmaşıktır. Çünkü uluslararası yatırımlarda bu oran, ilave olarak yabancı kaynaklı

⁵⁹ PINTO, C.(Harmful) Tax Competition within the European Union:Concept and Overview of Certain Tax Regimes in Selected Member States, 2002 s.1 http://www.lof.nl/artikel/harm_tax.html

⁶⁰ Olsen, T. E. and Osmundsen, P. (2001) Strategic Tax Competition; Implications of National Ownership, Journal of Public Economics, 81, 254.

⁶¹ Bu oranlar; “efektif marjinal vergi oranı” ve “efektif ortalama vergi oranı” dir. Bkz. DEVEREUX, GRIFFITH and KLEMM, 2002).

gelirin gittiği ülkede mi, kendi ülkesinde mi veya her ikisinde mi vergilendirileceğine bağlı olarak değişecektir⁶².

Vergi rekabeti için yapılan tanımlara dayanarak vergi rekabetinin üç unsurunun olduğu söylenebilir:

Birincisi; vergi rekabeti, birey veya işletmelerin uluslararası rekabet gücünü artırarak yabancı yatırımları⁶³ ülkeye çekmeye yönelik bir uygulamadır.

İkincisi, vergi rekabeti uluslararası rekabeti içerir. Uluslararası vergi rekabeti kavramı, diğer ülkelerin vergi politikalarından etkilenen bir ülkenin daha iyi bir durumda olması veya tersi durum için kullanılır. Vergi rekabetinde yükümlüler (yatırımcı, şirket veya çalışanlar) kendileri için daha uygun bir vergi sistemine sahip ülkeye gideceklerdir.⁶⁴

Üçüncüsü ise, vergi rekabetiyle sağlanacak vergi avantajlarının çeşitli vergisel teşvikler yoluyla gerçekleştirilmesidir. Vergisel teşvikler tarihin hemen her çağında tüm ülkelerin vergi sistemlerinde yer almışlardır. Yatırımların yerleşim yerlerine ilişkin nihai kararlarda, vergi dışı belirleyici faktörler⁶⁵ etkili olmakla birlikte, diğer koşullar aynı kalmak şartıyla özellikle dolaysız vergiler, oldukça büyük önem taşırlar. Yatırım kararlarının vergi politikalarına duyarlı olduğu kanıtlanmıştır⁶⁶.

Özellikle yabancı doğrudan yatırımlar, yüksek efektif vergi oranlarına daha fazla negatif reaksiyonda bulunurlar. Örneğin Meussen yaptığı çalışmasında, bir ülkede şirketlere yönelik efektif vergi oranında % 1’lik bir indirimin, ilave yabancı doğrudan yatırımları yaklaşık olarak % 3,3 oranında artırılabilceğini belirtmiştir. Benzer şekilde, geniş vergisel teşviklere sahip dört Avrupa ülkesi, Avrupa’daki GSYİH’nin sadece % 9’una sahip olmalarına rağmen, 1996-2000 yılları arasında

⁶² JANEBA, E. (1997) International Tax Competition, Tübingen: Mohr Siebeck, s.6,9

⁶³ Bu yatırımlar; portföy yatırımları ve doğrudan reel yatırımlardan oluşmaktadır.

⁶⁴ JANEBA, E., a.g.e. s. 8

⁶⁵ Bu faktörler; bir ülkedeki siyasi ve ekonomik istikrar, sosyal, fiziki ve iletişim altyapısı, ilgili sektördeki pazarın fiili ve potansiyel büyüklüğü, işgücü maliyeti, nitelikli işgücünün mevcudiyeti, nüfusun uluslararası görünümü, bankacılık sistemi, yeni teknolojilere ulaşma ve büyük pazarlara girişten oluşmaktadır (PINTO, 2002: 3, GENSCHER, 2001:11).

⁶⁶ STEWART, K.G. and WEBB, M.C. Capital Taxation, Globalization, and International Tax Competition, Working Paper, EWp0301, Canada: University of Victoria, 2003 s. 2

Amerikan yabancı doğrudan yatırımların % 38'ini kendi ülkelerine çekebilmişlerdir. Yabancı yatırımlar, özellikle sermaye sorunu olan azgelişmiş ülkeler için oldukça önemlidir. Küreselleşme ile yabancı yatırımlara yönelik politik tutum değişmiştir. Günümüzde birçok hükümet, ekonomik büyümeyi artırmanın kilit faktörü olarak gördükleri yabancı yatırım akışını aktif olarak teşvik etmektedir⁶⁷.

Dolayısıyla vergisel teşviklere sahip ülkelerin varlığının, bunların dışındaki ülkelerde mali işlem ve kurumların vergilendirilmesinde bir sınırlama oluşturduğu söylenebilir.

Vergi rekabeti hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bu görüşler genellikle kamu maliyesi literatüründe önemli bir yeri olan etkinlik ve yeniden dağıtım üzerine vergi rekabetinin yaratacağı etkilere odaklanmaktadır.

Bazı yazarlar tarafından kamu maliyesi bağlamında vergi rekabetinin; düşük vergili ülkelere yatırımların akışına neden olarak, kaynakların en yüksek etkinlik ölçüsünde değerlendirilip kullanımını önleyebildiği, bunun ise etkinsiz vergi ve harcama politikasına neden olduğu ileri sürülmüştür. Bazı yazarlar ise, vergi rekabetine tamamıyla karşı çıkmamaktadırlar. Minimum düzeyde vergi rekabetinin, kamu harcamalarını kendiliğinden sınırlamasından dolayı istenilebilir olduğunu belirtmektedirler⁶⁸.

Bu görüşü savunan yazarların dayandıkları temel gerekçeler şöyle özetlenebilir:

Ekonomik perspektif açısından vergi rekabeti hükümetlerde etkinliğe ve herkes için olası en yüksek refah düzeyine yol açabilir: Ancak gerekli koşul, küresel piyasaların tam rekabet koşullarına sahip olmasıdır. Piyasalarda aksak rekabet olduğu zaman, piyasa gücü tek başına belirlenen politik amaçları gerçekleştiremez. Aynı

⁶⁷ EDWARDS, C. and RUGGY, V. D. International Tax Competition A 21 st- Century Restraint on Government, Policy Analysis, April 2002: 1-2, 7-8

⁶⁸ EGGERT, W. (2001) Capital Tax Competition with Socially Wasteful Government Consumption, European Journal of Political Economy, 17, 528.

durum vergi rekabeti için de geçerlidir. Bu alandaki herhangi bir rekabette bazı düzenlemelere ihtiyaç gösterir⁶⁹.

Önemli yayılımcı etkilere sahip bazı kamu harcama türleri, vergi rekabetinin aşırı boyutlara ulaşmasını önleyebilir: uluslararası kamusal mal ve hizmetler bu harcama türlerine örnek olarak gösterilebilirler. Örneğin ulusal karbondioksitle ilgili emisyon hacmindeki bir düşme diğer ülkelerde de olumlu etkiler yaratır. Yine devletin desteklediği araştırma-geliştirme faaliyetleri, teknoloji ve patent transferi yoluyla diğer ülkelere faydalar sağlayabilir. Genişletici maliye politikaları ithal mallar için talebi arttırarak, ülke dışındaki işsizlik düzeyini düşürür. Bu gerçekler vergi rekabetini kısıtlayabilir.

Yoğunluk maliyetleri⁷⁰ de aşırı vergi rekabetini azaltabilir: Yoğunluk maliyeti, yabancı yatırımcıların ülkeye gelmesi için tanınan teşvikleri azaltır.⁷¹ Vergi rekabeti dolayısıyla vergi gelirlerindeki değişiklik, başlıca iki etkiye bağlıdır. Bunlar; “**vergi oranı etkisi**” ve “**vergi matrahı etkisi**” dir. Vergi oranının artmasının vergi gelirlerini artırıcı etkisine “**vergi oranı etkisi**” denilmektedir. Bu olumlu bir etkidir. Daha yüksek bir vergi oranı nedeniyle, hareketli sermaye stoklarının bir bölümünün başka ülkeye gitmesi sonucu vergi matrahının azalması ve dolayısıyla vergi gelirlerinin azalması sonucunu yaratan dolaylı etki ise “**vergi matrahı etkisi**” olarak adlandırılır. Vergi matrahı etkisinde, vergi oranları çok düşük olacaktır. Çünkü ülke sermaye faktörüne dayalı vergi matrahının tamamı veya bir bölümünü kaybetmekten korktuğu için vergi oranlarını artırmaya cesaret edemeyecektir. Böyle bir durumda ülkelerin sermaye vergileri oranlarını ortak bir şekilde arttırmalarının yararlı olacağı varsayılmaktadır⁷². Vergi rekabetinin maliyetleri ve vergi rekabetinde zarar görenlerin olabilmesi hem politikacı hem de ekonomistlerin vergi rekabetinin istenmeyen yan etkileri için bir çare olarak vergi harmonizasyonunu savunmalarına yol açmıştır.

⁶⁹ MEUSSEN, G. (2003) The EU-Fight Against Harmful Tax Competition; Developments in Light of the Enlargement of the EU with 10 Candidate Member States. http://www.eurofaculty.lu/taxconference/files/tp_A2/Meussen.pdf.

⁷⁰ Yapılan yatırımlar sonucu oluşan, kirlilik gibi çevresel sorunların maliyetidir.

⁷¹ BJORVATN, K. and SCHJELDERUP, G. (March, 2002) Tax Competition and International Public Goods, International Tax and Public Finance, 9(2), 111-112.

⁷² KONRAD, K.A. and SCHJELDERUP, G. (1999) Fortress Building in Global Tax Competition, Journal of Urban Economics, 46, 156.

Küresel vergi harmonizasyonu istenmesine rağmen uygulanması, bazı ülkeler düşük vergili ülke statüsünü tercih edebilecekleri için kısmen zordur. Örneğin AB ülkeleri katma değer vergisi oranlarını kısmen harmonize edebildikleri halde, gelir üzerinden alınan vergilerde harmonizasyon gerçekleştirilememiştir. Yine harmonizasyondan elde edilecek kazanç, harmonize edilen bölgenin büyüklüğü kadar, harmonize edilen bölgeler dışındaki ülkelerin tepkisine de bağlıdır.⁷³

2.5.1. Ülkelerin vergi rekabetine başvurmalarının nedenleri

Ülkelerin vergi rekabetine (yararlı vergi rekabeti) başvurma nedenleri şöyle sıralanabilir:

Vergi rekabeti mali disiplini sağlar. Mali disiplinin sağlanması ise, başlıca üç şekilde yapılabilir. *Birincisi* kamu kurumlarının etkin organizasyonu, *İkinci* olarak sunulan kamusal malların azaltılması ve *üçüncüsü* vergi matrahı ve vergi oranları kadar, farklı vergi türleri arasında makul bir dengenin sağlanmasıyla gerçekleştirilebilir⁷⁴.

Uluslararası vergi rekabetinin arkasında yatan kilit düşünce verginin **tarafsızlığı**'dır. Kaynak dağılımında etkinliği sağlayan temel faktör verginin tarafsızlığıdır. Ekonomistler genel olarak ekonomik kararları bozmayan vergi sistemini desteklemektedirler⁷⁵.

Ayrıca adil bir vergi rekabetinin, ekonomik etkinlik sağlaması ve fiyatlar genel düzeyini düşürmesi nedeniyle yararlı olduğu ileri sürülmektedir⁷⁶.

Hükümetler ekonomik çöküntü, bunalım tehdidiyle yükümlülerin zor duruma düşmelerini önlemek üzere de vergi rekabetini sağlayıcı önlemler alabilirler. Örneğin işsizlik söz konusu olduğunda, vergi rekabeti için bir ilave teşvik sağlanabilir.

⁷³ KONRAD, K.A. and SCHJELDERUP, G. , a.g.e. s. 157-158.

⁷⁴ SCHON, W. Tax Competition In Europe-the Legal Perspective, EC Tax Review, 2000 s.22.

⁷⁵ EDWARDS, C. and RUGGY, V. D , a.g.e. s. 22

⁷⁶ TOBB, Vergilemede Global Egilimler AB ve Türk Vergi Sistemi, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara: TOBB No: 359-BÖM-59. 2001 s 32

Böylece hükümetler oluşacak ilave sermaye ile yaratılan istihdamdan faydalanacaklardır⁷⁷.

R. Teather, tüm rekabet şekilleri faydalı olduğu için vergi rekabeti de faydalıdır demiştir. Monopol, tüketicinin istediğinden daha az üretim ve etkinsizliği teşvik eder⁷⁸. Monopol olarak arzıcı konumunda olan devlet, doğal olarak etkinsiz olabilir. Vergi rekabetinin işleyişi, emek ve sermaye piyasalarındaki rekabetle aynıdır. Vergi rekabeti de, tıpkı emek ve sermaye faktörünü ülkeye çekmek için ülkeler arasında; serbest emek piyasasında emeği istihdam edebilmek için işverenler arasındaki, bir rekabete veya bir serbest sermaye piyasasında finansman kaynakları için işletmeler arasında rekabet yaratılmasına benzer şekilde oluşur. Vergi rekabetinde, yükümlüler (ya yatırımcı, şirket ya da çalışanlar) daha uygun bir vergi sistemine sahip ülkeye gidebilirler. Tüm rekabet türleri için avantajlar aynıdır⁷⁹.

Bir ekonomide çokuluslu girişimlerin hedefi, sadece bulundukları ülkedeki emek gücünü ülkede tutmak değil, aynı zamanda diğer ülkelerdeki emeği ülkeye getirmektir. Çünkü çokuluslu bir girişimci olmayı seçen bir firmanın, sadece yatırımda bulunduğu ülkenin yerli pazarına hizmet etmek için bir fabrika kurması, çok nadir rastlanan bir uygulamadır. Tersine çokuluslu girişimler, çevre ülkelerdeki tüketicilere de mal ve hizmet sunma temeline dayalı olarak kurulurlar⁸⁰. Bu durum uluslararası düzeyde rekabetçi vergi sistemini gerektirir.

Vergi rekabeti sayesinde kaynakların daha etkin dağılımı ve kullanımı sağlanarak dünya genelinde refah ve yaşam standardı yükseltilebilir⁸¹.

“Yararlı” vergi rekabeti hükümetleri, kamu harcamalarını makul bir düzeyde olmak koşuluyla mümkün olduğunca düşük tutmaya yöneltecektir. Bu durum hükümetleri, vergi yükümlülerinin toplam vergi yükü ile aralarında sosyal altyapı

⁷⁷ WILSON, J.D. Theories of Tax Competition, National Tax Journal, LII(2), 1999 s. 271.

⁷⁸ SMITH, A. The Wealth of Nation Middlesex, Peguin Books. 1970: 164-165, 251

⁷⁹ TEATHER, R. Harmful Tax Competition?, Economic Affairs, 2002, s. 59.

⁸⁰ HAUFLE, A. and WOOTON, L. Tax Competition for Foreign Direct Investment, London: Discussion Paper No. 1583. 1997 s. 1

⁸¹ OECD Harmful Tax Competition: An Emerging Global Issue, Paris: 1998: 14

yatırımlarının bulunduğu kamu hizmetlerinin kabul edilebilir bir düzeyi arasında uygun bir dengeyi bulmaya zorlar.

Aynı vergiler her ülke için aynı sonuçları vermeyebilir. Örneğin aynı satış vergileri tüm bireyler için aynı etkilere sahip değildirler. Zengin yerleşim yerlerindeki tüketiciler bu vergilere daha kolay katlanabilirlerken, marjinal yerleşim yerlerindeki için katlanma daha zor olabilmektedir. Tek bir uygulama daha fakir komşu, bölge ve toplumları cezalandırmayla sonuçlanabilir⁸². Bu nedenle tam vergi harmonizasyonu gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkelerden istenmekte ne de uygulanabilir olmaktadır⁸³.

Uzun dönemde, vergi rekabetiyle vergilerin, kamu hizmetleri ve vergi yükleri arasında dengeli bir ilişkiyi temsil eden bir düzeye inmesi sağlanacaktır..

2.5.2. Vergi rekabetini etkileyen unsurlar

Vergi rekabetinin etkisi çeşitli unsurlara göre değişiklik gösterebilmektedir. Bu unsurlar şöyle sıralanabilir:

Vergi rekabetinden beklenen sonuçlar konusunda ülkeler arasında farklılıklar bulunmaktadır. Yapılan çalışmalar, daha büyük ülkelerin vergi rekabetinden daha fazla kazanç sağlayabileceklerini göstermişlerdir. Bunun temel nedeni, daha büyük ülkenin daha fazla pazar gücüne sahip olması ve sonuç olarak daha yüksek ticaret/tüketim vergisi dengesi kurabilmesidir.

Hükümetler çok daha kârlı projeler için vergi rekabetini teşvik ederler. Çünkü böyle projeler ya daha fazla sosyal faydalar yaratırlar yada daha hareketlidirler.

⁸² GAFFNEY, M. The Worldwide Benefits of International Tax Competition, The Progress Report, 2002: 2, 6 <http://www.progress.org/archive/gaffne.10htm>.

⁸³ ASHER, M. G. and RAJAN, R. S. Globalization and Tax Systems: Implications for Developing Countries with Particular Reference to Southeast Asia, Discussion Paper, No: 99/23, Adelaide: Adelaide University. 1999 s.13.

Dolayısıyla daha yüksek düzeyde kârlı firmaların hareketlilik derecesi, daha düşük kârlı firmalarınkinden fazladır ⁸⁴.

Belirli sektörler vergisel teşviklere özellikle Avrupa gibi açık pazarlarda diğer sektörlerle göre daha fazla duyarlıdırlar. Kısmen de hareketli ekonomik faaliyetler (mali, sigorta ve kiralama faaliyetleri gibi) ve nitelikli emekler (şirket yöneticileri, uzmanlar ve araştırmacılar gibi), olumlu vergi rejimlerinden daha fazla etkilenirler. Çünkü bunlar diğer ülkelere kolaylıkla gidebilirler.

Vergi rekabetinden doğan kayıplar simetrik olarak dağılmayabilir. kısmen küçük ülkeler, uluslararası hareketli sermaye üzerinde daha fazla rekabet edebilirler. Çünkü bu ülkeler, daha düşük vergi oranına sahip olacaklarından dünyadaki portföy sermaye stoklarının oransal payından daha fazlasını ülkelere çekebileceklerdir. Sonuç olarak küçük ülkeler, büyük ülkelere daha fazla kişi başına portföy şeklindeki sermaye kullanımına sahip olabileceklerdir. Tersine yabancı doğrudan yatırımlar için rekabette büyük ülkeler piyasa büyüklüğü nedeniyle daha avantajlıdırlar⁸⁵.

Yatırım türleri arasında yer alan portföy yatırımları, vergilere karşı daha fazla duyarlılık göstermektedirler.

2.5.3 Uluslararası faktör hareketliliği ve vergi rekabeti

1980 sonrası oluşan büyük pazar denilen ticaret alanlarının genişlemesi dünya ekonomisinde uluslararası faktör hareketliliğini beraberinde getirmiştir⁸⁶. Faktör hareketliliği, ülkeler arasında vergi rekabetini başlatan etken olmuştur. Ancak uluslararası faktör hareketliliğinin derecesi üretim faktörleri türlerine göre değişmektedir. Üretim faktörleri içinde en önemli faktörler emek ve sermayedir. Dolayısıyla bunların hareketliliği tüm ülkeler için oldukça önemlidir. Emek faktörünün hareketliliğinde aile ve politik yapı gibi etmenlerin yanı sıra ekonomik nedenler de

⁸⁴ DEVEREUX, M.P., GRIFFITH, R. and KLEMM, A. Corporate Income Tax Reform and International Tax Competition, London: 2002: 4, 44

⁸⁵ KONRAD, K.A. and SCHJELDERUP, G. , a.g.e. s. 156 -157

⁸⁶ AKTAN, C.C. Müdahaleci Devlet ve Uluslararası Rekabet Gücü, 2004, s. 1 www.can.aktan.org

önemli bir belirleyicidir. Ekonomik nedenlerin başında da vergiler gelmektedir. Emegın uluslararası hareketliliğinde vergilerin önemini artıran birçok faktör bulunmaktadır. Bunlar;

Internet sayesinde firmaların uluslararası iş araştırmaları yapma olanaklarının artması ve yabancı ülkelerdeki iş fırsatları hakkında bilgi edinmenin artırması.

Azalan seyahat ve haberleşme maliyetleri sayesinde, yabancı ülkelerdeki iş fırsatları hakkında bilgi edinmenin ve çalışanların yakınlarıyla daha yakın ve sık ilişki kurma imkânlarının artması,

Birçok baskıcı rejimlerdeki göç sınırlamalarının kaldırılması,

Bireylerin yerleşim alanı dışındaki ülke veya ülkelerde işler yapabilmesini sağlayan teknolojiadaki gelişmeler,

Bölgesel ticaret anlaşmalarıyla emegın hareketliliğinin artmasına izin verilmesi. Örneğın AB'ye üye ülkeler arasında emegın hareketliliğine izin verilmektedir.

Birçok ülkenin nitelikli emek için göç sınırlarını genişletmiş olması.

Ayrıca birçok ülkenin emegın çifte vergilendirilmesini önleme ve göçü kolaylaştırıcı vergi anlaşmaları ve iki taraflı göçmen anlaşmalarını imzalamış olması şeklinde sayılabilir.

Emek türleri içinde de hareketliliğın derecesi bakımından farklılık bulunmaktadır. Profesyonel ve teknik eleman gibi (şirket yöneticileri, uzmanlar ve araştırmacılar gibi) belirli beşeri sermaye türleri sadece daha hareketli olmakla kalmayıp, aynı zamanda ülkeler arasındaki vergi yükü dağılım farklılıklarına daha duyarlı olan emek türleridirler. Birçok ülkede gelir vergileri, gelirle birlikte artan marjinal oranlara sahiptirler. Bu nedenle vergi rekabetine en fazla duyarlı olarak tepki verenler, en yüksek gelire sahip olan ve en nitelikli emek gruplarıdır⁸⁷.

⁸⁷ EDWARDS, C. and RUGGY, V. D , a.g.e. s. 8

Emek faktörü hareketliliğinden yararlanarak, uluslararası vergi rekabetinin oluşturulmasında birtakım belirleyici faktörler bulunmaktadır. Örneğin, demografik durum. Yaşlı nüfusa sahip ülkeler, rekabet maliyetini azaltmak için diğer ekonomiler Özellikle gelişmekte olan ve geçiş ekonomilerindeki genç ve nitelikli iş gücünü kullanmaya gereksinim duyarlar. Bu ülkeler söz konusu emeği ülkelerine çekmek için emekten alınan vergileri azaltıcı vergi rekabeti uygulamalarına girişeceklerdir.

Ancak belirtmek gerekir ki, emeğin başka ülkelere gidişinde mali olmayan faktörler de büyük rol oynadığından, vergi rekabetinin bu faktör için net etkisi, ülkeler açısından diğer faktörler eşitlendiği zaman tam görülebilecektir.

Sermaye en hareketli üretim faktörünü oluşturmaktadır. Yüksek sermaye hareketliliği, vergiler aracılığıyla yerleşim kararlarını etkileyerek gelişmekte olan ülkeler arasında yoğun vergi rekabeti yaratmaktadır. Yüksek sermaye hareketliliği, ulusal bazda önemli değişiklikler olmaksızın uluslararası stratejik düşüncelere bağlı olarak da artabilir.

2.5.4 Vergi rekabeti uygulamaları

1980'ler boyunca batı dünyasında önemli vergi reformları gerçekleştirilmiştir. Reformlar sürecinde temel dalgalanmalar 1980'lerin ortalarında olmakla birlikte, 1990'lar boyunca bu reformlar devam etmiştir⁸⁸. Birçok ülkede tartışmaların odağını oluşturan kurumlar vergisi oranları düşürülmüştür. 24 OECD üyesi ülkenin 18'i, kurumlar vergisi oranlarını azaltmıştır. 1986-1990 yılları arasında, Amerika'nın yanı sıra, diğer önemli sanayileşmiş ülkelere örnek Almanya % 6, Fransa % 8 ve Japonya'da % 5,5 puan vergi indirimine gitmişlerdir. OECD ülkelerinde en yüksek dilimdeki ortalama kurumlar vergisi oranı 1986'da % 41'den, 2000'de % 32'ye indirilmiştir. Bu uygulamalarda en dikkati çeken ülke, kurumlar vergisi oranını % 52'den % 28'e düşüren İsveç'tir (Tablo: 3).

⁸⁸ DEVEREUX, M.P., GRIFFITH, R. and KLEMM, A. , a.g.e. s. 2-3

Tablo-3 En Yüksek Kurumlar Vergisi oranları (%)

1986-2000 (Ulusal Düzeydeki Vergiler için)

Ülke	1986	1991	1995	2000	1986-2000 Değişme
Avustralya	49	39	33	34	-15
Avusturya	30	30	34	34	4
Belçika	45	39	39	39	-6
Kanada	36	29	29	28	-8
Danimarka	50	38	34	32	-20
Finlandiya	33	23	25	29	-4
Fransa	45	45	33	33	-12
Almanya	56	50	45	40	-16
Yunanistan	49	46	40	40	-9
İzlanda	51	45	33	30	-21
İrlanda	50	43	40	24	-26
İtalya	36	36	36	37	1
Japonya	43	38	38	27	-16
Kore	30	34	32	28	-2
Lüksemburg	40	33	33	37	-3
Meksika	34	34	34	35	1
Hollanda	42	35	35	35	-7
Yeni Zelanda	45	33	33	33	-12
Norveç	28	27	19	28	0
Portekiz	47	36	36	32	-15
İspanya	35	35	35	35	0
İsveç	52	30	28	28	-24
İsviçre	10	10	10	8	-2
Türkiye	46	49	25	33	-13
İngiltere	35	34	33	30	-5
Amerika	46	34	35	35	-11
26 OECD ülkesi için ortalama	41	35	33	32	-9

Kaynak: OECD, Tax Rates are Falling, March-April 2001.

AB ve G7 ülkeleri için yapılan araştırmalarda da aynı sonuca ulaşılmıştır. Örneğin M. P. Devereux, R. Griffith ve A. Klemm tarafından yapılan çalışmada su sonuçlar elde edilmiştir;

Öncelikle aralarında Fransa, İngiltere, Almanya ve Amerika'nın bulunduğu bu ülkelerde vergi oranlarını düşürücü ve vergi matrahını genişletici önlemler alınmıştır.

1990 yıllarından itibaren bu ülkelerde, marjinal yatırımlar üzerindeki efektif vergi oranı aynı kalırken, daha kârlı yatırımlar üzerindeki vergi oranlarının düşürüldüğü görülmektedir.

Daha küçük ülkeler genellikle vergi oranlarını indirmişler ancak vergi matrahını değiştirmemişlerdir. Genellikle tüm ülkelerde kurumlar vergisi oranları indirilmekle birlikte bu oranlar hâlâ oldukça yüksektir.

Örneğin başlıca sanayileşmiş ülkeler için en yüksek kanuni oran ortalama % 35'tir. Oysa standart vergi rekabeti modelleri, sermayenin tam hareketliliği durumunda sermaye üzerinden alınan vergileri daha düşük ve hatta sıfır olarak öngörmektedirler⁸⁹.

Aynı trend kişisel gelir vergisi oranlarında da görülmektedir (Tablo:4). OECD'nin çoğunluk sanayileşmiş ülkelerinde kişisel gelir vergilerindeki ortalama üst vergi oranı 1980'den beri % 20 oranında düşürülmüştür.

Vergi rekabetinin bir sonucu olarak, servet üzerinden alınan vergilerin kaldırıldığı veya azaltıldığı görülmektedir. Örneğin 1990'larda Norveç ve İsveç servet vergilerini düşürmüşlerdir. Danimarka, Hollanda, Avusturya ve Almanya ise tamamıyla kaldırmışlardır. Sermayenin hareketliliği bu yeniden dağıtıcı vergilerin toplanmasını da zorlaştırmıştır⁹⁰.

Yapılan bu düzenlemeler sonucu Grafik:2 ve 3'te görüldüğü gibi dünya genelinde yabancı doğrudan yatırımlar ve portföy yatırımlarının akışı artmıştır. Özellikle 2000 yılında akış oldukça yükselmiş, daha sonra azalmıştır. Bu düşmeye rağmen, her iki yatırım türünde de akış, 1990'daki düzeyden daha yüksektir.

⁸⁹ EIJFFINGER, S. C. W. and WAGNER, W. Taxation If Capital is not percetly Mobile: Tax Competition Versus Tax Exportation, Discussion Papers. 2001, s. 2

⁹⁰ EDWARDS, C. and RUGGY, V. D , a.g.e. s. 13

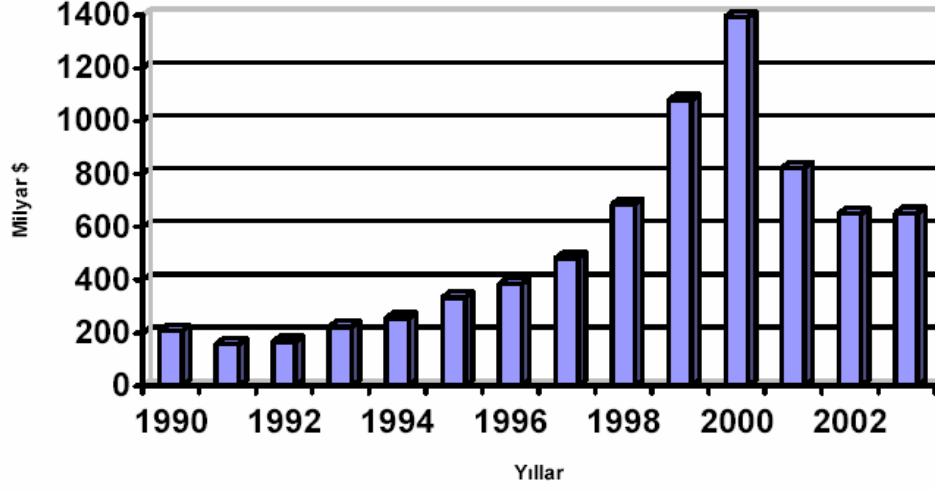
Tablo-4: En Yüksek kişisel Gelir Vergisi oranları (%)

1986-2000 (Ulusal ve Yerel Vergiler)

Ülke	1985	1990	1995	2000	1986-2000 Değişme
Avustralya	60	49	47	47	-15
Avusturya	62	50	50	50	-12
Belçika	76	55	58	58	-18
Kanada	50	44	44	44	-16
Danimarka	73	68	64	59	-7
Finlandiya	64	63	55	52	-13
Fransa	65	53	51	54	-6
Almanya	65	65	66	59	-6
Yunanistan	63	50	45	43	-17
İzlanda	56	40	47	45	-18
İrlanda	65	58	48	42	-18
İtalya	81	66	67	51	-21
Japonya	70	65	65	50	-25
Kore	65	60	48	44	-45
Lüksemburg	57	56	50	49	-8
Meksika	55	40	35	40	-15
Hollanda	72	72	60	52	-20
Yeni Zelanda	66	33	33	39	-23
Norveç	64	54	42	48	-27
Portekiz	69	40	40	40	-44
İspanya	66	56	56	48	-18
İsveç	80	72	58	51	-36
İsviçre	33	33	35	31	0
Türkiye	63	50	55	45	-30
İngiltere	60	40	40	40	-46
Amerika	50	33	42	42	-28
26 OECD ülkesi için ortalama	63	53	50	47	-20

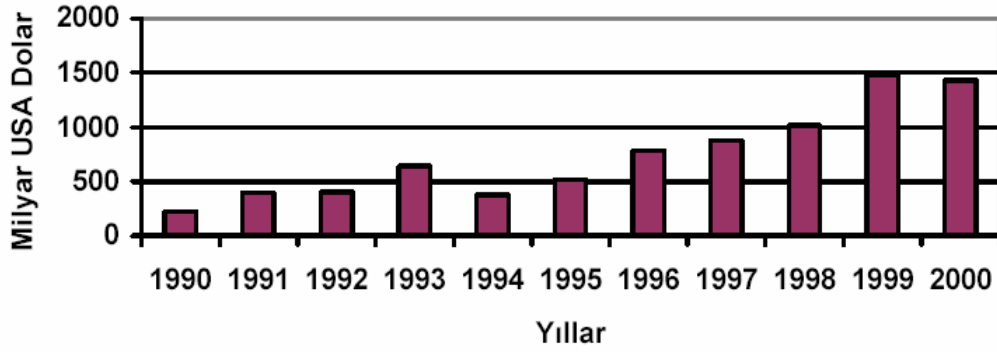
Kaynak: OECD, Tax Rates are Falling, March-April 2001.

Grafik 1: 1990-2003 Dünyada Yabancı Doğrudan Yatırım akışı

Kaynak: United Nations, World Investment Report 2003 FDI Policies for Development: National and International Perspectives.

Grafik 2: Dünyada Yabancı Portföy yatırımları 1990 -2000

Kaynak: IMF, Balance of Payments Statistics Yearbook, 2001.

2.6 Zararlı Vergi Rekabeti Ve Etkileri

Bazı vergi rekabeti uygulamaları, dünya refahını optimum noktasının altına düşüren yanlış kaynak dağılımına yol açmaktadırlar. Bu durum vergi rekabeti ile amaçlanan hedeflere ulaşmayı önleyebilmekte ve birtakım sorunlar yaratabilmektedir. Bu tür vergi rekabetine “zararlı veya adil olmayan (haksız) vergi rekabeti” denilmektedir. Zararlı vergi rekabeti; birtakım vergisel avantajlarla, uluslararası yatırım kararlarının çarpıtılmasıyla yaratılan etkinlik kaybı sonucu ülkelerin vergi gelirlerindeki azalmayı ifade etmektedir⁹¹.

Yararlı ve zararlı vergi rekabeti arasında fark teorik olarak kolaylıkla anlaşılabilir. Ancak uygulamada bir ülke tarafından yürürlüğe konan spesifik bir vergi önleminin yararlı vergi rekabeti mi yoksa zararlı vergi rekabeti mi sayılacağını belirlemek oldukça zordur. Bu durum vergi rekabeti tartışmalarında bir konsensüs sağlanmasını zorlaştırmaktadır⁹².

Bu durumda vergi rekabetinin etkilerinin ölçülmesinin güçlüğü önemli bir faktördür. Söz konusu etkileri ölçme başlıca dört etkenden dolayı zordur.

İlki, vergi sistemlerinin karmaşık ve anlaşılmasının zor olmasıdır.

İkincisi, vergi matrahının yerleşim kararını etkileyen, vergi yanında kamu harcamaları ve diğer yerleşim faktörleri gibi birçok faktörün bulunması.

Üçüncüsü, yatırımcılara kendilerine sunulan kamu harcamalarından elde ettikleri faydaları bilinmeksizin belirli bir vergi sisteminin nasıl faydalı vergileme sağlayacağını söylemenin zorluğudur.

Dördüncüsü, aynı amaca sahip birkaç yönetsel politikalar sadece vergi rekabetinin etkilerini görmeyi zorlaştırır⁹³.

⁹¹ KARACA, Y. Zararlı Vergi Rekabeti ve Vergi Cennetleri: 2001, s. 90

⁹² PINTO, C , a.g.e. s. 3

⁹³ GOODSPEED, T.J , Tax Competition and Tax Structure in Open Federal Economies: Evidence from OECD Countries with Implications for the European Union, European Economic Review. 2002,s. 582-585

Dolayısıyla bir vergi teşvikinin zararlı olup olmadığını nitelendirmek için tek ve objektif kriter bulmak teorik olarak olanaksız olmakla birlikte, genel kabul görmüş temel kriterler belirlenmiştir.

Bu kriterler şöyle açıklanabilir⁹⁴;

Bir vergi teşvikinin sadece ülkeye yerleşmeyen yükümlüler veya bu yükümlülerin işlemleri için olması,

Çok uluslu şirketler lehine uluslararası kabul edilen prensipler dışındaki prensiplere göre vergilendirilebilir gelirin hesaplanmasını sağlayan vergi teşvik uygulaması,

Bir vergi teşvikinin, saydamlıktan yoksun olması halinde zararlı vergi rekabetinin söz konusu olması,

Vergi rekabeti sonucu, hareketli ve nispi olarak daha az hareketli vergi matrahları arasında, vergi yükünün dağılımı için her bir ülkenin karar yeteneğinin azaltılması,

Diğer ülkelerin vergi kanunlarıyla uyumlu olmayan teşviklerin varlığı,

Finansal ve dolaylı olarak reel yatırım akımlarının bozulması halinde ciddi sorunlar oluşması: Örneğin piyasada fiyatlama ayırıcı vergilemeyle gizlendirilirse, serbest piyasa ekonomisinde daha az etkinlik söz konusu olabilir.

Ulusal ekonomiden izole edilen ve böylece ulusal vergi matrahı üzerinde etkisi olmayan faaliyetler için verilen vergi teşviklerin olması,

Herhangi bir reel ekonomik faaliyetin yokluğunda bile vergi avantajlarının garanti edilmesidir.

Zararlı vergi rekabetini uygulayan ülkelerin vergi rejimleri sadece yabancı doğrudan yatırımları çekmek üzere yapılandırılmamıştır. Aynı zamanda diğer ülkelerin

⁹⁴ PINTO, C , a.g.e. s. 6

vergi matrahlarının bir bölümünü çekmek ile sonuçlanabilen yıpratıcı önlemleri de içermektedirler⁹⁵.

Potansiyel olarak zararlı vergi rekabeti genellikle bankacılık, finans, sigorta, bölgesel merkez büroların yerleşimi, dağıtım vb. hizmet alanlarında görülmektedir. Zararlı vergi rekabeti birtakım ekonomik, mali, sosyal ve siyasi sorunlar yaratabilmektedir.

Zararlı vergi rekabetinin neden olduğu ekonomik ve mali sorunlar şöyle sıralanabilir:

Zararlı vergi rekabetinin en tehlikeli ekonomik sonucu “Mali Bozulmaya neden olmasıdır. Mali bozulma, vergi matrahında erozyona neden olarak ülkelerin vergi gelirleri kayıplarını ifade etmektedir. Mali bozulma başlıca şu şekillerde vergi gelirlerinde azalmaya neden olur⁹⁶:

Hareketli faktörlerden sağlanan gelirlerin daha düşük oranda vergiye tabi tutulması nedeniyle gelirlerin azalması.

Hareketli faktörlerin yüksek vergili ülkelere düşük vergili ülkelere kayması, doğrudan yüksek vergili ülkenin vergi matrahında aşınmaya neden olur.

Hareketli faktörlerin başka yerlere gitmesi, yüksek vergi uygulayan ülkelere hareketli olmayan faktörlere daha düşük ödeme yapılmasına ve bunların vergi matrahlarının azalmasına neden olabilir. Hükümetler yabancı sermayeyi ülkelere çekmek üzere yabancı yatırımcıların vergi yüklerini minimize etmek için birbirleriyle yarışır. Bu durum tehlikeli komşuluk politikasına neden olur. Gerek mali bozulma gerekse tehlikeli komşuluk politikaları bazen sorunlar yaratırlar. Öncelikle bu iki etken sonucu oluşacak vergi gelirlerindeki bir azalma, hükümetlerin kamu hizmetlerini finanse edecek kaynaklarında bir düşmeye neden olur. Gerçekten de bu durum nihai olarak da refah kaybına ya da alternatif gelir kaynakları aramaya ihtiyaç gösterir. Bu

⁹⁵ ASHER, M. G. and RAJAN, R. S. , a.g.e. s. 12

⁹⁶ MENDOZA, E. G. and TESAR, L.L. A Quantitative Analysis of Tax Competition, Tax Coordination under Perfect Capital Mobility. 2003, s. 2 www.cepr.org/meets/wken/1/1527/papers/tesar.pdf.

sorun yerel yönetimler için de geçerlidir. Vergi rekabeti, etkin yerel hizmet düzeyinin daha da azaltılması yönünde bir eğilime yol açabilir ayrıca vergi rekabeti, etkinsiz vergi ve harcama politikası yaratacaktır.

Vergi rekabeti bireysel eşitliği bozabilir. Vergi rekabeti sonucu ülkelerde vergi yükü sermayeden, emek, gayrimenkul gibi daha az veya hiç hareketli olmayan faktörler üzerine kayar. Sonuçta belirli hareketli faaliyetler ve faktörler üzerindeki efektif vergi yükü, dramatik olarak düşerken, özellikle emek üzerinde çok yüksek vergi başkışı olabilir. Emegin üzerindeki vergilemede bir artış, üretim sürecinde potansiyel işsizliğe ve emegin sermayenin yerini almasından dolayı istenmeyen çarpıklıklara neden olur.

Vergi yükünün dağılımındaki bozulma, gelir ve varlıklar üzerinden alınan vergilerden, genel olarak daha az müterakkilik gösteren tüketim vergileri gibi dolaylı vergilere doğru kaymaya neden olur. Nitekim Mendoza ve Tesar yaptıkları çalışmalarında, vergi rekabeti sonucu sermaye üzerinden alınan verginin en az geliri sağlayacak oranda düşmesi halinde, ülkelerin (AB ülkeleri) mali durumlarını korumaları için tüketim vergileri oranını % 8'e kadar artırmalarını önermektedirler.

Zararlı vergi rekabetinin emek üzerinde yarattığı vergi yükü artışı, ülke uygulamaları ve bu alanda yapılan çeşitli çalışmalarda da görülmektedir. Örneğin AB' de sermaye ve serbest çalışan emek geliri üzerindeki ortalama vergi oranı yaklaşık olarak 1981'de % 50'den, 1994'le % 35'e düşmüştür. Ücretler üzerindeki vergi oranı ise % 35'ten % 41'e yükselmiştir.

Birçok ekonomist, vergi matrahını kendi ülkelerine kaydırmak isteyen ülkelerin yaptıkları vergi rekabetinin kaçınılmaz olarak, mali yıkım anlamına gelen en alt düzeyde yarıya yol açabileceği uyarısında bulunmuşlardır. Söyle ki; rekabet başlar başlamaz, rekabet halindeki devletler, birbirlerinden etkileşimle, sermaye ve diğer hareketli faktörler üzerindeki vergileri, refah politikası ve gelir dağılımı için potansiyel olarak ciddi etkiler yaratacak düzeye düşüreceklerdir. Bu durum nihai olarak bir ülkede sunulan kamusal mal ve hizmetlerin azaltılmasına yol açacaktır. Sonuçta her bir devletteki sermaye üzerinden alınan vergi oranı sıfıra düşecektir. Bu noktada adil vergi

rekabeti, adil olmayan vergi rekabetine dönüşecektir. Ve ülkenin toplam vergi gelirleri, hükümetler için kamu hizmetlerinin yeterli düzeyde ve devamlı olarak finanse etmesini önleyecektir⁹⁷.Politik bilimciler vergi rekabetini bir “standart tutuklunun ikilemi” kuramına benzetmektedirler. Tutuklunun ikilemi, uluslararası politikada önemli bir sorundur. İş birliğini tamamıyla olanaksız kılmaz, ancak karmaşıktır.

Zararlı vergi rekabeti portföy yatırımları ve doğrudan reel yatırımların akış yönünü değiştirir. Bu değişim kaynakların yanlış dağılımına yani ekonomik etkinsizliğe neden olabilir. Diğer bir ifadeyle bir ülkedeki yatırımlar, vergi yükünde indirim yapılmaksızın yapılamıyorsa, bunun anlamı ülkede kaynaklar olası en iyi şekilde dağıtılmakta ve ekonomik açıdan etkin bir şekilde kullanılmamaktadır. Dolayısıyla bu kapsamda zararlı vergi rekabeti sadece yatırımların yerleşimi konusunda değil, aynı zamanda yatırımların yöneldiği sektörler açısından da bir çarpıklık yaratacaktır.

Zararlı vergi rekabeti etkin vergilemeyi bozup, vergi adaletini zaafa uğratan dışsallıklara neden olmaktadır.

Vergi rekabeti, “beyin göçü” den ilen nitelikli emeğin başka ülkelere gitmesine neden olarak önemli bir sorun yaratmaktadır.

Vergi rekabeti, vergi yükünün dağılımda adaletin yokluğuna neden olur⁹⁸.

Zararlı vergi rekabetinin yaratabileceği diğer sorunları özetlersek:

Zararlı vergi rekabeti ayrıca politik ve demokratik bakımdan da sorunlar yaratır. Zararlı vergi rekabeti uygulamalarında, bir ülkede izlenecek vergi politikaları, kamu harcamalarının maliyetinin uygun bir bölümünü hareketli sermayeyi de içeren tüm üretim faktörü üzerine yükleme amacından ziyade, yükümlülerin diktesine göre belirlenir. Bu durum politik ve demokratik sorunlar yaratır.

Yükümlülerin vergi idaresine karşı saygılarının azalmasına yol açabilir

⁹⁷ MEUSSEN, G. , a.g.e. s. 1

⁹⁸ SCHON, W. , a.g.e. s. 94

Zararlı vergi rekabeti uygulamaları

OECD 1998 yılında yayınladığı raporunda zararlı vergi rekabeti uygulamalarını “vergi cennetleri” ve “zararlı tercihli vergi rejimleri” olarak belirlemiştir⁹⁹. “Vergi cenneti” kavramı yaygın olarak kullanılmasına karşın, uluslararası nitelikte kesin bir tanım yapılmamaktadır. Ancak bir ülkenin vergi cenneti olarak kabul edilmesine yol açacak özellikler belirlenmiştir. OECD Komitesinin 1998 yılında yayınladığı raporunda, bir ülkenin vergi cenneti olduğunu belirleyen dört faktör olduğu belirtilmektedir. Bunlar şöyle sıralanabilir¹⁰⁰.

- 1) Hiç vergi olmaması veya düşük vergilemenin olması,
- 2) Bilgi değişiminin bulunmaması,
- 3) Vergi kanunlarının şeffaf olmaması,
- 4) Fiilen faaliyette bulunulmamasından oluşmaktadır.

Zararlı vergi rekabetinin bir diğer uygulama biçimi zararlı tercihli vergi rejimleridir. Zararlı tercihli vergi rejimi sayılmayan, tercihli vergi rejimlerinin ülkeler için birtakım faydaları olduğu çeşitli yazarlar tarafından ileri sürülmektedir.

Bu yazarlar şu gerekçelere dayanmaktadırlar:

Tercihli vergi rejimleri, vergi rekabetinin alanını sınırlama gibi yararlı amaca hizmet edebilirler.

Tercihli vergi rejimleri, vergi gelirlerini azaltmamakta, onları korumak üzere vergi rekabetini şekillendirmektedirler. Örneğin faiz gelirlerinin vergilendirilmesi açısından tüm ülkeler, kendi vatandaşları ve yabancılar arasında ayırım yaptıkları zaman hareketli portföy niteliğindeki sermaye kolayca vergiden kaçırılabilir. Oysa tüm ülkeler yatırımcılar arasında (yerli ve yabancı olarak) ayırım yapmadıkları zaman, vergi rekabeti çok daha azalacaktır.

⁹⁹ EYÜPGİLLER, S. Vergi Cennetleri ve Tercihli Vergi Sistemleri: Uygun Olmayan Vergi Rekabetinin 1998 OECD Vergi Komitesi Raporu Işığında Değerlendirilmesi, Vergi Dünyası, 2000, s. 186.

¹⁰⁰ OECD , a.g.e. s. 23

Tercihli vergi rejimlerini yasaklamak daha az dramatik, fakat daha yaygın zararlı vergi rekabetine yol açabilir.

Tercihli vergi rejimlerinin azaltılması ile oluşacak daha geniş vergi sistemi daha agresif rekabet yaratabilir¹⁰¹.

Tercihli vergi rejimleri, finans ve hizmet sektörlerini geliştirdikleri, profesyoneller için yüksek nitelikli istihdam sağladıkları ve ilave vergi gelirleri yarattıkları için tercih edilebilirler¹⁰².

Ancak tercihli vergi rejimlerinin bazıları zararlı vergi rekabetine neden olmaktadır. Bunlar zararlı tercihli vergi rejimleri olarak kabul edilirler. Zararlı tercihli vergi rejimi kavramı, diğer ülkelerin vergi tabanlarını sömürmek üzere yapılandırılmış, genel vergi düzenlemelerine ve yönetsel kurallara sahip düşük vergi rejimlerini ifade etmektedir¹⁰³.

Zararlı tercihli vergi rejimlerini belirleyen temel ve yardımcı faktörler bulunmaktadır. Dört grupta toplanan temel faktörler;

Sıfır veya düşük efektif vergi oranları,

Rejim içinde sadece yabancıların yararlanacağı özel serbest bölgelerin oluşturulması,

Sistemde şeffaflığın bulunmaması,

Etkin bilgi değişiminin bulunmamasından oluşmaktadır.

Zararlı tercihli vergi rejimini belirlemeye yardımcı olan diğer faktörler şunlardır:

Gerçek olmayan vergi matrahı tanımı,

¹⁰¹ KEEN, M. Preferential Regimes can Make Tax Competition Less Harmful, National Tax Journal, Lıv (4), 2001, s.758

¹⁰² GENSCHER, P. Globalization, Tax Competition, and the Fiscal Viability of the Welfare State, Mpıfğ Working Paper. 2001, s.13

¹⁰³ ÇALICIOĞLU, E. E. Küreselleşme ve Vergilendirmede Yeni Eğilimler, İstanbul: Kazancı Kitap Ticaret A.S. 2003, s. 11

Uluslararası transfer fiyatlaması prensiplerini devam ettirmede başarısızlık,

Yabancı kaynaklı gelirin, yerleşilen ülke vergilerinden istisna edilmesi,

Tartışılabilir vergi oranı veya vergi matrahı,

Gizlilik koşullarının varlığı,

Vergi minimizasyon araçları olarak teşvik edilen rejimler.

Bazı serbest bölgeler, zararlı tercihli vergi rejimi kapsamında nitelendirilmektedirler. Dolayısıyla bazı serbest bölgeler de, vergi cennetleri gibi zararlı vergi rekabetine neden olabilen uygulamalardır. Ancak serbest bölgeler ile vergi cennetleri arasında belirgin farklılıklar bulunmaktadır¹⁰⁴.

2.7 Zararlı Vergi Rekabetine Karşı Alınan Önlemler

Zararlı vergi rekabetini kaldırmak veya azaltmak üzere OECD ve AB tarafından çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. Hem OECD hem de AB tarafından sermayenin uluslararası dağılımında çarpıklıklar ve vergi gelirlerinde erozyonu önlemek için uluslararası işbirliğine ihtiyaç olduğu vurgulanmaktadır. Son beş yıldır uluslararası iş birliğinde önemli gelişmeler kaydedilmiştir.

2.7.1 Zararlı vergi rekabeti ve OECD

OECD'nin zararlı vergi rekabetiyle ilgili uluslararası işbirliği çabaları, 1996 yılında yayınlanan Bakanlar bildirgesi ile başlamıştır. Zarar veren vergi rekabetinin alarm verdiği belirtilerek rapor hazırlanması öngörülmüştür. OECD Mali İşler Komisyonu tarafından 9 Nisan 1998 tarihinde OECD Bakanlar Kurulu tarafından zararlı vergi rekabeti raporu yayınlanmıştır. İlgili rapor temelde iki konuyu ele almaktadır. Bunlar vergi cennetleri ve zararlı tercihli vergi rejimleridir. Söz konusu raporda vergi cenneti sayılan ülkelerle yapılmış mevcut anlaşmaların kaldırılması ve

¹⁰⁴ NocErino, O., REALE, G.(2000: 9-18)Fiscal Advantage and Economic Impact of“Tax Free Zones” on SME's. <http://www.sbaer.uca.edu/Research /2000/ICSB/P+2/070REALE.PDF>.

gelecekte bu ülkelerle anlaşma yapılmaması tavsiye edilmektedir. Ancak raporun tümü OECD ülkelerinin tamamı tarafından onaylanmamıştır. Lüksemburg ve İsviçre raporun sadece coğrafik olarak hareketli faaliyetler ve finansal hizmetlerle sınırlandırılmasına karşı çıkmışlar, ne sonuç bildirgesini ne de önerileri onaylamamışlardır¹⁰⁵. Bu iki ülkenin temel eleştirileri, zararlı tercihli vergi rejimlerinin tanımlanmasında getirilen ölçütler üzerine odaklaşmaktadır. Bu bağlamda raporu sınırlı ve dengesiz olarak nitelendirilen İsviçre, OECD'nin önerdiği zararlı vergi rekabeti tanımı ve önlenmesi için önerilen koordinasyon çalışmalarının, kaçınılmaz olarak ülkeleri yüksek vergi oranlarına yönlendireceği eleştirisini getirmektedir. Bu rapora yönelik bir diğer eleştiri, raporun sadece finansal faaliyetler üzerinde yoğunlaşmış olmasıdır. OECD zararlı vergi rekabetini önlemek üzere mali ambargolar, cezai uygulamalar gibi birtakım yaptırım kararları almıştır. Örneğin bu ülkelerle ilgili işlemlerde indirim, istisna vb. kolaylıklara izin verilmemesi, sıkı denetime tabi tutulmaları bu ülkeleri ilgilendiren işlemler üzerinden işlem harcı alınması gibi yaptırımlar belirlenmiştir.

OECD tarafından 2000 yılında “Küresel Vergi İşbirliği ve gelişmeler” başlıklı ikinci bir rapor hazırlanmıştır. 1998 raporundaki kriterler baz alınarak hazırlanan raporda, vergi cennetleri ve zararlı tercihli vergi rejimlerinin listesi belirtilmektedir. Ülkemizdeki serbest bölgeler ve İstanbul kıyı bankacılığı, zararlı tercihli vergi rejimi listesinde yer almıştır¹⁰⁶.

Türkiye'nin vergi cennetlerinin önemli bir özelliği olan gizliliği sergilememesi nedeniyle vergi cennetleri listesinde yer almadığı görülmektedir¹⁰⁷. 2000 yılında yayınlanan vergi cennetleri listesinde, 1998 raporunda öngörülen ilkeleri yerine getirmeyi taahhüt eden ülkeler çıkarılmıştır. Zararlı vergi rekabeti olarak kabul edilen vergi rejimlerine sahip ülkelerin bu uygulamalarını 31.12. 2005 tarihine kadar aşamalı olarak kaldıracaklarını taahhüt etmeleri halinde ortak yaptırımlara muhatap olmayacakları belirtilmektedir.

¹⁰⁵ OECD, a.g.e. s. 73-78

¹⁰⁶ GİRAY, F. Vergi rekabeti ve Serbest Bölgeler, Vergi Dünyası, 2004, 175-185.

¹⁰⁷ MERİÇ, M. ve AY, H. (2004) Küreselleşme Olgusu Bağlamında Vergi Kayıp ve Kaçakları, 19. Maliye Sempozyumu Antalya, 1-26.

OECD'nin 2000 raporunda önerdiği küresel işbirliği çeşitli uluslararası platformlarda tartışılmıştır. OECD'nin zararlı vergi rekabeti konusundaki yaklaşımları eleştirilere de konu olmuştur. Bunlar arasında en yaygın olanları şöyle özetlenebilir¹⁰⁸.

Vergi sistemleri ve vergi oranlarını uyumlaştırmak,

Minimum vergilendirme düzeylerini belirlemek,

Ticari olarak motive olan sınır ötesi yatırım akışlarını etkileyecek faaliyetlerde bulunmak,

Holding şirketleri gibi ticari olarak yararlı yapıları dışlamak,

Meşru vergi planlamasını kesintiye uğratmak,

Bilgi değişiminin meşrulaştırılması sırasında mahremiyet haklarını ihlâl etmek

Herhangi bir ülkenin kendi vergi yapısını ve vergi politikalarını belirleme hakkını reddetmektir.

Öncelikle OECD'nin bir zenginler kulübü olduğu ve küçük devletlerin mali egemenliğini tehdit ettiği görüşü ileri sürülmüştür. OECD yetkilileri ise, yapılan çalışmaların ve işbirliğinin mali egemenliği sınırlama anlamına gelmeyeceği şeklinde yanıt vermektedirler. Ayrıca OECD'nin herhangi bir yaptırım gücü olmadığı belirtilmektedir. Ancak OECD'nin aldığı kararlar üye ülkeler için bağlayıcı olduğu bir gerçektir. Örneğin OECD'nin vergi cennetleri ve zararlı vergi rejimleri listesinde yer alan pek çok ülke, bu listede yer almamak için (ülkemiz örneğinde olduğu gibi) istenen düzenlemeleri yapmışlardır.

OECD'nin küresel işbirliği konusundaki yaklaşımına eleştiri uluslararası iş dünyasından gelmektedir. Bu eleştiriler doğrultusunda OECD, kendi bünyesinde yer alan İş ve Endüstri Danışma Komitesinin (BIAC) katılımını genişleterek, küresel vergi işbirliğinde kısıtlayıcı hedeflerin güdülmeyeceğini taahhüt etmiştir:

¹⁰⁸ ÇALICIOĞLU, E. E. , a.g.e. s. 14-16

Son olarak OECD 2004 yılında zararlı vergi rekabetiyle ilgili rapor yayınlamıştır. Bu raporda 2000’de potansiyel olarak zararlı tercihli vergi rejimleri listesinde sayılan birçok ülkenin listede yer almadığı görülmektedir.

2004 raporunda zararlı vergi rekabetine karşı alınan önlemlerin niteliği irdelenmiştir. Raporda koordineli koruyucu önlemlerin çerçevesinin oluşturulmasına yönelik birtakım prensipler belirlenmiştir¹⁰⁹.

2.7.2 Zararlı vergi rekabeti ve AB

AB çerçevesinde klâsik kamu maliyesi teorisinin içeriği, Avrupa vergi harmonizasyonu temel dokümanında yansıtılmaktadır. 1962’de Mali ve Finans Komitesi tarafından sunulan “Neumark Raporu”, üye devletlerarasında vergi ve harcama politikalarının niteliği konusundaki farklılıkların kaldırmasının gerekliliğini vurgulamıştır. Örneğin Neumark raporu, AB üyesi tüm ülkelerde aynı gelir vergisi tipi uygulamayı öngörmekteydi. Ancak vergilerin harmonizasyonu yoluyla uluslararası vergi tarafsızlığı oluşturma çabaları başarısız olmuştur. Bununla birlikte büyüyen uluslararası vergi rekabeti, birçok devletin ulusal vergi politikalarına yönelik tutumunda köklü değişikliklere yol açmıştır¹¹⁰. AB Komisyonu “Vergi Sisteminin Geliştirilmesi Üzerine Bir Rapor” başlıklı bir çalışmayı 22 Ekim 1996’da onaylamıştır. Rapor, üye devletler tarafından deneyimli pazarlar lehine ulusal mali egemenlik kaybına karşı şimdiye kadar olandan daha etkili savunma sağlamayı amaçlayan bir pragmatik ve realistik yaklaşımı öngörmüştür.

Yine AB Komisyonu zararlı vergi rekabetinin tehlikeleri üzerine rapor oluşturmuştur. Rapor mali gelirleri erozyondan korumak için kapsamlı bir vergi önlem paketinin kabulünü üye ülkelere sunmaktaydı. Maastricht mali kriterlerini karşılamaya uğraşan Fransa, Almanya ve İtalya vergi rekabetini düzenleme girişimlerine oldukça olumlu bakmışlardır. Ancak üye devletlerin reaksiyonu yavaş olmuştur. 1997 boyunca birkaç kez maliye bakanlarından oluşan bir vergi politikası grubu konuyla ilgili

¹⁰⁹ OECD: The OECD’s Project on Harmful Tax Practices: The 2004 Progress Report, Paris:2004; 14-15

¹¹⁰ SCHON, W. , a.g.e. s. 94-96

alışmalar yapmak üzere toplanmıştır. 1997 Aralığında maliye bakanları tarafından “AB’de Vergi Koordinasyonu zararlı Vergi Rekabetiyle Mücadele İçin Bir Paket” başlıklı bir kanun imzalanmıştır. Temel olarak kanun, 2003’e kadar şirketler için “zararlı” sellektif vergisel faydaları aşama aşama bitirmek için tarafların taahhüdünü içermektedir. Bu raporda aynı zamanda genel olarak kişisel gelir vergisi ve kısmen de kurumlar vergisinin harmonizasyonu için büyük ölçekli planlardan vazgeçildiği belirtilmektedir.

Daha sonraki yıllarda da AB nezdinde zararlı vergi rekabetini önlemeye yönelik çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalarda özellikle Avrupa Para Birliği sonrasında vergi koordinasyonu kavramına ağırlıklı olarak yer verilmiştir. Daha etkin ve dinamik bir yapı öngören vergi koordinasyonu kavramı, AB’de vergi harmonizasyonu kavramının yerine kullanılmaya başlanmıştır. *Vergi koordinasyonu*, ye devletlerin vergi uygulamalarını etkileyici nitelikteki “eylem ve önlemler” olarak tanımlanmaktadır. *Vergi harmonizasyonu* ise, birlik düzeyindeki etkinlikler sonucunda sağlanan yakınlaşma olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla vergi koordinasyonundan farklıdır. Vergi koordinasyonu, vergi harmonizasyonuna göre daha az zorlayıcı ve yaptırımları olmayan bir eylemler dizisidir ¹¹¹. Bu gelişme AB çerçevesinde devletlerin vergi sistemlerini belirleme yetkisinden vazgeçmeden gerek ulusal vergi tabanlarını koruma, gerekse AB kökenli ticari faaliyetlerin önündeki vergisel engelleri ortadan kaldırma iradesinin bir sonucudur.

2.7.3. Dünyada DYY ekme rekabeti

1980’lerin ortalarından sonra ulusal ve bölgesel düzeylerde hükümetler DYY çekmek için geniş imkânlar sağlamaya çalışmışlardır. Bu durumda kısa ve orta vadede avantaj sağlama açısından teşvik rekabetini doğurmuştur. Yabancı yatırımlardaki artışlar ve sağladıkları imkânlar ülkeler tarafından görülmüş ve hükümetler DYY

¹¹¹ TOBB, , a.g.e. s. 31-32

ekebilmek için kıyasıya rekabet içine girmişlerdir. lkelerarası rekabetin ötesinde dünyanın birçok ülkesinde alt bölgeler arası rekabetin ortaya çıktığı görülmektedir.

Dünyanın birçok lkesi DYY çekebilmek için yatırım cazibelerini arttırıcı politikaları artırmakta, geliştirme faaliyetlerine ağırlık vermekte, yatırım ortamını iyileştirmekte, hem kendisi için hem de yatırımcı için optimum faydayı sağlayacak imkânlar sağlamaya çalışmaktadır. Bu nedenle DYY çekebilme yolunda ülkeler arasında ciddi rekabetler yaşanmaktadır. Bu kapsamda bazı önemli örnekler řunlardır¹¹²:

General Motors 1996 yılında Asya’da 500 milyon dolarlık yatırımla bir otomobil fabrikası kurmayı planladığını açıklaması üzerine bölge ülkelerinde bu yatırımı alabilmek için yoğun ve bir o kadar da acımasız bir rekabet başlamış yatırımı çekme işi yatırım almak isteyen ülkeler ile şirket arasında adeta pazarlığa dönüşmüştür. Filipinler devlet başkanı Fidel Ramos GM başkanı John Smith’e gönderdiği yazıda, ülkesinin ekonomik reformlardaki başarisından bahsetmiş ve 8 yıl vergi tatilini takiben diğer tüm vergilerden yüzde 5 indirimi kapsayan cömert bir vergi paketi önermiştir. Ramos, makine ve teçhizatın gümrüksüz ithali ve 5000 sektör çalışanı için ücretsiz eğitim hizmetini de bu pakete eklemiştir. Bununla birlikte mücadeleyi, Filipinlerin önerdiği bu cazip pakete ilave olarak otomobil ihracatı için yüzde 100 oranında hammadde iadesi ve bir GM eğitim enstitüsü oluşturulması için 15 milyon dolar devlet yardımı öneren Tayland kazanmıştır.

Doğu Asya’da yüksek nitelikli iş imkânları ve teknoloji transferi sunan yüksek teknoloji içeren sektörlerde teşvik rekabeti çok yoğun ve acımasızdır; 1996 yılında Malezya, bilgi ve iletişim endüstrilerinde yatırımları çekebilme niyetiyle “Multimedia Super Coridor” (MSC) projesini başlatmıştır. MSC politikası tam 5 yıl vergi tatiline ilave olarak yüzde 100’lk bir yatırım indirimini içermektedir. Takip eden yıl

¹¹² MUTER Naci B. ve KOVANCILAR Birol. Doğrudan Yabancı Yatırımlara Yönelik Teşvik Rekabetinin Türk Kamu Mali Yapısı zerine Olası Etkileri: Türk Vergi ve Teşvik Sistemine Yönelik neriler, <http://www.uludag.edu.tr/~maliyesempozyumu/4_2_b.muter-b.kovancilar.doc>. 2004,s.2

Endonezya mikrochip imalatçılarına özel bir takım vergi indirimleri uygulamaya başlamıştır.

“IKEA yatırım yapmadı...”

Devlet Bakanı Tüzmen, serbest bölgelerde vergi teşviklerinin kaldırılmasıyla IKEA ve Hugo Boss gibi dev şirketlerin yeni yatırım yapmaktan vazgeçtiklerini söyledi.

Dış Ticaretten Sorumlu Devlet Bakanı Kürşad Tüzmen, IMF'nin de isteğiyle bir gecede günah keçisi ilan edilen serbest bölgelerin teşviklerinin kaldırılmasıyla IKEA, Hugo Boss gibi firmaların serbest bölge yatırımlarından vazgeçtiğini söyledi. Tüzmen, SABAH'ın Bakanlar Kurulu'nda ihracata destek kararları ve serbest bölgelere ilişkin sorularını yanıtladı. Bakan, Başbakan Tayyip Erdoğan'ın geçen ay gittiği Dubai'deki serbest bölgeden çok etkilendiğini, Türkiye'deki serbest bölgelerin ise IMF'nin de etkisiyle bir gecede günah keçisi ilan edildiğini söyledi. Tüzmen şöyle devam etti:

“Yatırımlar askıda...”

"Şubat 2004'te Serbest Bölgelerle ilgili karar bir gecede uygulamaya konuldu. Ben de son Bakanlar Kurulu'nda, serbest bölgelerin gelişmekte olan ülkeler için çok önemli bir enstrüman olduğunu, teşviklerin kaldırılmasıyla koşan ayağımıza kurşun sıktığımızı söyledim. Türkiye'nin yabancı yatırım çektiği bir ortamda, yabancı sermayeyi ürküten bir karar alınmasının yanlış olduğunu anlattım. Birkaç üçkâğıtçı yüzünden serbest bölgeler günah keçisi ilan edildi. Yanlış yapıldı." Tüzmen, serbest bölgelerdeki yatırım kararlarının askıya alınmasını ise şu örneklerle açıkladı: "Vergi muafiyeti kaldırıldı. Halen faaliyet gösteren şirketler için vergi teşvikleri ise sadece üretimle sınırlı olmak üzere 2008'e kadar devam ediyor. Bu sınırlamalar serbest bölgelere olan ilgiyi azalttı. Hugo Boss yeni yatırımını erteledi. IKEA serbest bölgeye gelecekti, vazgeçti. Yılda bin 34 olan şirket başvurusu 24'e indi. Yatırım ve ticaret hacmi dramatik bir biçimde geriye gitti. Bunun anlaşılması için neredeyse 2 yıl geçmesi gerekti."

“Cari fazla verebilirdik”

"Şu andaki tablomuz, dış ticarete dayalı kalkınma modelini tam yansıtmıyor" diyen Tüzmen, şöyle devam etti: "İhracata dayalı kalkınma modelini hem seçim beyannamemize hem de hükümet programımıza yazdık. Madem kur politikasında bir esneklik yok, o zaman ihracatın desteklenmesi lazım. Desteklerin, ihracatın yüzde 1'ine ulaşması, yaklaşık 750 milyon dolar olması gerekli. İhracatın ithalatı karşılama oranını makul seviye tutmak için, dış ticaret açığının toplam dış ticarete oranını sürdürülebilir kılmak için belli ölçüde destek gerekiyor. Kur nedeni ile bir dönemi ıskaladık. Yoksa 75 milyar dolar ihracat, 80 milyar dolar ithalat dengesini yakalayabilir, hatta cari fazla verebilirdik"¹¹³."

Doğu Asya'da yüksek nitelikli iş imkânları ve teknoloji transferi sunan yüksek teknoloji içeren sektörlerde teşvik rekabeti çok yoğun ve acımasızdır; 1996 yılında Malezya, bilgi ve iletişim endüstrilerinde yatırımları çekebilme niyetiyle "Multimedya Super Coridor" (MSC) projesini başlatmıştır. MSC politikası tam 5 yıl vergi tatiline ilave olarak yüzde 100'lük bir yatırım indirimini içermektedir. Takip eden yıl Endonezya mikroçip imalatçılarına özel bir takım vergi indirimleri uygulamaya başlamıştır.

Çin de, kendi modeli olan "silikon adası" adını verdiği bir modelle teşvik yarışına katılmıştır. "Hsinchu Bilim-Temelli Endüstri Parkı", ulusal yarı iletken endüstrisinin belkemiği olmuştur. 1995'in sonunda şirketlere ucuz arazi tahsis, ucuz hizmetler ve bunlara ilave olarak vergi indirimleri ve Ar-Ge teşviklerinin dahil olduğu doğrudan teşvikler sağlanmaya başlanmıştır.

Yatırım paketlerinin giderek yükselen eğilimi şirketlerin beklentilerini arttırmıştır. Bu nedenle oldukça cömert paketler hükümetler ile şirketler arasındaki pazarlığa konu olmaya başlamıştır. 1998'de Ford Filipinler'e 15 yıl sonra geri döndüğünde eşi görülmemiş bir yatırım paketi konusunda başarılı bir lobi faaliyeti yürütmüştür. Paketin içinde tüm ulusal gelir vergileri yerine yüzde 5 oranında gayrisafi gelir vergisi, ihraç ettiği makine ve ekipman için KDV muafiyeti ve işgücü eğitimi üzerinden ilave vergi azaltımı gibi teşvikler yer almıştır. Kısa bir süre sonra General

¹¹³ <http://www.sabah.com.tr/2005/11/16/eko119.html>

Motors ve Chrysler eğer kendilerine de bu kadar cömert bir paket sunulacak olursa Filipinlere gidebileceklerini açıklamışlardır.

Ancak bu rekabetin aşırı boyutlara ulaşması DYY çeken ülkeye de umduğu faydayı getirmekten çok yapısal zararlar da getirebilmektedir. Nitekim, IMF'nin Ağustos 2002'de Vietnam' da düzenlediği DYY konferansında, ASEAN ülkelerinin çoğunda yatırım teşvik paketlerinin bütçe üzerinde önemli yükleri ortaya çıkardığı ve yolsuzluklar için ciddi bir potansiyele sahip oldukları üzerinde durulmuştur.

DYY çekme rekabeti sadece gelişmekte olan ülkelerde yoğun bir şekilde yaşanmamaktadır; gelişmiş Batı ülkeleri de DYY alımı için ciddi rekabete girmektedirler. Ancak gelişmiş ülkelerin güçlü sermaye kaynaklarından dolayı bölgesel teşvik paketlerinin en yaygın kullanımı nakdi destek olarak devlet yardımlarıdır. Devlet yardımlarının yatırım çekme açısından da önemli artıları vardır; yatırımcılar açısından yüksek seviyede görüş netliği sağlamaktadır, saydam ve esnek olmaktadır ve kamu yöneticilerince uygulanmaları daha kolaydır.

Hemen hemen tüm önde gelen Batı Avrupa ülkeleri yatırım projelerinin teşvikinde nakdi destek olarak devlet yardımlarını kullanmaktadır¹¹⁴. Bu durumun tersine Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde bir teşvik unsuru olarak vergisel imtiyazlar ve gümrük teşviklerinin yabancı yatırımları cezp etmede daha çok kullanıldığı görülmektedir.

Avrupa'nın çeşitli bölgelerinde ülkeler arası "teşvik rekabet"ine birçok örnek vermek mümkündür¹¹⁵:

2001 yılında BMW, Almanya Leipzig'de fabrika kurmaya karar vermiştir. 860 milyon \$'lık bu proje 5 500 kişiye istihdam sağlayacaktır. Avrupa'daki 250'den fazla yer 12 ay boyunca BMW fabrikası için rekabet etmişlerdir.

¹¹⁴ CHARLTON Andrew, Incentive Bidding For Mobile Investment: Economic Consequences and Potential Responses, OECD Development Center-Technical Papers no. 203, January 2003, s. 23.

¹¹⁵ CHARLTON Andrew ,ag.e., s. 18-25.

Sonuçta Leipzig, Çek Cumhuriyeti'nin Rolin, Fransa'nın Arras, Almanya'nın Ausburg ve Schwerin kentleri karsısında galip gelmiştir. BMW' ye 495 dönüm arazi, 2.23 milyon dolar destek ve ayrıca ilave olarak AB'den de fabrikasını ekonomik açıdan dezavantajlı bir yerde kurduğu için 244 milyon dolar kaynak sağlanmıştır. Bunlarla birlikte bölge belediye otoritelerinin işçilerin eğitimi için kaynak ayırdığı ve yardımda bulunduğu rapor edilmiştir.

Birleşik Krallıktaki yatırımları çerçevesinde Sunderland fabrikasında "Micra" modelini üreten Nissan Motors Sunderland'daki iş maliyetlerini yüksek olması nedeniyle üretimini başka bir yere taşımak istemişti. Ancak Nissan'ın burada üretime devam etmesi için 2001 yılında 58,5 milyon dolarlık bir devlet yardımı verilerek şirketin aynı yerde üretime devam etme kararı alması sağlanmıştır.

1991 yılında da Portekiz, Ford ve Volkswagen'e Setubal kentinde 3,1 milyar dolarlık yatırım yapmaları için 680 milyon dolar devlet yardımı ödemiştir. Bu önemli tesvide ilave olarak Portekiz; altyapının geliştirilmesi, liman ve demiryollarının iyileştirilmesi, yerel otoyolların bakım ve yapımı ile ilgili destek sağlayacağını belirtmiştir.

Teşvik rekabeti özellikle yüksek teknoloji chip endüstrisinde çok güçlüdür. Devletler kısa sürede gerçekleşecek bu türden büyük projelere, toplam üretim maliyetlerinin yüzde 40'ının üzerinde destek sağlayacaklarını duyurabilmektedirler. Özellikle İngiltere ve İrlanda'nın uygulamaya başladığı, chip endüstrisi gibi yeni endüstrileri cezp etmek için kullanılan bu tür proaktif politikalar tüm dünyada artan rekabetin bir göstergesidir. Örneğin; Advanced Micro Devices (AMD) şirketinin, Almanya'nın Dresden kentinde kuracağı toplam 1,9 milyar dolar tutan 10 yıllık bir süreçte oluşacak chip fabrikası yatırımı için 550 milyon dolar devlet teşviki sağlanması kararlaştırılmıştır.

İrlanda ise teşviklerin proaktif kullanım örneğini sergileyen belki de en önemli Avrupa ülkesidir. Son 20 yıldır İrlanda yeni istihdam imkânlarının, ihracat artışının ve yenilikçiliğin (innovation) temel itici unsuru olarak çok başarılı bir DYY teşvik sistemine sahiptir. Süreçte çoğu zaman, teşvik paketi içinde önemli oranda kurumlar

vergisi indirimleri olmuştur. İrlanda bu tarz vergisel teşvikler yanında devlet yardımları, altyapı ve yardımlar gibi geniş bir teşvik grubundan yararlandırmıştır. Bu sektörler bağlamında Birleşik Krallık hükümeti de 1996 yılında Hyundai şirketine 5,7 milyar dolarlık yarı iletken yatırımını İskoçya'ya yapması için, sağlayacağı iş başına 190 bin dolarlık bir paket sunmuştur. Dünyanın son yıllardaki en yüksek DYY çeken ülkelerinin başında gelen Belçika ise mikroçip üretim fabrikalarını çekmek için önemli teşvikler sağlamıştır.

1997 yılında Flanders bölgesel hükümeti, ülkenin kuzey-doğusuna çip imalatçıları çekmek için 300 milyon dolardan fazla kaynak tahsis etmiştir. Geçiş ekonomisi olarak adlandırılan eski doğu bloğu şimdinin ise AB üyesi ülkelerinde de DYY çekme rekabeti çok yoğundur; Çek Cumhuriyeti başlangıçta yabancılar için vergisel teşviklere düşmanca bir bakışa sahip olmasına rağmen özellikle Macaristan ile 1997 yılında Intel yatırımının ülkeye çekilebilmesi için giriştiği teşvik rekabetinde anlayışını değiştirmek zorunda kalmıştır.

1998 yılında Çek hükümetinin hazırladığı yatırım teşvik paketi ile yeni kurulacak şirketler için 10 yıl uygulanacak bir kurumlar vergisi indirimini veya mevcut şirketlere 5 yıl için kısmi bir kurumlar vergisi indirimini, iş yaratma devlet yardımını, eğitim yardımlarını ve altyapı desteğini onaylamıştır. Ancak bu şekilde Polonya, Macaristan ve diğer Doğu Avrupa ülkeleri ile arasındaki dezavantajı ortadan kaldıracak ve eşit koşullarda rekabete yönelebilecektir. Kuzey ve Güney Amerika'da da yatırım çekme yönünde ülkeler ve eyaletler arasında ciddi rekabetler yaşanmaktadır:

Mercedes-Benz'in ABD'de bir otomobil fabrikası kurma isteği karşısında, Georgia, Nebraska, North Carolina, Tennessee ve Alabama eyaletleri bu yatırımın kendi bölgelerinde yapılmasına çalışmışlardır. Sonuçta fabrika, Mercedes-Benz'in proje için harcadığı 300 milyon dolara karşılık, Alabama Eyalet hükümetinin verdiği 250 milyon dolar yardım neticesinde Alabama'da kurulmuştur.

Ford Motor ise hem Brezilya eyaletlerini birbirleriyle rekabet ettiren hem de Arjantin'in de yatırıma müdahil olmasını sağlayan bir yatırım gerçekleştirmiştir. Ford Brezilya'da bir otomobil fabrikası yatırımı yapmak istediğinde, Rio Grande, Sul ve

Bahia eyaletleri yatırımı almak için uğraşmış, yapılan müzakereler sonucunda, fabrikanın Bahia Eyaletinde yapılmasına karar verilmiştir. Ford'un görüşmeler sonunda elde ettiği teşvikler; makine ve ekipmanlar için yüzde 90 oranında ithal vergilerinde indirim, sanayi malları ve fabrikada üretilen net gelir üzerindeki vergilerden muafiyet sağlanmıştır.

Bunlara ilave olarak da, kamu ortaklığı olan bir bankadan, herhangi bir olumsuz duruma karşı finansman kredisi garantisi verilmiştir. Hükümet tarafından verilen bu teşviklerin yanı sıra Bahia eyaletince de KDV oranlarında indirim, karşılıksız arazi tahsisi ve tüm bunlara ilave olarak 100 milyon dolar gibi bir rakam uygun koşullu kredi imkânı sağlanmıştır.

Bu gelişmeler ise Arjantin'in tepkisini almış; Brezilya'daki vergi indirimlerinin liberal vergi anlaşmalarının ihlali olduğunu savunarak, ülkesine DYY çekebilmek için 1999 yılında milli parasının değerini düşürmüştür. Vergi sistemini daha liberal hale getirip ve altyapı ve diğer teşvikler sonucunda Volkswagen'in Arjantin'de bir dişli fabrikası kurmasını sağlayabilmiştir¹¹⁶. Teşvik rekabetine ilişkin ülke örneklerinden hareketle 1980-2000 döneminde seçilmiş bir takım yabancı yatırım projeleri için sağlanan önemli teşviklerden bir kısmını aşağıdaki tabloda görülebilir.

¹¹⁶ DURAN Mustafa, Teşvik politikaları ve doğrudan Sermaye yatırımları. T.C. Basbakanlık Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Araştırma ve İnceleme Dizisi No: 33, 2003 s. 6-7.

Tablo 5: Bazı DYY Projeleri İçin sağlanan Teşvikler (1980 – 2000)¹¹⁷

Yatırım Tarihi	Paketinin	Ülke	Yatırımcı	İş başına teşvik Miktarı*(\$)
1980		ABD	Honda	4,000
1980'lerin Başı		ABD	Nissan	17,000
1984		ABD	Mazda-Ford	14,000
1980'lerin Ortası		ABD	GM Satürn	27,000
1980'lerin Ortası		ABD	Mitsubishi- Chrysler	35,000
1980'lerin Ortası		ABD	Toyota	50,000
1980'lerin Ortası		ABD	Fuji - Isuzu	51,000
1990'ların Başı		ABD	Mercedes Benz	168,000
1992		Portekiz	Ford - Volkswagen	265,000
1995		Brezilya	Volkswagen	54,000 – 94,000
1995		İngiltere	Siemens	51,000 – 190,000
1996		Brezilya	Renault	133,000
1996		Brezilya	Mercedes Benz	340,000
1996		Almanya	Dow Chemical	3.400.000
1996		İsrail	Intel	300,000
1996		İngiltere	Hyundai	190,000
1996		İngiltere	LG	48,000
1997		Almanya	Volkswagen	180,000
1997		Hindistan	Ford	200,000- 420,000
1997		ABD	Shintech	500,000
1997		ABD	Daimler Benz	100,000
1998		İngiltere	Ford	138,000
1998		İngiltere	IMR	63,400
1998		İngiltere	Dupont	201,000
1998		ABD	Toyota	69,000
2000		Kanada	Mosel Vitelic	450,000
2000		İsrail	Intel	350,000
2000		ABD	Honda	105,000

Özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki DYY çekme rekabeti, ülkeye beklediği faydayı sağlayamayacak boyutlara ulaşan teşvik pazarlıklarına dönüşme riski taşımaktadır. Bu nedenle teşviklerin verildiği alanların, sektörlerin kayıp-kazanç ekseninde çok iyi analizinin yapılabilmesi gerekmektedir. Belli bir vizyon

¹¹⁷ CHARLES P. OMAN, Policy Competition For Foreign Direct Investment. OECD Development Centre, March 2000, s. 70 ve UNCTAD. World Investment Report 2002 –Transnational Corporations and Export Competitiveness, s. 205.

* Projenin doğrudan yaratacağı istihdam imkanı başına ulusal ya da yerel hükümetler tarafından sağlanmış olan mali ve finansal teşvik değeri tahminidir.

çerçevesinde, nasıl olursa olsun yeterki gelsin mantığıyla birlikte edilgin kurumsal yapılanmalar sonucu ortaya çıkan etkisiz teşvikler DYY’lerden beklenen faydanın ortaya çıkmasını imkânsızlaştıracaktır. Türkiye’nin DYY çekme konusunda önemli rakipleri olan ülkelerle kıyasladığımızda Türkiye’nin vergisel teşvik ağırlıklı bir yapısı olduğu gözükmemektedir. Vergisel teşvikler de DYY çekimi için artı bir rekabet unsurunu tek başına sağlayamamaktadır.

Tablo 6. Bazı Ülkelerdeki teşvik Türleri¹¹⁸

Ülke	Vergi Tatili / Vergi Muafiyeti	İndirimli Vergi oranı	Yatırım İndirimi / Vergi Kredisi	Gümrük Muafiyeti Yatırım İstisnası	AR-GE İndirimi	Bazı Harcamaların Düşülmesi
Bulgaristan	■			■		
Macaristan	■		■	■		
İrlanda	■	■	■			
Litvanya	■	■	■	■		
Malta	■		■		■	■
Polonya	■		■			
Rusya	■	■		■		
Avustralya		■	■	■	■	■
Çin	■	■	■	■	■	
Hindistan	■	■	■		■	■
Malezya	■	■	■		■	■
Singapur	■	■	■		■	■
Tayvan	■		■		■	
İsrail	■	■	■		■	■
Türkiye	■		■	■		

¹¹⁸ UNCTAD.Tax Incentives and Foreign Direct Investment: A Global Survey, 2000. ss. 69 ve 119

3. ÇİN EKONOMİSİ, ÇİN'DEKİ YABANCI SERMAYEYE GENEL BAKIŞ VE VERGİ TEŞVİKLERİ BAŞARISINDA ÇİN

3.1 Çin Ekonomisi

Dünya ekonomi tarihinde bugüne kadar hiçbir ülke Çin Ekonomisi kadar süratle büyümemiştir ve insanların yaşam standardını bu kadar yükseltememiştir. Genel olarak bakılırsa Çin'in ekonomik başarısı; büyük ölçüde istikrarlı hükümetlere, yüksek tasarruf ve yatırım oranlarına, dinamik ticarete, yatırım ve sanayi politikalarına, stratejik planlamaya, enflasyonun ve kamu açıklarının kontrolüne ağırlık veren makro ekonomik politikalara dayanmaktadır.

1989–2005 arası dönemde her yıl ortalama %9,3 düzeyinde istikrarlı bir kalkınma hızını sürdürebilen Çin'de büyüme oranı 2003 yılında %9,1, 2004'te %9,25 ve 2005'te %9,8 olarak gerçekleşmiştir.

Çin'de enflasyonun %5 lerin altında seyretmesi, asgari ücretle yaşamaya çalışan 1 milyar kadar insanın alım gücünü olumlu etkilemektedir. Çin 1 milyarı geçen nüfusu ile sadece pazardaki tüketiciyi değil aynı zamanda sosyalist Pazar ekonomisi modeli¹¹⁹ ile de dünya pazarları için rekabete dayalı yeni bir üretimi ifade etmektedir. Sosyalist pazar ekonomisi 1970'li yılların sonlarından itibaren Deng Xiaoping tarafından ortaya konmuştur. Çin'in sosyal ve ekonomik açıdan geçirmekte olduğu değişim Sangay gibi sanayi ve ticaret merkezlerini Los Angeles, San Francisco gibi merkezlere alternatif olarak ortaya çıkarmıştır.

Çin, planlı ekonomiden serbest ekonomiye geçiş sürecini, 1978'den beri uyguladığı reformlarla yumuşatarak sistem çatışmasının yaşanmasını engellemiştir. Bu büyük ülke 1990–2003 yılları arasında toplam ihracatını 8 katına, kişi başına düşen milli gelirini de 3 katına çıkarmıştır. Ayrıca 50 milyar doları aşkın doğrudan yabancı yatırımı da ülkesine çekmiştir.

¹¹⁹ Sosyalist piyasa ekonomisi; sosyalizmden vazgeçmeden piyasa ekonomisi şartlarını işletmektir.

Çin'in Amerika'dan sonra dünyada en fazla yabancı yatırım çeken ülke olmasında bölgesel ve küresel düzeydeki çabaları etkili olmuştur. Ayrıca 2001 yılında DTÖ' ye üye olması, yabancı yatırımcıların Çin yönetimine olan güvenini de arttırmıştır. Tekstil kotalarının 1-Ocak-2005 tarihinden itibaren DTÖ tarafından tamamen kaldırılmış olması Çin'i dünya ticaretinde ciddi bir tehdit olarak ortaya çıkarmıştır.

Çin tarafından uygulanan sanayi ve dış ticaret stratejilerinin özellikleri ise;

- Bu stratejiler dışa dönüktür.
- Serbest piyasa güçlerine ve piyasa mekanizmasına bağlıdır.
- Ekonominin büyümesini sağlayan itici güç ihracat olmuştur.
- Ekonominin liberalleşmesi temel unsur olarak kabul edilmiştir

Bu stratejilerin olumlu sonuçları;

- Düşük enflasyon,
- Fiyat istikrarı,
- Yüksek büyüme hızı,
- İhracatta büyüme ve dış borçlarda azalmadır.

3.1.1 Küreselleşme sürecinde Çin ekonomisinin yapısal dönüşümü

Çin'in dünya ekonomisi ile bütünleşmesi; serbest ticaretinin, para ve finansmanın küreselleşmesi olarak belirtilebilir. 1979 reformlarından önce Çin'de kısa vadeli krediler dışında finansman ihtiyacını karşılayacak sermaye piyasası bulunmuyordu.

Yani uluslararası piyasa ya da kurumlardan borçlanılması, yabancı yatırımlara izin verilmesi söz konusu değildi ve milli paranın döviz kuru devlet tarafından belirlenmekte idi. Şu anda Çin'de izlenen yol, kapitalist sisteme yakındır. Fakat Çin'de önemli ekonomik politikaları uygulayabilmek ve kapitalizmin finansal çağını oluşturabilmek için gözetim altında dış pazara açılma söz konusudur ve bu devlet tarafından uygulanmıştır. Yani Çin'in uyguladığı model, "Sosyalist Pazar Ekonomisi" olarak adlandırılabilir.

Çin gerçekleştirdiği yüksek büyüme hızına rağmen kişi başına düşen milli gelir seviyesi bakımından orta gelirli ülkeler grubunda yer almaktadır. Çin GSMH' sinin yarısından fazlası dış ticaretten elde edilmektedir. Ekonomik gelişmede sektörlerin payı, az gelişmiş ülkelere özgü bir dağılım göstermektedir. Örneğin, hizmet sektörünün üretim ve dış ticaretteki yeri zaman zaman sanayi sektörünün gerisinde kalmaktadır. Hizmet sektörü Çin GSMH' sinin üçte birini oluşturmakta ve ekonomideki istihdamın %85'ini sağlamaktadır.

3.1.2. Çin'in ekonomik gelişme sürecinin bölgesel ve küresel açıdan önemi

Küreselleşme süreci, Güney Asya ve Pasifik Ülkeleri üzerinde önemli değişikliklere yol açmıştır. Dünya ticaretinde bir zamanlar çok küçük bir paya sahip olan bölge ülkeleri günümüzde üst sıralara yükselmiştir. (Çin, Güney Kore...) Çin bir taraftan kendi bölgesini içine alan örgütlenmelere giderken diğer taraftan da dünyanın diğer bölgeleriyle ilişkisini güçlendirmektedir. Asean Örgütü Çin'in bölgedeki etkinliğini arttırması açısından önemlidir. Güneydoğu Asya'da bulunan ülkeler arasında daha çok sosyal ve ekonomik yardımlaşma ve dayanışmayı hedef olarak belirlemiş olan Asean, kurulduğu tarihten bu yana bir yandan üye ülkeler arasında diğer taraftan da üçüncü ülkelerle ticareti ve işbirliğini geliştirmeye yönelik çalışmalar yapmaktadır. (Asean Bölge Ülkeleri; Bruney, Kamboçya, Endonezya, Laos, Malezya, Birmanya, Filipinler, Singapur, Tayland, Vietnam)

Çin'in en çok ithalat yaptığı ülkeler Japonya, Tayvan ve Güney Kore'dir. Çin, ABD ve Avrupa ile yaptığı dış ticarete fazla verirken Güneydoğu Asya ülkeleri ile yaptığı dış ticarete açık vermektedir. Çin ekonomisinde, emek yoğun ve gelişme kapasitesi yüksek tekstil, hazır giyim, deri, kürk, elektrikli makine gibi ürünler büyük avantajlar sağlamaktadır. Çin ekonomisinde dış ticaretin fazla vermesi, Çin'in düşük işçiliği ile izah edilebilmektedir. Çin'in %9'luk büyüme ritmini sürdürmesi halinde 2010 yılında ekonomi büyüklüğü açısından dördüncü sıraya kadar yükselmesi beklenmektedir.

3.1.3. Çin ekonomisinin küresel ekonomi ile bütünleşmesini kolaylaştıran faktörler

Çin, küresel ekonomiyle bütünleşmenin ilk adımını bölge ülkeleriyle birlikte atmıştır. Örneğin, Doğu Asya ve Pasifik bölgelerinin GSYİH' sinde meydana gelen artışta Çin'in %9 oranında kaydettiği büyümenin de önemli etkisi olmuştur. Çin'in ucuz işgücü; emek yoğun üretimde Çin'e yüksek rekabet gücü sağlamaktadır. Çin iç talebinin sönük olmasına rağmen ekonomisinin dışa açılması sayesinde dış talebin artmasıyla yüksek oranlarda GSYİH artışı gerçekleştirebilmiştir.

Çin ekonomik entegrasyonunun diğer bir göstergesi de uluslararası ticarete katılma payıdır. Çin'in uluslararası ticaret hacminin ve ülkeye çektiği yabancı sermaye hacminin GSYİH içindeki payı küresel ekonomiye entegrasyonu açısından önemli bir göstergedir. Çin ithalatının büyük bölümünü bölgesindeki ülkelere yaparken ihracatını ise daha çok batılı ülkelere yapmaktadır.

Çin'in dünya ekonomisine entegrasyonu yolundaki atılımı, yabancı sermayeli şirketlerin üretimi vasıtasıyla ortaya çıkan dış ticaret yoluyla olmuştur. Çin 1990 yılından itibaren devlet sektörünün endüstriyel üretim içindeki payı yarı yarıya düşmüştür. Bununla birlikte devlet sektörü, sermaye yoğun ve genellikle büyük ölçekli endüstrileri elinde tutma eğilimi göstermektedir.

Çin'e yapılan yabancı yatırımlar genel olarak ABD, Kanada, Tayland ve Avustralya'da yaşayan Çin kökenliler tarafından yapılmaktadır. Çin ekonomisinin ana sorunları; verimsiz devlet kuruluşları ve sorunlu krediler nedeniyle zayıf durumda olan finans sektörüdür. Devlet teşebbüslerinin yeniden yapılandırılması, ekonominin üretkenliğini arttırmak için gerekli reformların başında gelmektedir. Bankacılık sektöründe ise yeni kurulan bankacılık Denetleme Komisyonu, bankaları gözetleme ve denetleme görevini merkez bankasından devralmıştır. Çin'de sorunlu kredilerin toplam kredilere oranı %40'tan fazladır.

Artan ihracat performansı, yüksek miktarda yabancı sermaye ve döviz rezervleri sayesinde Çin Ekonomisi dışsal olumsuzluklara karşı olan hassasiyetini

azaltmıştır. Döviz rezervlerindeki artışın en önemli nedeni; doğrudan yabancı yatırımların çoğalmasıdır. Çin ekonomisi satın alma gücü paritesine göre ABD'den sonra dünyanın ikinci büyük ekonomisidir.

Çin 2004 yılında Japonya'yı geride bırakarak ABD'den sonra en fazla petrol tüketen ikinci ülke olmuştur. OPEC ülkelerinin petrol fiyatlarını belli bir seviyede tutmasında Çin'den gelen petrol talebi çok önemli rol oynayacaktır.

Çin ekonomisi hızla gelişirken aynı hızla merkezden uzaklaşarak bölgelerde yoğunlaşmaktadır. Bölgelerin sırayla gelişip modernleşmesi ve dolayısıyla zenginleşmesi sağlanmaktadır. Devlet yatırım yapılmasını istediği bölgelerin altyapısını geliştirip, kara ve demiryollarını yapmaktadır. Bunları yaptıktan sonra da yerli ve yabancı sermayeyi bölgeye davet etmektedir.

3.1.4. Çin ekonomisinin belli başlı özellikleri;

Çin 2050 itibariyle ölçek açısından ABD ekonomisine yetişmiş olacaktır. Çin ile birlikte dünyadaki ekonomi merkezi olma cazibesi Asya'ya kayacak, ABD'nin etkinliği azalacaktır.

Çin'in kişi başına düşen gelir açısından alt sıralarda yer alması, nüfusunun çok olmasından kaynaklanmaktadır. Çin haftada 1 milyar dolar yatırım almaktadır.

Çin ile Asean arasındaki ticaret hacmi 2005 yılında 130,4 milyar dolara ulaşmıştır. Bu miktar 2004 yılına göre %23,1 artış göstermiştir. Bu arada Çin ve Dünya Bankası arasındaki işbirliği ilişkilerinin sürekli yoğunlaşması Çin'i, Dünya Bankası'ndan en çok borç alan ülke konumundan, Dünya Bankası'nın önemli bir hissedarı ve stratejik işbirliği ortağı durumuna getirmiştir. (Çin son 25 yıl içinde Dünya Bankası'ndan toplam 40 milyar dolar kredi almıştır¹²⁰.)

¹²⁰ <http://www.tr.chinabroadcast.cn> (29.01.2006)

Çin'de yabancı sermaye girişi fazladır ama yerlilerin de tasarruf oranları çok yüksektir. 2004 yılında tasarrufların GSYH'ye oranı %49,8'dir. Buna bağlı olarak yerlilerin yatırımları da yüksek sayılabilecek oranlardadır. 2004'te sabit sermaye yatırımları GSYH'nin %46,6'sına denk gelmiştir.

Çin'in dış ticaret fazlası 2005 yılında bir önceki yılın 3 katına çıkarak 101,88 milyar dolar olmuştur. 2005'te ihracatı %28,4 artarak 762 milyar dolar, ithalatı ise %17,6 artışla 660 milyar dolar olmuştur. Böylece Çin'in toplam küresel ticareti 1.42 trilyon dolara ulaşmıştır. Çin'in AB ile yaptığı iki yönlü ticaret 2005 yılında %22,6 artışla yaklaşık 217,3 milyar doları bulmuştur.

Çin'in topladığı vergiler 382 milyar dolara ulaşmıştır. Toplanan vergideki bu artış bir önceki yıla göre %20'lik bir fark kaydetmiştir. Çin'in devlet kasasına giren vergi gelirlerindeki yükseliş, artan kişisel gelirlerin ve şirket kârlarının işareti olarak kabul edilmektedir.

Çin dünyanın en çok enerji üreten birinci, en fazla enerji tüketen ikinci ülkesidir.

Çin Halk Cumhuriyeti'nde gerçekleşen sanayi üretiminin yaklaşık %75'i kamu işletmeleri tarafından gerçekleştirilmektedir. 2003 yılı verilerine göre tarım sektörü Çin ekonomisine %14,6 oranında katkıda bulunmuş ancak işgücünün %42,6'sına denk gelen 313 milyon çalışanı istihdam etmiştir. 2004 yılında tarım üretimi doğrudan sübvansiyonlarla desteklenmiş ve 455 milyon tonluk üretim hedefi aşılmıştır. Bu da artan tahıl fiyatlarının 2005 yılından itibaren durulmasına ve enflasyonist baskıların azalmasına olanak vermiştir.

Çin'de hizmet sektörü henüz gelişmemiş olmasına rağmen DTÖ yükümlülükleri uyarınca reformlara tabi tutulmaktadır. Ülkede bankacılık sektörünün %60'ı dört büyük bankanın elindedir ve bu bankalar sık sık devlet müdahalesine maruz kaldığı için sağlıklı bir yapıya sahip değildir. Asya Kıtası'nda Japonya'dan sonra ikinci büyük borsa Çin'de yer almaktadır. 2005 yılı ve sonrasında iş dünyası finansmanının banka kredilerinden çıkarak sermaye piyasalarına kayması beklenmektedir.

Çin Halk Cumhuriyeti, 1978 sonrasında ekonomik serbestleşme sürecine girmiş, tarım reformuyla açlık sorununa çare bulmak için çabalamış, ağır sanayiden hafif sanayiye geçiş yaparak Doğu sahillerinin zenginleşmesine ön ayak olmuş ve bugün artık gelişmekte olan ülkeler sınıfından gelişmiş ülkeler sınıfına doğru yol alan bir ülke konumuna gelmiştir.

Demir-çelik dünyanın en büyük üreticisi ve ithalatçısı konumundadır.

AR-GE çalışmalarına dünyada en fazla kaynak ayıran ikinci ülkedir.

Uluslar arası ticarete ABD ve Almanya'nın ardından üçüncü sıradadır.

Tablo 7: Çin Ekonomisi Değerleri

	2001	2002	2003	2004
GSYİH	1.175,70	1.270,70	1.448,00	1.681,30
GSYİH Büyüme oranı (%)	7,50	8,00	9,30	9,50
Enflasyon (%)	0,70	-0,80	1,20	3,90
İhracat (Milyon \$)	266,10	325,70	438,30	593,40
İthalat (Milyon \$)	232,10	281,50	393,60	534,40
Dış Ticaret Dengesi (Milyon \$)	17,40	35,40	45,90	68,70
Döviz Rezervi (Milyon \$)	215,60	291,10	408,20	614,50
Dış Borçlar (Milyon \$)	170,10	168,30	193,60	227,20

Kaynak:Economic Intelligence Unit

Dünyanın en büyük nüfuslu ve altıncı büyük ekonomisi olan Çin küresel ekonomiyi büyük ölçüde etkilemiş ve etkileyecektir. Çin'in bu ekonomik gelişim süreci gelişmiş ülkeler için nispeten fırsat olurken, dünyanın geri kalanı için tehdit olarak nitelendirilebilmektedir.

Çin'in bölgeleri arasındaki dengesiz gelişme, kırdan kente göç ve nüfusun hızla yaşlanmasının doğuracağı sosyal sorunlar ekonomik gelişimin sürekliliğini tehlikeye düşürebilecektir. Çünkü büyümenin; verimlilikteki artıştan değil kaynaklardaki artıştan ileri geldiği düşünülmektedir. Çin, ekonomisindeki büyümeye eşdeğer büyümeyi verimlilik artışında gösterememektedir. Yabancı sermayedeki yoğun yatırımlar, işletmelerde sermaye verimliliğini ortadan kaldırmaktadır. Ayrıca Çin'deki yatırımlarda öz sermaye azlığı önemli bir risk oluşturmaktadır.

3.1.5. Çin dış ticareti

Çin'in dış açılma oranı % 70 olup (dış ticaret / GSYİH) olup, ülkeye gelen doğrudan yabancı yatırım bakımından (2004'te yaklaşık 60,3 milyar dolar) ABD'den sonra ikinci sırada yer almaktadır. 2002 yılında % 44,2 olan Çin'in dış ticaretindeki artış hızı 2003'te de % 44,6 oranında artmaya devam etmiştir. Ancak 2004 yılında %35,3 oranında büyüme sergileyen dış ticaret, Çin'in ihracatında gerileme anlamına gelmektedir.

Söz konusu yavaşlama gerçekte ithalattaki azalmadan kaynaklanmaktadır. 2003 yılında %42,6 oranında büyüyen ithalat 2004 yılında % 36,0 oranında yavaşlayarak artmıştır. Buna karşılık ihracatta ise 2003 yılında bir önceki yıla göre %35,4 olan büyüme oranı 2004 yılında %35,7 oranında devam etmiştir.

Tablo 8: 1994- 2004 Yılları arasında Çin Halk Cumhuriyeti'nin dış Ticaret (Milyar \$)

Yıllar	İhracatı	İthalatı	Ticaret Hacmi	Ticaret Dengesi
1994	102,6	95,3	197,9	7,3
1995	128,1	110,1	238,2	18
1996	151,1	131,5	28,6	19,6
1997	182,7	136,4	319,1	46,3
1998	183,5	136,9	320,4	46,6
1999	194,7	158,7	353,4	36
2000	249,1	214,7	463,8	34,4
2001	266	232	498	34
2002	325,6	281,4	607	44,2
2003	438,2	393,6	831,8	44,6
2004	584,5	549,2	1.133,70	35,3
2005	762,2	660,1	1.422,50	102,1

Kaynak: The Economist Intelligence Unit/Country by Country 2005

Çin'in dış ticareti 2005 yılında bir önceki yıla göre yüzde 23,2 artarak, 1,4 trilyon doları geçmiştir. Dış ticarete elde edilen bu başarı uluslararası alandaki başarıların sonucudur.

Çin, ithalatın büyük bir bölümünü bölgesindeki ülkelere yaparken ihracatını ise daha ziyade gelişmiş batılı ülkelere yapmaktadır.

Tablo 9: Çin'in ihracat ve ithalat yaptığı ilk 8 ülke

2004			2004		
Milyar Dolar	İhracat	Toplam %	Milyar Dolar	İthalat	Toplam %
Toplam	593,4	100	Toplam	561,4	100
ABD	124,9	21,1	Japonya	94,4	16,8
Hong - Kong	100,9	17	Tayvan	64,8	11,5
Japonya	73,5	12,4	Güney Kore	62,2	11,1
Güney Kore	27,8	4,7	ABD	44,7	8
Almanya	23,8	4	Almanya	30,4	5,4
Hollanda	18,5	3,1	Malezya	18,2	3,2
İngiltere	15	2,5	Hong - Kong	14	2,5
Singapur	13,5	2,3	Rusya	12,1	2,2
AB (15)	107,1	18,1	AB (15)	70,1	12,8

Kaynak: The Economist Intelligence Unit/Country by Country 2005

Genel olarak Çin'in ithalatı, sanayisinde üretimi beslemeye yöneliktir. Yatırım yapan yabancı şirketlere, ihracat yapmaya yönelik üretimde kullanılmak üzere ithalat izni verilmektedir. 2004 yılın da çeşitli madenler, kauçuk, kâğıt, yağ gibi hammaddelerin ithalatı, yıllık olarak ortalama %62'lik artış göstermektedir. Aynı yıl, 48 milyar dolar olarak gerçekleşen petrol gibi enerjiye dayalı ürünlerin ithalatı ise yıllık olarak ortalama %64,5'lik artış göstermektedir.

Dünya piyasalarında deri gibi bazı malların fiyatların artışı, arz artmadığı için talebin karşılanamamasından kaynaklandığı halde petrol gibi ürünlerde taleple birlikte arz da artmış olmasına rağmen arz artış oranıyla talep artış oranı arasındaki fark nedeniyle fiyatlar yükselmiştir.

Genel olarak Çin'in ithalat rakamlarının yükselmesinde söz konusu hammaddelerin fiyat artışları da etkili olmuştur. Çin'in 2004 yılındaki ithalat miktarı 2003 yılına göre bütün ülkeler bazında azalırken, ihracatı AB ülkeleri yönünde artmıştır. Çin ekonomisi demir ve çelik gibi sanayisini besleyen hammaddeler bakımından tamamiyle dışa bağımlı olmakla birlikte bu malların dış ticaretteki payı son zamanlarda azalmıştır. Ancak bu durum, iç piyasanın bu ürünlerde doyum noktasına ulaşmış olmasından değil, ihracatı artırmaya yönelik baskıcı politikalardan kaynaklanmaktadır. İhraç edilmek üzere ithal edilen ara mallar ise toplam ithalatın %

55'ini oluşturmaktadır. İthalattaki asıl büyük artış tarıma dayalı gıda maddelerinde görülmektedir. Bu ürünlerin toplam ithalatında %54 artış olurken, bunun içinde hububat ithalatı üç kat artmış, canlı hayvan ithalatı ise %88 artış göstermiştir. Tarıma dayalı ticaretteki açık 4,6 milyar dolar olup uzun süre devam edecek niteliktedir. Çin ekonomisinde tarımsal kesim, ülkenin yakaladığı gelişme sürecinin dışında kalmıştır¹²¹.

Tarım ürünleri miktarı yetersiz olmakla birlikte uluslararası pazarlarda rekabet gücünden uzaktır. Çin'in ihracat yapısı, ithalatı ile benzerlikler göstermektedir. Katma değer oluşturan mallar daha çok emek gücüne dayalı elbise, günlük tüketim maddeleri, ev aletleri ve kahverengi eşyalar gibi mallardan meydana gelmektedir. Plastik, deri, tekstil, ağaç gibi dönüştürülmüş mallar ise ihracatın % 40'ını oluşturmaktadır. Bunların içinde de hazır giyim %19, ayakkabı % 17, mobilya % 40, oyuncak %51,4 oranında paya sahiptir ¹²².

İmalat sanayine, özellikle de elektrik ve elektroniğe dayalı malların için de taşımacılıkta kullanılan araç gereçler, bilimsel araçlar önemli bir paya sahiptir. Bu mal grubunda yerel ürünlerin sağladığı katma değerlerin % 30'dan % 40'a çıkıyor olması teknolojik alandaki gelişmeye işaret etmektedir.

Tablo 10: Seçilmiş ülkelerde Çin yatırımları 1979 – 2002

Ülke	Proje Sayısı	Proje Değeri (Milyon\$)	Ülke	Proje Sayısı	Proje Değeri (Milyon\$)
Rusya	482	206,6	Umman	70	47,2
Peru	20	201,2	Nijerya	49	44,3
Brezilya	67	119,7	Tanzanya	19	41,3
G.Afrika	98	119,3	Kazakistan	51	39,6
Mısır	27	48,5	Türkiye*	112	3,91

Kaynak: Çin Ticaret Bakanlığı *2003 Temmuz ayı itibari ile

¹²¹ http://www.mfe.org/dossiers_pays/dossiers.asp (29.01.2006)

¹²² http://www.mfe.org/dossiers_pays/dossiers.asp (29.01.2006)

3.1.6. Çin dış ticaretini artıran faktörler

Çin, 15 yıllık bir çabanın ardından DTÖ' ye üye olmak suretiyle ekonomisinin, yapısal reform sürecinde ve dünya ticaretine uyumunda önemli bir aşamayı gerçekleştirmiştir. İhracatta dünya yedincisi olan Çin, kurallara dayalı çok taraflı ticaret sistemine dahil olarak, ilk kez dünyanın ticari kural ve disiplinlerine tabii olmuştur. Çin'in dış dünyaya uyumunun, ticari ilişkileri dünya genelinde hızlandırarak ekonomik büyümeye yol açacağı düşünülmektedir. Çin ve Tayvan'ın DTÖ üyeliklerinin, 2010 yılında dünya hâsılasını yaklaşık %2, uluslararası ticareti % 3 artırması beklenmektedir. Çin'in dış ticaret hacminin artmasında DTÖ' ne üyeliği önemli rol almış olmakla beraber, başka faktörler de söz konusudur. Son yıllarda Çin'in dış ticaret hacminin artmasında etkili olan faktörleri birkaç başlık altında sıralayabiliriz:

A) Ekonomide yapısal değişim: Çin, yaklaşık 25 yıldan beri devam ettirdiği ekonomik politikaların sonucunda dış ticareti artırmaya imkân veren bir üretim modeli gerçekleştirmiştir. Bunu sağlamak için Çin, ekonomide gelişme sürecinde iç ve dış dinamikleri uygun olarak kullanmıştır.

- Çin'in ihracatında hızlı artışının sebebi, para birimi Yuan'ın ABD doları ile birlikte uluslararası piyasalarda değerinin düşmesi ile açıklamak kısmen doğru olsa bile, dış ticaret hacmindeki artışın asıl sebebi yapısal değişimdir.

- Ucuz işgücü, maliyetleri azaltmış ve uluslar arası piyasalarda Çin mallarının rekabet gücünü artırmıştır.

- Ülkeye teknoloji girişinin kolaylıkla sağlanabilmesi, üretim kapasitesini ve malların kalitesini artırmıştır.

- Asya'daki üretim ve ticaret ağı Çin'in uluslararası pazarlara uyumunu kolaylaştırmıştır.

B) Doğrudan yabancı yatırımlar: Çin'in dış ticaret hacmindeki artışta yabancı işletmeler önemli bir paya sahiptir. Yabancı şirketler son 15 yıl içinde toplam

550 milyar dolardan fazla yatırım yapmışlardır. Bu sayede Çin, 2004 yılında ülkesine çektiği 60,3 milyar dolar doğrudan yabancı yatırım ile dünya’da yabancı yatırım ile dünyada ikinci sırada yer almıştır.

1980’li yıllarda sadece ihracata yönelik üretim yapacak yabancı firmaların küçük hisseli ortaklıklar aracılığıyla ülkeye giriş yapmasına olanak tanıyan Çin ekonomi yönetimi, 1990’li yılların ortasında tamamı yabancı sermayeli girişimlerin kurulmasına izin vermiştir. Ancak mal ihracatına yönelik teşviklerin bir sonucu olarak yabancıların belirli sektörlere ihtiyaç fazlası ilgi gösterdiği, hizmet sektörünün ise yeteri kadar dengeli gelişemediği gözlenmiştir. Yatırım yapan yabancı işletmeler, ihracata yönelik imalat sanayinde faaliyet göstermekte olup bunların içinde önemli bir bölümü Asya ülkelerinden gelmektedir. 2000 yılında Çin’in ihracatında Asya kökenli yabancı sermaye %48’lik orana sahip iken bu oran 2004’te %57’ye ulaşmıştır.

Tablo 11: Çin’deki 1994–2003 Yılları arasındaki doğrudan yabancı yatırımların Seyri

Yıllar	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Tutar	2,6	4,4	11,2	27,5	33,8	35,8	42,3	44,2	43,7	40,3	40,7	46,8	52,7	53,5

Kaynak: Birleşmiş Milletler, WIR

Ancak doğrudan yabancı yatırımların son yıllardaki artış hızında yavaşlama söz konusudur. 2000 yılından beri doğrudan yabancı yatırımların dünya genelinde düşme eğiliminde olması ve 2003 yılında SARS hastalığının bölgede ortaya çıkması bu düşüşte etkili olmuştur. Doğrudan yabancı yatırımların büyük bölümü (%63) Asya ülkelerinden gelmektedir. Yatırımlar son on yılda 11 milyar dolardan 60,3 milyar dolara yükselmiştir. Çin, ekonomisinin yabancı yatırımlara büyük ölçüde açılmaya başladığı 1990’lı yıllarda, Doğuya yapılan yatırımların %10 ‘unu, dünyadaki yabancı yatırımların ise %1,9’unu ülkesine çekmiştir. 2003 yılında ise, Doğu Asya bölgesindeki yatırımların %37’sini, dünyadakilerin ise %6,1’ini çekmiştir. Doğrudan yabancı yatırımların Çin’e yönelmesinin başlıca nedenlerini aşağıdaki gibi sıralayabiliriz¹²³:

¹²³ ÇAKMAK Cenap, “Gelişen Çin Ekonomisi ve Türk Dış Ticaretine Etkileri”, (Der.) SANDIKLI Atilla, GÜLLÜ İhan, Geleceğin Süper Gücü Çin, TASAM Yayınları, İstanbul, 2005, s. 302

- Çin'in temsil ettiği potansiyel büyüklük ve bundan kaynaklanan pazarların büyüklüğü, dolayısıyla tüketici sayısının çokluğu,
- Politik ve sosyal açıdan ülkede istikrar ortamının sağlanmış olması,
- Altyapıdaki iyileşmeler
- Ekonomik gelişmedeki devamlılığın yıllık ortalama olarak %7–9 civarında büyümeye imkân vermesi.
- 2001 yılında DTÖ' ye giren Çin'in yabancı yatırımcılara hukuki açıdan güven vermiş olması.

Çin'in genel olarak tekstil, ev aletleri ve oyuncak gibi mallardaki üretimi yeni olmamakla birlikte bu mallar, 1980'li yıllardan itibaren yabancı sermayenin ülkeye girmesiyle uluslararası pazarlara taşınabilmiştir. Asya kaynaklı olan yabancı yatırımcılar başlangıçta, ithal ettikleri malları yeniden ihraç edilebilir şekle dönüştürerek Çin'in dış ticaretinin gelişmesinde önemli ölçüde rol oynamışlardır. Günümüzde Çin'in dış ticaretinin %60'ı yabancı sermayeli işletmeler tarafından gerçekleştirilmektedir. Otomobil, cep telefonu başta olmak üzere Çin ekonomisinin sektörlerinin çoğunda önemli paya sahiptirler. 2002 yılında ihracatın %52'si Batılı işletmeler tarafından yapılmıştır. New Balance Athletic Shoe yada Philips gibi şirketler Çin'i yabancı yatırımlar bakımından ön sıralara taşımışlardır¹²⁴. Yerel sermayenin katma değer yaratma oranı ise %30 (elbise) ile %40 (elektronik eşya) arasındadır ve bu oranlar yıldan yıla artmaktadır.

Yabancı sermayenin % 60'lık kısmı Asya bölgesinden özellikle de Hong Kong'dan gelmektedir. Bunun içinde ise Batıdan gelen sermayeye yakın oran da Çin ve Tayvan sermayesi bulunmaktadır. Çin'li sermayenin bir kısmı, ülkelerindeki yabancı yatırımı teşvik yasalarından faydalanmak amacıyla, Tayvanlılar ise Çin ile olan ticarete konan engelleri bertaraf etmek amacıyla bu yola başvurmaktadır. ABD yabancı yatırımcılar içinde %8,7 pay alırken AB %7,8 pay almaktadır.

¹²⁴ ÇAKMAK Cenap, a.g.e., s. 303

Uluslararası sermayenin Çin pazarını tanımak için bir basamak olarak yararlandığı ve dünyanın en serbest ekonomisi sayılan Hong Kong, Çin'e yapılan yabancı yatırımların yüzde 33'üne imza atmıştır. Ayrıca British Virgin Adalar, Cayman Adaları ve Batı Samoa Adaları da Çin'e akan yabancı sermayenin yüzde 15'ini sağlamıştır. Bu sermayenin asıl sahipleri kesin olarak bilinemese de daha ziyade bu vergi cennetlerini çeşitli OECD ülkeleri, Tayvan ve hatta Çin sermayesinin kendisi olduğu tahmin edilmektedir.

Çin ekonomisinin yüzde 58'inin kıyı eyaletlerinde yoğunlaşması uluslararası firmaların ilgisini bu bölgelere çekmiştir. Bu eyaletlerde kişi başına yıllık gelir 2100 dolar; Sanghay'da ise 5000 dolardır. 1979-2002 yılları arasında ülkeye giriş yapan yatırımların yüzde 86'si bu bölgelerdeki 11 eyalet tarafından çekilmiştir. Bu eyaletlerden ilk beşinin 2002 yılında yabancı sermayeden aldıkları paylar Guangdong 21,5 Jiangsu 19,3 Shandong 9,0 Shanghai 8,1 Fujian 7,3 olup toplamda %65,2 lik bir DYY çekimi söz konusudur¹²⁵.

Bu eyaletlerin ortak özelliği Tayvan ve Hong Kong tabanlı firmalarca düşük üretim maliyetleri nedeniyle hedef seçilmeleri ve ihracata yönelik üretim ağırlıklı yatırım çekmeleridir.

2002 yılı ve takip eden iki yıl dahil olmak üzere dünyanın en fazla yabancı sermaye çeken ülkesi konumunda olan Çin'in halihazırdaki stratejisi bu sermayenin ülkenin batı kesimlerine de yayılması ve bu az gelişmiş bölgelerin kalkınmasına katkıda bulunmasıdır. Temmuz 1999 tarihinde yayınlanan ve Haziran 2000'de güncellenen ulusal çapta bir katalog bu bölgeler için yatırımı teşvik edilen sektörleri duyurmuştur. Bu çabalara karşın iç ve batı kesimlerde yerel yönetimler yabancı sermayeyi zor durumda olan kamu şirketlerine yönlendirmiş; gelecek vaat eden kârlı özel şirketleri öne sürmekte ise isteksiz davranmıştır.

Yabancı sermayenin girişini sekteye uğratan bir başka etmen de bu bölgelerdeki iş ortamının Doğu sahillerinin sunduğu şeffaf ve nitelikli çalışma koşullarından uzak olmasıdır. Ayrıca Doğu kıyılarının ulaşım imkânları ticaret

¹²⁵ DEIK / Türk-Çin İş Konseyi, Çin Ülke Bülteni Haziran 2005, s.10

kanalları daha gelişmiş ve alım gücü daha yüksektir. Tüm bu nedenler sonucunda iç bölgelere yatırım kısıtlı kalmış ve örneğin 2001 yılında toplam yatırımın sadece yüzde 4'ü bu bölgeleri seçmiştir.

Diğer bir ifade ile Çin'in ekonomik gelişiminde motor görevini üstlenen DYY ler yukarıdaki gerekçelere benzer nedenlerden ötürü, bu yatırımların her bölgeye eşit dağılmasını engellemiş ve bir takım olumsuz sonuçları da beraberinde getirmiştir. Yabancı yatırımların %86,4'ünün Çin'in kıyı şehirlerine, %9'unun orta bölgelere ve %4,6'sının batı bölgelerine yönelmiş olması, kırsal kesim ile endüstriyel bölgeler arasında gelişme düzeyi açısından büyük farklar ortaya çıkarmıştır.

Ülkenin doğu bölgeleri GSYH'nin %57'sini üretirken orta bölgeler 26'sını, batı bölgeleri ise %17'sini üretmektedir¹²⁶. Ülkenin ekonomik gelişmesinin finansmanında yabancı yatırımlar %10-12'lik paya (2003) sahip olmasına rağmen fiziki ve kurumsal altyapı bütün bölgelerde dengeli olarak sağlanamamıştır.

Ülkeye giriş yapan yabancı doğrudan yatırımların sektörel dağılımı ise daha çok imalat sanayinde yoğunlaşmıştır. 2002 yılında toplam yatırımların yüzde 70'ini oluşturan bu sanayi daha çok düşük teknoloji kullanan konfeksiyon ve diğer hafif malların üretiminden oluşmaktaydı. Son dönemde ise emek yoğun sektörlerden kimyasallar, petrol işleme gibi sermaye yoğun ve teknoloji yoğun sektörlerle doğru bir kayma gözlenmektedir. Ayrıca bilişim sektörüne de yoğun ilgi gösteren yabancı yatırımcılar 2004 yılının ilk dokuz ayında Çin'deki bilişim faaliyetleri sonucu 160 milyar dolar tutarında satış gerçekleştirmişlerdir.

Hizmet sektörüne yapılan yabancı yatırımlar ise toplamda çok az pay sahibidir. Bunda, merkezi hükümetin kısıtlamalarının rolü büyüktür. Örneğin 2002 yılında eğitim, kültür, sanat, radyo, sinema, televizyon ve yayıncılık alanlarına yapılan yabancı yatırım 38 milyon dolar olmuştur. Toptancılık, perakende ve yemek hizmetlerine ise aynı yıl 933 milyon dolar yatırım yapılmıştır. Çoğu alanda olduğu gibi hizmet sektörünün dışa açılımında da önümüzdeki dönemde bir serbestleşme beklenmektedir.

¹²⁶ http://www.mfe.org/dossiers_pays/dossiers.asp (28.01.2006)

Ekonominin bazı sektörlerinde ekonomik büyüme uğruna yerel sanayinin gelişimi ikinci plana itilmiştir. Otomotiv, Telekom ekipmanları, perakende ve lojistik sektörleri henüz uluslararası rekabete uyum sağlayacak yerli firmalar yokken yabancı sermayeye açılmıştır. Bir tahmine göre Volkswagen firmasının son yıllarda Çin operasyonlarından elde ettiği kâr Almanya'daki kârını geçmiştir.

Yine 2004 yılında Çin'de ABD'den daha fazla sayıda Buick satıldığı tahmin edilmektedir. Ayrıca teknoloji ve enerji sektörlerinde yabancı yatırımlar çok yoğundur. BP, Motorola, Royal Dutch Shell Group ve Samsung gibi çokuluslu firmalar ülkedeki en büyük yatırımcılardandır. General Electric Çin'de 300 kadar satın alım personeli bulundurmakta, Intel ve Microsoft ülkede ar-ge üsleri işletmekte ve HSBC Bankası arka plandaki birçok operasyonunu burada gerçekleştirmektedir. Ayrıca AIG, Alcatel, Carrefour, Nestle, Siemens ve P&G gibi dev firmalar Çin'de faaliyetlerini sürdürmektedir.

Çin Hükümeti kararlı bir şekilde yatırım teşvik politikalarını artırarak sürdürmektedir. Son yıllarda özellikle yüksek teknolojiye dayanan ve ülkenin batı bölümlerini kalkındıracak yatırımları özendirici politikalar izlenmiştir. Teşvik kapsamındaki sektörler sermaye ithalatını gümrüksüz olarak gerçekleştirmekte ve KDV iadesinden yararlanmaktadırlar. Buna karşın bir dizi sektörde yabancı yatırım izne tabidir ve bu izinler için yerel değil merkezi hükümete başvurulmalıdır. Yabancı yatırıma açık olmayan sektörler ise savunma sanayi, ateşli silahların üretimi, basın-yayını ve biyo-teknolojik tohum üretimidir.

Bunun yanında yabancı yatırımcılar kimi zaman teşvik şartlarını yerel idareyle birebir müzakere etmektedirler. Bu şartlar ulusal ve yerel gelir vergileri, arazi kullanım ücretleri ve ithalat-ihracat vergilerinde indirim ve temel altyapı hizmetlerine erişimde öncelikli muamele gibi çeşitlendirilebilir. Öncelikli sektörler ise ulaştırma, iletişim, enerji, metalürji, inşaat malzemeleri, makine, kimyasallar, ilaç, tıbbi cihazlar, çevre koruma ve elektroniktir. Ayrıca 5 yıl boyunca yeniden yatırılan kârlar için gelir vergisinde yüzde 40 avantaj sağlanmaktadır. Yüksek teknoloji ve ihracata yapılan yeniden yatırımlara ise tamamen vergi muafiyeti uygulanabilmektedir

C) DTÖ' nün 1 Ocak 2005 itibariyle tekstilde kotaları kaldırması ve gümrük tarifelerini düşürmesi: 2001 yılında Çin'in Dünya Ticaret Örgütüne üye olması dış ticaret hacmini genişletmiştir. 1995 yılında Uruguay Round Ticaret Müzakereleri sonucunda kurularak 1948'den beri varlığını sürdüren GATT'ı bünyesine alan DTÖ günümüz itibariyle temel sayılan bazı anlaşmalar içermektedir. Çin'i dünya gündemine taşıyan, DTÖ' nün 1 Ocak 2005'ten itibaren tekstile uygulanan kotaların kaldırılması kararı bu anlaşmalar çerçevesinde alınmıştır. Bunlar:

- Tarifeler ve Ticaret Genel anlaşması (GATT 1994) ve bağlı anlaşmaları da dahil olmak üzere, mal ticaretine ilişkin çok taraflı anlaşmalar,

- Hizmetler Ticaretine ilişkin Genel anlaşma (GATS),

- Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları anlaşması.

Mal ticaretine ilişkin çok taraflı anlaşmalar, DTÖ' ne üye ülkelerindeki ticari kuruluşların birbirleriyle adil rekabet koşullarında ticaret yapabilecekleri serbest ve açık bir ticaret sisteminin oluşturulmasını hedeflemektedir.

GATT ve onun tamamlayıcı anlaşmaları bazı basit ilke ve kurallara dayanmaktadır. GATT'ın çerçevesini oluşturan dört temel kuralı aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

Tarifeler aracıyla yerel sanayinin korunması: Üye ülkelerin yerel üretimlerini yabancı rekabete karşı koruyabilmelerini öngörmektedir. Ancak bu koruma, tarifeler aracıyla gerçekleştirilebilmekte, miktar kısıtlamaları bazı sınırlı durumlar dışında yasaklanmaktadır.

Bağlı tarifeler: Üye ülkeler, yerel üretime yönelik korumacılığı azaltmaya veya kaldırmaya zorlanmaktadır. Çok taraflı ticaret müzakerelerinde, düşürülen tarifeler her ülkenin ulusal tarife taviz listelerinde sıralanarak ilave artışlara karşı bağlayıcı hale gelmektedir. Listeler bu şekilde GATT hukuk sisteminin ayrılmaz bir parçası olmaktadır.

En çok kayırılan ülke muamelesi (MFN): Bu kural, ithal ve ihraç edilen mallar bakımından tarifelerin ve diğer uygulamaların, ülkeler arasında ayırım yapılmaksızın uygulanmasını gerektirmektedir. Buna göre bir ülkenin ithal ürünlerine, diğer ülkelerden gelen ithal ürünlere kıyasla daha yüksek gümrük vergileri uygulama olasılığı ortadan kalkmaktadır. Ancak bu uygulamanın, tercihli yada gümrüksüz oranlara tabi olan bölgesel ticaret düzenlemeleri türünden istisnaları vardır. Bunun yanı sıra Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi tarafından sunulan istisnalar da mevcuttur. Bu sistem uyarınca, gelişmiş ülkeler geliştirmekte olan ülkeler menşeli malları gümrüksüz ithal etmekte yada tercihli tarife uygulamakta ancak diğer ülkeler menşeli ithal mallara MFN vergilerini uygulamaktadır.

Ulusal muamele kuralı: Bu kural, iç vergilerin ve iç düzenlemelerin uygulanması çerçevesinde ithal ürünler ile benzer yerel mallar arasında ayrımcılığı yasaklamaktadır. Gümrük vergilerinin ödenmesiyle bir ürün ülke pazarına girdikten sonra uygulanan bir iç verginin (satış vergisi veya katma değer vergisi gibi), ulusal veya yerel kaynaklı bir ürüne uygulanandan daha yüksek oranda uygulanması söz konusu değildir.

Yukarıda sıralanan kurallara ek olarak, ithalatçı ülkenin gümrüklerinden giriş yapan ürünleri yönlendiren genel kurallar da bulunmaktadır. Bu kurallar, dört temel kuralı tamamlamaya yöneliktir. Gümrük tarifelerinin 1 Ocak 2005'ten itibaren ortalama olarak %10'un altına düşmesi ve ihracatın bir bölümü DTÖ tarafından gözetilen ülkeler prensibinin uygulanmasıyla 2005'te tekstil anlaşmaları çerçevesinde, gelişmiş ülkelerin ithalatlarında tekstile uygulanan kotaların kaldırılması Çin'in ihracatını önemli ölçüde artırmıştır.

Bu etki, Çin'in 2004 yılı dış ticaret rakamlarına da yansımıştır: İhracat bir önceki yıla göre %35,4 oranında artarak 584 milyar dolar gerçekleşirken, ithalat da bir önceki yıla göre %36 oranında artarak 549 milyar dolara ulaşmıştır. Toplam 1.133,7 milyar dolar olarak gerçekleşen dış ticaret, önceki yıla göre %35 oranında artış göstermiştir. Çin dış ticaretinin artmasında ihracattaki kadar ithalattaki artış da önem arz etmektedir. Özellikle yeniden ihraç edilmek üzere yapılan ithalat, önemli bir paya

sahip bulunmaktadır. Bu nedenle Çin dış ticaretinin büyümesinin dünya pazarına iki yönlü etkisi söz konusudur:

Birincisi, Çin'in ihracatta patlama yaparak diğer ülkelerin dış ticaret dengelerini değiştirmiş olması, **ikincisi** ise ekonomik gelişmesini ve üretim gücünü artırmak için dış dünyadan hammadde ithal ederek girdilerin piyasa fiyatlarını yükseltmiş olmasıdır. Bunun en açık örneği dünyadaki petrol fiyatlarının artışında görülmektedir. Çin, dünyadaki petrol ithalatında ikinci sıraya almaktadır. Dünyadaki alüminyum, demir, çelik ve deri üretiminin 1/3'ten fazlasını Çin tüketmektedir. Söz konusu hammaddeler de arz konusunda sorunlar yaşanmaya başlamıştır.

Tablo-12: Türkiye'nin ilk on ürün itibariyle Çin Halk Cumhuriyeti'nden ithalatı

ÜRÜN TANIMI	2004(\$)
Diğer bitümenli taşkömürü	143.670.469
Alicisi bulunan verici portatif (cellular) telsiz telefon cihazları	138.408.758
Portatif nümerik otomatik bilgi işlem makineleri, ağırlık <10 kg	130.525.841
Monitörler	118.770.963
Pencere/duvar tipi klimalar (aynı elemanlı sistemler)	72.173.718
Dokunmuş mensucat (pamuklu, kesilmiş atkı iplikli)	65.241.241
Bilgi işlem makinelerinin birleştirilmiş elektronik aksam, parça	62.676.831
Otomatik bilgi işlem makinelerinin diğer birimleri	45.738.923
Motosikletler (içten yanmalı pistonlu, motorlu)	40.351.688
Ink jet tipi yazıcılar	39.875.183

Kaynak: DIE

D) Yabancı Yatırım Mevzuatı: DTÖ üyeliğinin sağladığı koşullar esasen ticari açılımları kapsarken yatırıma dair birtakım düzenlemeler de getirmiştir. Çin Hükümeti bu düzenlemeleri nispeten seri bir şekilde yerine getirmektedir. 1997 yılında yayınlanan teşvik kapsamındaki sektörler listesi 2002 yılında yeniden düzenlenmiş ve bankacılık, sigorta, petrol çıkârma ve dağıtım sektörlerinde açılıma gidilmiştir. Ancak bazı sektörlerde Çinli bir firmayla ortaklık kurma zorunluluğu devam etmekte ve reformlar daha ağır işlemektedir. Örneğin yabancı yatırımcılar telekomünikasyon hizmetleri ve bankacılık gibi alanlarda pazara girmekte tereddüt etmişlerdir.

Çin'de yabancı sermayeli ticaret şirketi kurmak için gereken asgari öz sermaye miktarları toptan satış yapan ticaret şirketleri için 500.000 Yuan (yaklaşık 60.000

dolar), perakende satış yapan ticaret şirketleri için ise 300.000 Yuan (yaklaşık 36.000 dolar) olarak belirlenmiştir. Bu şekilde KOBİ'lerin de Çin'de faaliyet göstermesi kolaylaşmaktadır. Kıyı bölgelerinde kurulan yabancı ticaret şirketlerinin faaliyet süresi 30 yıl, batı bölgelerinde kurulanların faaliyet süresi ise 40 yıllla sınırlandırılmaktadır. Yabancı sermayeli ticaret şirketleri bu zaman zarfında güvenilirliğini muhafaza etmek ve ilgili Çin kanunlarına uymakla yükümlüdür.

Çin hükümeti; 1984 yılında vergi teşvikli bölgeler satın almış ve bu bölgelerde yabancı yatırımlar için daha fazla vergi kolaylığı sağlamaya başlamış ve bu dönemden sonra Çine yapılan yabancı yatırımlar ağırlıklı olarak bu teşvikli bölgelere kaymıştır.¹²⁷ Buralara yatırım yapan yabancı yatırımlara belirli bir süreler vergi muafiyeti ve daha sonraki yıllar içinde vergi indirimleri uygulanmıştır.

Çin'e yatırım yapan yabancı sermaye ülkeye en çok “%100 Yabancı Sermayeli Girişim” şeklinde girmeyi tercih etmiştir. 2003 yılında onaylanan projelerin sayıca yüzde 66'si, hacimce yüzde 70'i bu türdedir. Bir diğer yatırım türü de yerli firmaların bir bölümünü ya da tamamını satın almak olmuştur. Bu türde yatırımlara olanak veren düzenleme Kasım 2002, bu yatırımların sürecini detaylandıran düzenleme ise Nisan 2003 tarihinde yayınlanmıştır. Bu düzenlemelere göre kısmen ya da tamamen şirket satın alımları hükümetin ve söz konusu yerli şirketin yöneticilerinin iznine tabi tutulmakta, anti-tröst soruşturmalarına açık olmakta ve böylece bir kontrol mekanizması işletilmektedir. Ayrıca yerli bir şirketin tamamen satın alımında ortaya çıkan yeni şirket yabancı yatırım statüsünde sayılacağı için ilgili sürece yabancı yatırım kayıt süreci de eklenmektedir. Çin Hükümeti şirket satın alımlarını engelleyecek bir hamlede bulunmamış ve uluslararası sermaye de sık sık Çinli firmaların hisselerini satın alma yoluna gitmiştir. Kamuya ait şirketlerin yeniden düzenlenmesi aşamasında yabancı yatırımın sürece dahil olmasına olanak tanıyan yasa da 2003 yılı başında yürürlüğe girmiş; ancak bu konuda bürokratik engeller daha kısıtlayıcı tutulmuştur.

¹²⁷ WOLFSON, SCHOLLES, “The Impact Of tax Incentives On Foreign Direct Investment In China”, Elsevier Science Inc., 2000

DTÖ üyeliğini takiben Çin içerisinde yabancı firmaların dağıtım ve lojistik kanallar oluşturmalarına dair mevzuatın kademeli olarak serbestleştirilmesi mümkün olmuştur. Haziran 2004 tarihinden itibaren “Çin Halk Cumhuriyeti Dağıtım ve Perakende Sektörlerinde Yabancı Sermayeli Firmaların Ölçeklerine İlişkin Kurallar” yürürlüğe girmiştir. Buna göre sermayesinin çoğunluğu yabancı yatırımcıya ait olan ortak girişim ticaret şirketleri 1 Haziran 2004; sermayesinin tamamı yabancı yatırımcıya ait ticaret firmaları ise 11 Aralık 2004 tarihinden itibaren Çin içerisinde alım satım yapabilmektedir. Bu düzenleme Esas olarak şu alanları kapsamaktadır:

Perakendecilik - müşterilere sabit bir adresteki bir mekân aracılığı ile nihai tüketici ürünlerinin satışının yapılmasının yanı sıra; televizyon ve/veya posta ile pazarlama ve internet ve/veya satış makineleri vasıtasıyla satış yapılması ve ilgili hizmetlerin sunulması.

Toptancılık - şirketlere, imalathaneler ve ticaret şirketlerine ve diğer benzer müşteri ya da müşteri gruplarına büyük hacimlerde mal satışı yapılması ve ilgili hizmetlerin temin edilmesi.

Provizyon bazındaki temsilcilik işlemleri (aracı, simsar).

Satış İmtiyazları (Franchising).

Mevcut şirketler tarafından gerçekleştirilen ithalat/ihracat, dağıtım ve perakendecilik.

3.2 Türkiye İle Çin Halk Cumhuriyeti Arasındaki Yatırım İlişkileri

İki ülke arasında karşılıklı doğrudan yatırımlar kısıtlı seviyededir. Çin’e komşu olan Orta Asya bölgesinde çeşitli sektörlerde büyük yatırım projelerine imza atmış ve bu bölge ile birlikte Rusya, Ukrayna ve Kafkasları da içine alan Avrasya coğrafyasında Sovyetler Birliği’nin yıkılmasından bu yana toplam 7 milyar dolarlık yatırım yapmış olan Türk iş çevreleri, henüz Çin pazarının sunduğu imkânlardan yararlanmış değildir.

Türk firmalarının Çin’de plastik, inşaat, gıda ve tekstil alanında az sayıda girişimi bulunmaktadır ve bu yatırımların toplam değeri 25 milyon dolar civarındadır.

Bununla birlikte elektronik, gıda ve tekstil sektörlerinde de pek çok Türk firması üretimlerinin bir bölümünü Çin’de gerçekleştirmektedir. Ayrıca, T.C. Pekin Büyükelçiliği kayıtlarına göre ülkede 26 Türk firmasının ofisi veya temsilciliği bulunmaktadır.

Çin’de faal olan başlıca Türk firmaları şunlardır¹²⁸:

Çimtaş: Çimtaş,1973 yılında ENKA bünyesinde kurulmuş, mühendislik, teknolojik çelik imalat ve elektromekanik montaj alanlarında faaliyet gösteren bir firmadır. Şu anda bünyesinde ikisi yurtdışında ikisi Türkiye’de olmak üzere 4 üretim merkezi bulunmaktadır. Firma, Temmuz 2002’de Sanghay’in güneyinde yer alan liman kenti Ningbo’da %100 Türk sermayeli olarak "Çimtaş Ningbo" firmasını kurmuştur. Aralık 2002 sonunda üretime geçen fabrika, Ocak 2003’te ihracata başlamıştır. Hâlihazırda 25 Türk işçi ve mühendisi ve 80 yerel çalışanı vardır.

Demirdöküm: Koç Holding bünyesindeki Demirdöküm firması, radyatör üretiminde dilimli radyatörlerin yerini panel radyatörlerin almasıyla atıl durumda kalan üretim makinelerini dilimli radyatörle benzer bir üretim süreci olan yağlı radyatör üretimine yönlendirmiştir. Çinli Chung Mei Industries firmasıyla yapılan ortaklıkla “Demirdöküm -Chung Mei Industries Limited” adli bir firma kurulmuş ve Demirdöküm’ün Bozüyük’teki çelik radyatör tesisleri iki ay içinde 44 konteynır ile Çin’in Dongguan Eyaleti’ne taşınmıştır. Çinli ortakla yapılan anlaşmaya göre kalıp makineler ve üretim deneyimi Demirdöküm, işgücü, satın alma ve muhasebe gibi hizmetler de Çinli ortak tarafından sağlanmıştır. 7 Ocak 2004 tarihinde faaliyete geçen fabrika su anda yılda 300 bin adet yağlı radyatör üretmektedir ve pazar şartlarına göre bu oranın 2,3 milyona çıkartılması planlanmaktadır.

¹²⁸ DEİK / Türk-Çin İş Konseyi, Haziran 2005

Fabeks Dış Ticaret: 20 yılı aşkın süredir Çin'le ticari ilişkileri bulunan Fabeks,1993 yılında yerleşik faaliyete geçmiş ve kaşmir kumaşının anavatanı sayılan Çin'in İç Moğolistan bölgesinde “Silk & Cashmere” markasıyla ipek ve kaşmir üretimine başlamıştır. Firma, ABD ve Avrupa dahil birçok farklı ülkeye ihracat gerçekleştirmekte ve dünya genelinde sahip olduğu 27 satış noktasında ürünlerini tüketicilere sunmaktadır.

Akman Holding: Akman Holding bünyesindeki Ersu Meyve Suyu ve gıda Sanayi, Çin Devlet kalkınma ve yatırım kurumu tarım Şirketi olan SDIC ile 26 Haziran 2000 tarihinde imzaladığı işbirliği anlaşması ile Çin pazarına girmiş ve "Hancheng Zhonglu Fruit Juice Co. Ltd." Adli firmaya yüzde 40 hisseyle ortak olmuştur. 2002 yılında bu hisselerini satan Akman Holding'in meyve suyu alanındaki diğer bir firması olan Golden Meyve Suyu ve gıda Sanayi, Çin'in önde gelen üreticilerinden Yantai Legend Beverage and Food Co. Ltd. ile 28 Şubat 2004 tarihinde bir ortaklık anlaşması imzalamıştır. Golden-Yantai ortaklığına ait olan fabrika, meyve suyu, meyve suyu konsantresi ve püresi ile içme suyu üretmektedir.

Atasay Kuyumculuk: Atasay Kuyumculuk, Çin'in Guangzhou kentinde Ocak 2005'ten itibaren takı üretimine başlamıştır ve 300 işçi istihdam edilen geçici fabrikasında faaliyetlerini sürdürmektedir. Firma, 50 dönümlük bir arazi üzerine yeni bir fabrika kurmayı ve 5 bin kişilik istihdam yaratmayı planlamaktadır.

Ünsa Ambalaj: Kimya, ilaç, gıda ve maden sektörünün kullandığı polipropilen büyük çuval (FIBC) üreten Ünsa Ambalaj, Çin'in Hangzhou kentinde Aralık 2004'te yeni bir fabrikanın temelini atmıştır. Fabrikanın Ocak 2006'da faaliyete geçmesi eklenmektedir.

Şisecam: Firma, 1988 yılında Hong Kong'da satış yaparak girdiği Çin pazarında 2003 yılında Sanghay Serbest Bölgesi'nde “Şisecam Shanghai Trading Company” adı altında yatırım yapmıştır. Guanzhou'da da bir ofisi olan firma, 2000 yılında 2,65 milyon dolar olan Çin'e krom kimyasalları ihracatını, 2004 yılında 9,2 milyon dolara çıkartmıştır.

Tema: TEBA şirketler Grubu -Teba Ev Aletleri'nin dış ticaret firması olan Tema, Çin'deki ofisi aracılığıyla ve Teba markasıyla ev eşyaları pazarında yer almakta ve Batili yaşam tarzının yayıldığı büyük şehirlerde, Çin'e özel üretilen fırınların yanı sıra, ısıtma-soğutma ve klima cihazlarının satış, pazarlama ve servis hizmetlerini de yapmaktadır.

Hipokrat Tıbbi Malzemeler: İzmir'de kurulu Hipokrat Tıbbi Malzemeler İmalat ve Pazarlama A.S. ortez protez uygulaması yapan Çinli Yongsheng şirketi ile kurduğu ortak şirket Pekin'de faaliyetlere başlamıştır. Firma, Japonya'ya ihracat planları da yapmaktadır.

Mozaik Tekstil: firmanın halen Çin'de Warner teknolojisiyle Laura Baresse markasıyla iç çamaşırı üretimi yapan ortaklıkları mevcuttur.

Zorlu Tekstil: Zorlu grubu bünyesindeki Korteks Mensucat firması, standart ürünlerde Çin'deki üreticilerle çalışarak uluslararası piyasalarda rekabet avantajını korumayı hedeflemektedir. Firmanın Sanghay'da pazar araştırması ve kısıtlı satış yapan bir ofisi bulunmaktadır.

Goldaş: Firma, Sanghay'da temsilcilik açmış, 2005 yılı içerisinde de iki ayrı mağaza açacaktır.

Garanti Bankası: Banka, 18 Mayıs 1999 tarihinde Sanghay kentinde bir temsilcilik açmıştır. Henüz bankacılık hizmetleri vermeyen bu ofisin amacı, gelişmeleri yakından takip etmek, Türkiye ile Çin arasında ekonomik ve ticari ilişkilerde daha etkin olmak, Çin'in ekonomi, ticaret, finans ve bankacılık alanlarındaki hukuki altyapısını tanımak ve Çin bankaları ile ilişkileri geliştirmektir. Garanti Bankası'nın 15 Çin bankası ile muhabirlik ilişkisi bulunmaktadır.

Bu firmaların yansıra Anadolu Grubu'nun bira, Vestel'in elektronik eşya, Akso Akrilik'in kimyasal ürünler, Kibar Holding'in demir çelik ve Yeşim Tekstil'in tekstil ürünleri ve konfeksiyon alanında yatırım planları bulunmaktadır.

2004 yılı sonu itibariyle Türkiye'deki Çin sermayeli firmaların sayısı 219'dur. Sektörel olarak başlıca yatırımlar beyaz eşya, binek araçlar, telekomünikasyon ve

plastik alanlarındadır. Ayrıca hediyeelik eşya, tekstil ve oyuncak gibi tüketim mallarının ticaretini yapan firmalar ile restoranlar ve turizm işletmecileri de bulunmaktadır.

Türkiye’de faal olan başlıca Çin firmaları şunlardır¹²⁹ :

Haier: Beyaz eşya ve televizyon üreten firma aynı zamanda dünyanın en büyük klima üreticisidir. 2003 yılı cirosu 10 milyar dolar, kârı 193 milyon dolar olan grup Wall Mart, Searsve Best Buy gibi perakende devlerine satış yapmaktadır ve ABD’de küçük buzdolabı pazarının yüzde 25’ine sahiptir. Yurtdışında 20 fabrikası bulunan grup Çin’in Qiangdao şehri yerel hükümeti tarafından kurulmuş ve bugün 20 bin çalışanı ve 42 ayrı kategoride 9 binden fazla ürünü ile dünyanın 100 ayrı ülkesinde satılmaktadır. A.B.D.’de 30 milyon dolarlık yatırımla buzdolabı fabrikası kuran Haier, Mısır ve Angola gibi ülkelerde de yüksek gümrük vergilerinden dolayı üretime başlamıştır. Halen 100 civarında klima markasının satış yaptığı Türkiye pazarına 1998 yılında klimayla giren Haier’in Türkiye distribitörlüğünü Sanko Holding kurulusu Akfel yürütmektedir.

Hicon: Çin’in önde gelen su sebili, klima ve buzdolabı üreticilerinden olan Hicon firması Kervanci Grup ile birlikte 1,5 milyon dolarlık yatırım yapmıştır. Hedefi ilk önce çevre ülkelere, daha sonra Avrupa’ya ürün ihraç etmek Hicon ayrıca Türk partneriyle birlikte klima ve buzdolabı üretimine de yönelmek istediğini belirtmektedir. 30 yıldır klima üreten Hicon, yılda 300 bin adet üretim kapasitesine sahiptir ve ayrıca hava perdesi, klima santralleri, su dolabı ve küçük ev aletleri üreten dünyanın önde gelen firmalarından biri konumundadır. Kervancı Grubu ise 2001 yılından itibaren Hicon marka klima ve su dolaplarının Türkiye distribitörlüğünü yürütmektedir.

Yiying ve Gaoming: Harput şirketleri Grubu da, Muğla’da Çin motosiklet firması Yiying ve Gaomingile bir montaj fabrikası kurmuştur. Deneme olarak montaj çalışmasına başlayan fabrikada halen 60 kişi çalışmaktadır ve fabrika tam kapasiteye ulaştığında bu sayının 300’e çıkması beklenmektedir. Muğla’da üretilecek

¹²⁹ DEİK / Türk-Çin İş Konseyi, Haziran 2005

motosikletlerin Suriye ve Irak'a ihraç edilmesi konusunda görüşmeler devam etmektedir. Harput Grubu ayrıca, Çin'den yılda 1700'den fazla motosiklet ithal etmektedir.

Konka: 1980 yılında kurulan televizyon üreticisi Konka, Türkiye distribütörü Elkon Elektronik ile İstanbul'da Beylikdüzü'nde televizyon üretimine başlamıştır. Beylikdüzü'ndeki fabrika için 10 milyon dolarlık yatırım yapan Konka, yılda 350 bin televizyon üretim hedefi ile yola çıkmış ve daha sonra kapasiteyi 1 milyona çıkarma kararı almıştır. Devlet kurulusu olan Konka, 5 fabrikası ile televizyon ve cep telefonu konusunda Çin'in en büyük firmalarından biri konumundadır ve Çin pazarının yüzde 25'ine sahiptir. Bilinen markaların yarı fiyatına HDTV üreterek ABD piyasasında söz sahibi olmak isteyen şirket halen dünyada 90'ın üzerinde alan ve ülkede satış yapmaktadır. Geçen yıl 8,5 milyon adet TV, 4 milyon adet de cep telefonu üretmiş, 2004 yılında cirosunun yüzde 7'sini ihracattan kazanmıştır. Endonezya ve Meksika'da da fabrikası bulunmaktadır.

Bu gruplar dışında Çin'in belli başlı nakliye, enerji makine ve ekipman firmalarının da Türkiye pazarına satış odaklı temsilcilikleri bulunmaktadır.

Çin Halk Cumhuriyeti giderek daha güçlü bir küresel yatırımcı konumuna gelmektedir. Çin'in yaklaşık 40 milyar dolarlık yurtdışı doğrudan yatırım stoku olduğu göz önüne alındığında Türkiye'deki Çin sermayesinin yetersiz olduğu görülmektedir. Ülkesine büyük bir miktarda yabancı sermaye çeken ve ayrıca büyük bir sermaye ihraç potansiyeli bulunan Çin ile ortak yatırımlar şeklinde işbirliğine gidilmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir. Bu çerçevede, özellikle tekstil ve konfeksiyon ürünleri, elektrikli ev aletleri ve elektronik ürünler, makine aksam ve parçalarında Türk serbest bölgelerinde ve Çin'de ortak yatırımlar şeklinde işbirliği yapılabileceği değerlendirilmektedir.

Elbette Çin'in yurtdışı yatırımları da ülke yönetiminin siyasi güdümüyle hareket etmektedir. Dolayısıyla Türkiye ve Çin arasındaki siyasi zemin bu tabloda önemli rol oynamaktadır. Türkiye, Çin Halk Cumhuriyeti'ni 5 Ağustos 1971 tarihinde resmen tanımış ve “Tek Çin” politikası izlemiştir. 1980'li yıllarda karşılıklı resmi

ziyaretlerle yakınlaşan İki ülke arasında siyasi düzeyde ciddi bir sorun bulunmamaktadır. Türkiye, Çin Halk Cumhuriyeti'ni zengin tarihi ve kültürel mirası, dünyadaki önemli konumu, ekonomik gücü ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin daimi üyelerinden biri olması dolayısıyla önemli bir ortak olarak değerlendirmektedir. Çin tarafı zaman zaman Doğu Türkistan'ı, Türk tarafı da Çin'in Kıbrıs ve PKK konularındaki tutumunu eleştirse de bunlar bir kriz halini almamıştır. Çin'in Pekin, Sanghay, Tianjin, Xian, Rizhao, Anshan, Nanjing, Bangfu, Zhenjiang ve Panjin şehirleri Türkiye'nin Ankâra, İstanbul, İzmir, Konya, Trabzon, Bursa, Mersin, İzmit ve Yalova şehirleri ile dost şehirler ilan edilmiştir.

3.3 Türkiye İle Çin Halk Cumhuriyeti Arasındaki Ticaret

2004 yılında Çin'e 390 milyon dolar değerinde ihracat yapan Türkiye buna karşın Çin'den 4,45 milyar dolarlık ithalat gerçekleştirmiş ve böylece ticaret açığı bir önceki yıla göre neredeyse iki katına çıkarak 4 milyar doları aşmıştır. Aşağıdaki tabloda görüldüğü üzere 2005 yılında Türkiye'nin ihracatı azalmaya devam etmiş, ithalat ise hız kazanmıştır.

Tablo 13: Yıllara göre Türkiye - Çin Halk Cumhuriyeti ticareti ('000 Dolar)

	İhracat (X)	İthalat (X)	X / M	Hacim	Denge
1990	37.185	246.314	0,15	283.499	-209.129
1995	66.961	539.019	0,12	605.980	-472.058
2000	96.010	1.344.731	0,07	1.440.741	-1.248.721
2001	199.302	922.016	0,22	1.121.318	-722.714
2002	268.229	1.368.317	0,20	1.636.546	-1.100.088
2003	492.400	2.596.078	0,19	3.088.478	-2.103.678
2004	390.460	4.451.934	0,09	4.842.394	-4.061.474
2004/3	159.716	857.856	0,19	1.017.572	-698.140
2005/3	98.618	1.277.701	0,08	1.376.319	-1.179.083

Kaynak: DIE

Türkiye'den Çin'e yapılan ihracatın hacmi kadar yapısı da henüz arzu edilen görüntüyü sergilememektedir. 2003 yılında yüzde 48, 2004 yılında ise yüzde 27 oranında demir-çelik ürünlerine dayanan ihracat, belirli kalemlere odaklanmıştır.

Tuz, kükürt ve çimento; inorganik kimyasallar; metal cevherleri ve sentetik suni devamsız lifler ihracatı toplam ihracatın yüzde 41'ini oluşturmaktadır. İthalatta ise en fazla öne çıkan ürünler yüzde 23,6 ile elektrikli makineler ile yüzde 22,2 ile kazanlar ve makinelerdir.

Dış ticaretteki dengesiz durum iki tarafın ekonomik yapılarındaki farklılığa ek olarak Türk firmalarının Çin pazarı hakkında yeterli bilgiye sahip olmamaları, Çin tarafından uygulan an tarife dışı ve teknik engeller, coğrafi uzaklık, lojistik ve taşımacılık sorunları, muhabir banka sıkıntıları, güvensizlik gibi çeşitli nedenlere dayanmaktadır. Buna kârsın Çin'in 2001 yılı sonunda Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) üyeliği önemli bir gelişmedir. Çin, DTÖ yükümlülükleri çerçevesinde pazarlarını kademeli olarak açmaya başlamıştır¹³⁰.

3.3.1 Ticari ve ekonomik alanlarda karşılaşılan başlıca sorunlar

İki ülke arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerde karşılaşılan sorunları Türk firmaları açısından ele alırken, hâlihazırda Çin'de yatırımları olan ve/veya bu ülkeyle ticaret yapan firmaların sorunları kadar, henüz bu ülkeyle iş yapmayan firmaların da Çin pazarına girmelerini engelleyen sebepleri incelemek ve bu çerçevede Çin'in Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) üyeliğinden kaynaklanan yükümlülüklerini ne derecede yerine getirdiğini ele almak faydalı olacaktır¹³¹.

Fikri mülkiyet hakları: Fikri mülkiyet hakları ihlalleri ve taklitçilik, Çin'de büyük oranlarda devam etmekte ve yabancı firmaların ürünlerin piyasaya gerçeklerinden çok daha ucuz fiyatlarda sürülerek olumsuz bir durum yaratmaktadır. Çin hükümeti bu konuyla ilgili olarak mevzuat açısından gerekli önlemleri almış ve son olarak 22 Aralık 2004 tarihinden çıkartılan kanunla fikri mülkiyet haklarını yasal koruma altına almıştır. Ancak, bu yasaların uygulamada çok fazla etkili olmadığı ve taklitçiliğin devam ettiği gözlemlenmektedir. Taklit ürünlerin 2004 yılı içinde ABD,

¹³⁰ DEİK / Türk-Çin İş Konseyi, Haziran 2005

¹³¹ DEİK / Türk-Çin İş Konseyi, Haziran 2005

Avrupa ve Japon firmalarını toplam 60 milyar dolarlık zarara uğratmış olduğu hesaplanmaktadır.

Bununla birlikte bazı Çinli girişimciler, henüz ülkelerinde tescil edilmemiş olan uluslararası markaların haklarını satın almakta ve bu şekilde kendilerine bir avantaj sağlamaktadırlar.

Fikri mülkiyet ihlalleri ve taklit ürünlerle ilgili olarak ülke deki yabancı firmalar bir araya gelerek “Kalite Markaları Koruma Komitesi”ni kurmuşlar ve kanunların daha etkin uygulanması için hükümet nezdinde lobi faaliyetlerine başlamışlardır. Halen 119 üyesi olan bu komitenin Türk üyesi yoktur.

Mevzuat ve bürokrasi: Bu alandaki en büyük sıkıntılar, mevzuatın yeterince şeffaf olmaması ve yerel olarak uygulamalarda farklılıkların söz konusu olabilmesidir. Ekonomik faaliyetleri düzenleyen yasa ve düzenlemelerdeki değişiklikler firmalara zamanında ve etkin bir biçimde duyurulmamakta, yasa taslakları açıklandığı zaman çoğunlukla firmaların hiç haberleri olmamakta ya da çok kısa bir süre verildiği için geri bilinirimde bulunma şansları kalmamaktadır. Bu alanda 2004 yılında özellikle Ticaret Bakanlığı’nın (MOFCOM) önemli iyileştirmeler gerçekleştirdiği söylenebilir. Ancak diğer kamu kuruluşları henüz yeterli şeffaflık sağlayamamışlardır ve prosedürel engeller birçok alanda devam etmektedir.

Diğer önemli konu da, yasaların uygulanmasında merkezi ve yerel yönetimler arasında farklılık olabilmesidir. Bu durum, genel anlamda belirsizliğe yol açsa da kimi zaman yabancı yatırımcılar için avantajlar da sağlayabilmektedir.

Yerel yönetimler, kendi bölgelerine daha fazla yabancı sermaye çekebilmek için firmalara merkezi yönetim tarafından tanınan teşviklerin üzerinde imkânlar sunabilmekte, ancak aynı zamanda yerel sanayileri de korumaktadır.

Bu gibi durumlarda zaman zaman merkezi yönetimin yerel yönetimlere sert uyarıları söz konusu olsa da, Çin’in DTÖ yükümlülükleri ve Pekin’in bu doğrultudaki girişimleri ile yerel ekonomik çıkârların arasındaki yapısal asimetri yüzünden yabancı yatırımcılar büyük ölçüde yerel uygulamalar çerçevesinde faaliyetlerini

sürdürmektedir. Bu durum teşviklerde olduğu kadar gümrük uygulamaları açısından da geçerlidir.

İç pazara giriş hakkı: 1 Temmuz 2004 itibariyle yürürlüğe giren yeni dış Ticaret Kanunu ile bu alanda önemli bir liberalleşme sağlanmış ve tüm firmalara, ilgili kurumda kayıtlarını yaptırmaları şartıyla, dış ticaret yapabilme hakkı tanınmış ve yabancı firmalara da bu imkân sağlanmıştır. Bu kanundan önce yabancı firmalar sadece belirli serbest bölgeler dahilinde ticaret yapabilmekteydi ve dış ticaret ilgili kamu kuruluşların tekelindeydi. Bu olumlu bir gelişme olsa da Çin’de faaliyet gösteren birçok yabancı firma kayıt konusunda sıkıntı yaşadığını ve dolayısıyla ticaret yapmaya başlayamadığını bildirmektedir. Bunun sebebi kanunun uygulanması ile düzenlemelerin henüz gerçekleştirilmemiş olmasıdır.

Ayrıca yeni kanun, MOFCOM’a belirli sektörlerde ticaret faaliyetlerini kısıtlama, gerekli görülen durumda tedbirler uygulama ve teknoloji ihracatı ve ithalatını sınırlama yetkilerini de vermektedir.

Bununla birlikte yabancı firmalara kendi dağıtım ağlarını kurma, perakende ve toptan satış yapma hakkı da verilmiştir. Ancak uygulamada aynı sıkıntılar bu alanda da söz konusudur. Yüzde 100 yabancı sermayeli firmaların bu alanda faaliyet göstermelerine 11 Aralık 2004 itibariyle izin verilmiş olsa da 2005’in ilk çeyreği itibariyle başvurusuna sonuç alan firma olmamıştır. Bu konuyla ilgili başvurular önce yerel yönetim, sonra Pekin’deki MOFCOM tarafından onaylanmak zorundadır.

Standartlar: DTÖ üyeliği çerçevesinde ticareti engelleyici unsurları kaldırmakla yükümlü olan Çin, bazı alanlarda halen standartları ve asgari teknik özellikleri ithalatı engelleyici bir unsur olarak uygulamakta, kalite onay işlemleri uzun sürmekte ve yeterince şeffaf yürütülmemektedir. Standartlar ulusal düzeyde aynı olmayıp, eyaletler bazında farklılıklar gösterebilmektedir. Halen Çin’in Standardizasyon Kurumu, ülkedeki 20 bin ulusal standardı (yüzde 40’ı eski ya da DTÖ ile uyumsuz) elden geçirmekte ve yeni standart onaylamamaktadır.

Ticari bankacılık işlemleri: Çin’de dış ticaret-finans bağlantısının büyük bir bölümü Bank of China tarafından kontrol edilmekle birlikte son dönemde People’s Construction Bank of China, Industrial and Commercial Bank of China, Agricultural Bank of China ve CITIC Industrial Bank gibi bankalar da giderek artan oranda akreditif düzenlemektedir. DTÖ üyeliğinden sonra Çin’de faaliyet gösteren yabancı bankaların şubeleri de akreditif düzenleyebilmektedir.

Türk firmaları tarafından dile getirilen en önemli sorun Çin bankalarının teyitli akreditif açmaması, Çin veya diğer ülke bankalarınca açılan akreditiflere teyit eklememesi veya dünya bankalarının Çin bankaları tarafından açılan akreditiflere teyit eklemesini engellemesidir. Ayrıca dış ticaret ödemelerine ilişkin kuralların yeterince oturmamış olması sıkıntı yaratmaktadır.

Bu sorunların DTÖ üyeliğinin ardından zaman içinde çözülmesi beklenmekle birlikte uzun süreli ticari ilişki kurulmadan ve firmalar arası güven ortamı oluşmadan herhangi bir firmanın bu ülke firmaları ile teyitli akreditif olmadan alım-satım ilişkisine girmesi riskli kabul edilmektedir. Zira pazar koşullarındaki değişiklikler söz konusu olduğunda Çinli firmaların üzerinde anlaşılmış alım-satım koşulları üzerinde değişiklikler yapmak istemesi, Türk firmalarını, ürünlerini gümrüklerden çekmeyecekleri başkışı ile yeni koşullar üzerinde anlaşmaya zorlamaları zaman zaman karşılaşılan durumlar arasındadır.

Türk ve Çin bankacılık sektörleri arasında gelişmiş bir muhabir banka ilişkisinin mevcut olmaması da bir sıkıntı kaynağıdır. Uluslararası bankacılık uygulamalarına göre çok daha kısa sürelerde çözülebilecek bazı sorunların giderilmesi bu nedenle uzamakta, firmalar için zaman ve maddi kayıplara neden olmaktadır. İlk kez bir Türk bankasının (Garanti Bankası) Sanghay’da bir temsilcilik ofisi açması bu konuda atılan en somut ve umut vaat edici adımdır. Çin bankacılık sektörünü ve işleyişini daha yakından tanıma fırsatı yaratan bu ofis henüz bankacılık işlemleri yapmamakla birlikte Türk firmalarına mevzuat, işleyiş ve pazar koşulları konusunda daha detaylı bilgileri sağlaması açısından yararlıdır.

Tekstil: 2004 yılı boyunca dünya kamuoyunun gündemini en fazla meşgul eden konulardan biri 1 Ocak 2005 itibariyle Tekstil ve Giyim Anlaşması'nın yürürlükten kalkmasıyla birlikte tekstil ve konfeksiyon ürünlerinin tamamının DTÖ'nün genel kurallarına tabi hale gelmesi olmuştur. Böylece DTÖ üyesi çeşitli ülkeler menşeli tekstil ve konfeksiyon ürünlerine karşı uygulanan kotalar uygulamadan kaldırılmıştır. Bu gelişmenin Çin ögesiyle birleşmesinin küresel tekstil sektöründe yansımaları olmuştur. Çin'in kısa bir süre içerisinde dünya tekstil ve konfeksiyon ticaretinin yüzde 50 veya daha fazlasına sahip olacağı ve bunun sonucunda ekonomisinde tekstil önemli yer tutan birçok gelişmekte olan ülkede 30 milyon çalışanın işsiz kalacağı tahmin edilmektedir. ABD'de bazı tekstil kategorilerinde şimdiden pazarın yüzde 60'ına sahip olan Çin, aynı zamanda Avrupa Birliği, Japonya ve Avustralya gibi tekstil ithalatçısı ülkelerin pazarlarında çarpıcı bir oranda pay ele geçirmiştir.

Türkiye'nin ihracatının yüzde 30'unu oluşturan ve 2 milyon çalışan istihdam eden Türk tekstil sektörü, Çin tehdidinden etkilenen 52 ülkeden 90'ı aşkın sektör kuruluşunun da desteğiyle Dünya Ticaret Örgütü nezdinde girişimlerde bulunmuş ve İstanbul Deklarasyonu adı altında bir bildirme yayınlamıştır. Deklarasyonun temel savı Çin'in para birimi manipülasyonu, devlet teşvikleri ve geri dönüşümsüz veya çok düşük faizle kredi olanakları gibi yollarla haksız ticarete başvurduğu ve bunun sonucunda uluslararası tekstil sektöründe yapısal dengesizlikler görülmesi, istihdam sorunları ve sosyal sıkıntıların ortaya çıkması kaygıları olmuştur.

Sonuç olarak Türkiye 2004'ün son aylarında Çin mallarına karşı arka arkaya gözetim ve korunma önlemleri uygulamaya sokmuş ve 9 Ocak 2005 tarihinde dış Ticaret Müsteşarlığı "Belirli Tekstil ve Konfeksiyon Ürünlerinin İthalatında Gözetim ve Korunma Önlemlerine İlişkin Tebliğ" yayınlayarak Çin'den ithal edilecek 42 kategorideki ürüne kota uygulanacağını açıklamıştır. Çin, bu kararın DTÖ esasları ile çeliştiğini öne sürerek itirazda bulunsa da bir karşı adım atmamıştır. Ayrıca tekstil ihracatında belirli kalemlere vergi uygulayacağını açıklayan Çin, bu düzenlemeyle üretimde ağırlığı ucuz giyim mamullerinden katma değeri yüksek ürünlere kaydırmayı hedeflemiştir.

3.3.2 Türkiye ile Çin Halk Cumhuriyeti arasındaki işbirliği imkanları

Türkiye'nin Çin'e olan ihracatının miktar olarak artırılması ve ürün bazında çeşitlendirilmesi amacıyla Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın 2005 yılında başlattığı “Asya-Pasifik Stratejisi” çerçevesinde çalışmalar sürdürülmekte ve bu bağlamda “Çin Pazar Araştırmaları” programı yürütülmektedir. Çin'de inşaat malzemeleri, otomotiv yan sanayi, demir-çelik ve diğer maden ve metal, kimyasallar, islenmiş gıda ürünleri, hazır giyim ve tekstil makineleri ile müteahhitlik sektörünün ülkemiz ihracatı açısından potansiyel arz ettiği tespit edilmiştir.

Çin, Ekonomik gelişmesini uzun vadede sürdürülebilir kılmak ve bilimsel ve teknolojik bir temele oturtmak amacıyla dünyada Ar-Ge projelerine en çok bütçe ayıran ikinci ülke konumuna gelmiştir. Dolayısıyla Türk firmalarının bu teknoloji birikiminden faydalanmak üzere girişimlerde bulunmaları beklenebilir.

Bir diğer dikkat çekici nokta enerjidir. Sınırları içerisinde kalkınmışlık açısından çok farklı eyalet ve bölgeleri barındıran Çin, Doğu kıyılarına oranla daha az gelişmiş olan Orta ve Batı bölgelerin kalkınması için çeşitli yatırım teşvikleri vermektedir. Özellikle enerji alanında Çin'de çok yüksek düzeylerde üretim ve de ithalat yapılmasına karşın halen hizmet götürülemeyen bölgeler olduğu bilinmektedir. Türk enerji ve yapı firmalarının çeşitli bölgesel teşvikleri de inceleyerek bu doğrultuda araştırma yapmaları olumlu sonuçlar doğurabilir.

2008 yılında Çin'in başkenti Pekin'de düzenlenecek Olimpiyatlar için kentin çevre ve altyapısındaki yenilemeler için proje çalışmaları başlamıştır. Bu çerçevede Türk firmalarının girişimlerde bulunması önerilmektedir. Pekin Olimpiyat Oyunları Organizasyon Komitesi ve Pekin Belediyesi tarafından yapılan açıklamalara göre, Pekin'de oyunlar için 19 yeni stadyum ve spor salonu inşa edilecek ve mevcutlar yenilenecektir Türk inşaat ve müteahhitlik firmaları çeşitli nedenlerle bugüne kadar bu ülkede pazara girememişlerdir¹³².

¹³² DEİK / Türk-Çin İş Konseyi, Haziran 2005

Ancak 2008 olimpiyat oyunları bu açıdan hem inşaat – müteahhitlik firmalarımız hem de inşaat malzemeleri firmalarımız için önemli bir potansiyel oluşturmaktadır.

2001 yılı Aralık ayında Türkiye ile Çin arasında imzalanan mutabakat zaptı çerçevesinde Türkiye Çin tarafından tanınan 23. resmi turist güzergâhı olmuştur. Dünya Turizm Örgütü raporlarına göre, 2020 yılı itibariyle Çin'in yılda yaklaşık 180 milyon turist ile en fazla turist çeken ve aynı zamanda 100 milyon Çinli turist ile en fazla turist gönderen ülke olması beklenmektedir. Bu durum ikili ticarete Türkiye aleyhine seyreden durumun dengelenmesi açısından oldukça önemli bir fırsattır.

THY'nin İstanbul-Pekin ve Sanghay seferleri iki ülke arasında yolcu taşımacılığın da sınırlı ihtiyaca cevap vermektedir. Doğrudan havayolu taşıma hizmetlerinin artırılması ile daha çok Çinli turistin Türkiye'yi ziyaret etmesi sağlanacaktır.

Türk firmaları ekonomik kriz dönemlerinde yeni pazarlara açılma arayışına girmekte ve dünya pazarlarını keşfetmektedir. Dünyanın en büyük firmaları için bile kolay ve açık bir pazar olmayan Çin pazarı ile ilgili ise henüz yeteri kadar birikime sahip olmayan Türk iş dünyası, kimi zaman bu zorlu pazarda başarılı olmakta kimi zaman da aradığını bulamamaktadır. İki ülke arasında ciddi gelir, kültür ve tüketim alışkanlıkları farkları bulunmaktadır. Bu nedenle özellikle küçük ve orta ölçekli firmalar başta olmak üzere Türk firmalarının Çin pazarı ile ilgili teşvikler, sınırlamalar, bölgesel farklılıklar, mevzuat, dağıtım kanalları, iş kültürü gibi bilgiye ve pazar ile ilgili her tür yerel kurumsal desteğe kavuşması gerekmektedir. Çin ile ekonomik ilişkilere önem veren ülkeler Pekin ve diğer iş merkezlerinde büyük ticaret ofisleri bulundurmaktadırlar. Ayrıca Türk ürünlerinin Çin'de tanıtımına yönelik faaliyetler yoğunlaştırılmalıdır. Her iki tarafın birbirini daha iyi tanımasına imkân sağlamaya ve mevcut bilgi eksikliğini gidermeye yönelik tanıtım faaliyetleri büyük önem taşımaktadır. Ofis veya mağaza açma, fuarlara katılım gibi girişimlerin de devlet tarafından desteklenmesi büyük önem taşımaktadır.

Çin pazarı ile ilgili öne çıkan bazı özellikler şöyle sıralanabilir ¹³³ :

Çin toplam nüfusunun yüzde 4'ü yıllık 20.000 dolardan fazla gelire sahiptir ve bu da eğitim, sağlık, seyahat gibi çeşitli hizmetlere kaynak ayırabilen 50 milyonluk bir pazar demektir.

Çin tek bir pazar değil, birçok farklı pazarın bir araya gelmesinden oluşmuş bir ülkedir. Ülke içerisinde çok farklı iş dünyası yaklaşımlarına rastlanabilmekte, bir bölgedeki firmanın deneyimi başka bir bölgedeki diğer bir firmayla farklılık gösterebilmektedir. Dolayısıyla her yatırımı kendi özellikleriyle değerlendirmek gerekmektedir.

Ülkede DTÖ üyeliği çerçevesinde bir reform süreci yaşanıyor olsa da iş dünyasında henüz uyumlaştırılmamış birçok alan bulunmaktadır. Çin ekonomisi şeffaf ve güvenilir yasalarla korunan bir iş ortamına sahip olmaktan uzaktır. Yürürlükteki yasalar yetersiz kalabilmekte ve uygulamada tutarsızlıklar görülebilmektedir.

Bürokrasinin bir kısmı halen yerli firmaların (özellikle de devlete ait olanların) korunmasından yanadır ve bu alanlarda ithalatı engelleyici ve ihracatı artırıcı politikalar izlemektedir.

İhtiyaç fazlası yatırımlar arz-talep dengesi gözetilmeden ve gerekli ön çalışmalar yerine getirilmeden yapılabilmekte; bu da üretim fazlasının ortaya çıkmasına, şüpheli alacakların oluşmasına ve fiyatların düşmesine neden olabilmektedir.

Çin'de rekabet etmenin zorlayıcı bir özelliği de pazarın devamlı hareket ve büyüme halinde olması ve verilen çeşitli teşvikler dolayısıyla elde edilen kârların çoğunlukla yeniden yatırıma dönüştürülmesidir.

Hükümet planlı bir ekonomide olduğu gibi bütün büyük bankaların ve finansal kurumların sahibi durumundadır.

¹³³ DEIK / Türk-Çin İş Konseyi, Haziran 2005

Çinli firmaların vadeli ödemelerinde genelde dakik davrandıkları belirtilmektedir. Akreditiflerin de devlet bankalarından %100 teminatlı olması riski azaltmaktadır.

İşçilerin işyerine sadakatleri azdır. Bu da eğitim verilen işçilerin kolayca iş değiştirmesine yol açabilmektedir.

Çinli firmalar çok kolay tedarikçi değiştirmektedir. Tedarikçi seçimlerinde ucuzluk en fazla dikkate alınan noktadır.

Bu pazarda faaliyet gösterirken dikkat edilmesi gereken noktalar ise şunlardır¹³⁴:

Çin'de faaliyet göstermeden önce ticaret yaparak bölge kültürünü tanımak ve sıcak ilişkiler kurmak yararlı olacaktır. Asya'ya özgü düşünce yapıları dolayısıyla iş yaptıkları kurum ve kişilerle karşılıklı güven esasına dayalı sıcak ilişkiler geliştirmek ön plandadır. İş yapabilmek için dünya bakışı ve görgülerini özümsemekte yarar vardır. İlgili sektörde ülkenin DTÖ yükümlülüklerine ne derece uyduğu da takip edilmelidir. DTÖ üyeliğinden en çok yararlanacak sektörler finans, parakan de ve dağıtım hizmetleridir. Finans sektöründe 2006 itibariyle rekabetin gelişmesi beklenmektedir.

Pazarı çok iyi incelemek, gerçekçi kararlar almak, potansiyel iş ortaklarını dikkatlice seçmek, riski iyi değerlendirmek ve imzalanan sözleşmelerde yanlış yorumlamaya açık noktaları en aza indirmek Çin'le iş ilişkisine girmeden önce şarttır. İç dağıtım organlarını çok iyi tanımak gerekmektedir. Bu konuda mevzuat takip edilmeli, değişikliklere dikkat edilmelidir.

Türkiye ile Çin arasında sosyo-kültürel yapı ve iş dünyası işleyişi farklılık göstermektedir. Bu nedenle Çin pazarına girebilmek için firmalar Hong Kong, Tayvan, Singapur gibi erişim kolaylığı olan aracı ülke firmaları üzerinden girmek tercihinde bulunabilir. Ancak bu maliyeti arttırıcı bir unsurdur.

¹³⁴ DEIK / Türk-Çin İş Konseyi, Haziran 2005

Tasarım, üretim ve pazarlamada olabildiğince çabuk markalaşmaya gitmek, kaliteye önem vermek ve Çin'i bir tehdit olarak değil, batili yaşam tarzını benimseyebilecek 200 milyonluk bir kesimi barındıran ülke olarak görmek gereklidir.

Türkiye'de üç fakültede Çince eğitimi verilmekte ancak mezunlar iş bulma sıkıntısı çekmektedirler. Buna karşılık Çin'le iş yapan firmalarımız iletişim sıkıntısı çekmekte ve çoğu zaman İngilizce yeterli bir iletişim aracı olamamaktadır. Çinlilerle iletişim sorunu aşılmalı, mümkünse Çince bilen ve Çin kültürünü tanıyan kişiler istihdam edilmelidir. Fikri mülkiyet haklarına dikkat etmek gerekmektedir. Bir marka tescil edilse bile Çince adı tescil edilmediğinde Çinliler tarafından hemen Çince tercümesi piyasaya sürülmekte ve ilgili ürün ve firmalar mağdur olmaktadır. Dolayısıyla markanın Çince karakterler ile tescil ettirilmesinde fayda vardır.

Çin'de bazı talep ve tüketim alışkanlıkları mevsimsel yada düzensiz olabilmesi iş geliştirme aşamasında dikkate alınmalıdır. Her zaman Çinli olmayan bir kontrolör bulundurulmalıdır. Enerji darboğazı ve elektrik kesintileri dikkate alınmalıdır.

4. TÜRKİYE'DEKİ TEŞVİK POLİTİKALARI, DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR AÇISINDAN MEVCUT DURUM, YAŞANAN SORUNLAR VE ÇÖZÜM YOLLARI

4.1. Türkiye'deki Teşvik Politikaları

Türkiye'de ilk ciddi devlet yardımı uygulamaları, Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde çıkartılan 14.12.1913 tarihli “Teşvik-i Sanayi Kanunu Muvakkati”dir. Cumhuriyet döneminde de 1923 yılında gerçekleştirilen I. İzmir İktisat Kongresi ile de sanayinin teşvik edilmesi yönünde önemli kararlar alınmıştır. 1927 yılında ise teşvik-i Sanayi Kanunu günün şartlarına uygun olarak yeniden düzenlenmiştir. Bu kanunlar kapsamında sanayi sektörü ile ilgili alınan kararlar; sektörün korunması, teşvik edilmesi ve finansmanı hususlarında olmak üzere üç ana başlık altında toplanmıştır.

1923-29 yılları arasında devlet politikası olarak özel teşebbüs ön plana çıkartılmaya çalışılmış olmasına rağmen, özel sektörde yeterli düzeyde sermaye birikiminin olmayışı ve girişimci insan sayısının azlığı, teşvik politikalarının istenildiği ölçüde başarıya ulaşmasını engellemiştir. Bu sebeple devlet, 1929 ekonomik bunalımının neden olduğu yeni şartlar çerçevesinde 1930'lu yıllardan sonra gerek sanayi, gerekse mali piyasalarda faaliyet göstermeye başlayan Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) ve İktisadi Devlet Teşekkülleri (İDT) ile karma ekonomik düzeni başlatmaya bir ölçüde mecbur kalmıştır.

Tarihsel yaklaşım çerçevesinde de değinildiği gibi; Lozan Antlaşması çerçevesinde ödenen borçların 1929 itibariyle de bitmesi devlet için bu sanayi hamlesini gerçekleştirebilecek mali imkan da sağlamıştır. 1942 yılından sonra ise Teşvik-i Sanayi Kanunu tamamıyla ortadan kaldırılmış ve o güne kadar yapılan düzenlemeler ve organizasyonlar boşlukta kalmıştır¹³⁵.

1950'li yıllardan sonra özel teşebbüs öncelikli politikalar benimsenmeye başlanmıştır. Bu dönemde özel sektörün kullanabileceği kredi imkanları artırılmaya,

¹³⁵ ÇİLOGLU İsmail, “Türk Sanayiinin Gelişimi ve Teşvikler”, Hazine Dergisi: Cumhuriyet'in 80. Yılı Özel sayısı, Hazine Müsteşarlığı Matbaası, Ankara, 2003, ss. 127-128.

tarımsal üretimi teşvik edici destekleme alımları yapılmaya başlanmış, altyapı yatırımları hızlandırılmış ve özel sektörün yatırım yapmak istemediği alanlarda devlet eliyle yatırımlara hız verilmiştir. Sermaye birikimini sağlamak ve yabancı sermayeyi de ülkeye çekebilmek amacıyla liberal ekonomi anlayışı çerçevesinde 1951 yılında çıkarılan ve daha sonra 1954 yılında değişikliğe uğrayan “Yabancı Sermaye Teşvik Kanunu”, 1953 tarihli “Turizm Endüstrisi Teşvik Kanunu” ve 1954 tarihli “Petrol Kanunu” uygulamaya sokulmuştur.

1960 sonrası planlı dönemde yatırım politikaları yerli sanayiye dış pazarın yıkıcı rekabetinden koruma ve ithal ikamesi temeline dayanmıştır. Bu dönemin çarpıcı özelliği, ekonomi politikaları ile tarımsal üretimden sanayi mallarına geçiş çabalarının yoğunlaşmasıdır. Bu çerçevede yürütülen uygulamalar sanayinin dış rekabete karşın korunması ya da kayırılması, ucuz kredi ve girdi temini, vergilemede kolaylıklar, ithalatta kota ve yüksek gümrük tarifeleri şeklinde olmuştur.

Bu plan döneminde küçük ve dağınık bir şekilde faaliyet göstermeye başlayan sanayi kuruluşlarının ölçek ekonomileri mantığı gereği büyük kuruluşlar haline getirilmesi üzerinde durulmuş ve özendirme ve yönlendirme çalışmalarının (teşvik mevzuatı) tek elden ve bir plan ve program çerçevesinde yürütülmesi gerektiği konusunda görüş birliğine varılmıştır. Başlangıçta Sanayi Bakanlığı ve Ticaret Bakanlığı tarafından yürütülen çalışmalar, 1967’de Başbakanlığa bağlı olarak kurulan “yatırımları ve İhracatı geliştirme ve teşvik Bürosu” ve 1970 yılından itibaren “DPT teşvik Uygulama Dairesi” üstlenmiştir. 1971 yılında Sanayi ve Teknoloji Bakanlığına devredilmiş olan Daire, 1980 yılından itibaren Yine DPT’ye bağlanmıştır. Günümüzde Hazine Müsteşarlığı içinde bir Genel Müdürlük olarak faaliyetini göstermektedir.

Türkiye 1970’li yılların ilk yarısında olumlu dünya konjonktürü, artan işçi dövizli gelirleri ve ödemeler dengesinin diğer kalemlerinde ortaya çıkan olumlu gelişmelerin tanıdığı avantajları kullanarak ithal ikamesine dayalı sanayileşme politikasını sürdürebilmiş; ancak, petrol fiyatları şokuna bağlı olarak ortaya çıkan dış ticaret hadlerindeki bozulmalar ödemeler dengesine büyük yükler getirmiştir.

Bu baskılar kısa vadeli borçlanmaya gidilerek hafifletilmeye çalışılmıştır. Ancak 1977 yılından itibaren üretim ve yatırım için gerekli olan ithalat zamanında ve yeterli olarak yapılamamış olduğundan, iş gücü piyasasından artan sorunlar ile birlikte ekonominin arz yönünde de önemli problemler ortaya çıkmıştır¹³⁶.

1980’de alınan 24 Ocak kararları ile ekonomide önemli yapısal değişiklikler meydana gelmesinin yolu açılmıştır. Ancak ekonomik olarak alınan bu kararlar siyasi ortamın imkân vermemesi nedeniyle 12 Eylül darbesine neden olmuş, ekonomik sistem de bu darbe sonucu ortaya çıkan istikrar ve programa destek olacak düşük ücret politikasının hayata geçirilmesi ile altyapısını oluşturmuştur.

24 Ocak kararları ile uygulanan para, kredi ve kambiyo politikaları tümüyle terk edilmiş, ithalat ve ihracat mevzuatında köklü değişiklikler yapılmıştır. Artık ithal ikamesine dayalı sanayileşme stratejisinden vazgeçilerek yerine ihracata dönük sanayileşme stratejisi benimsenmiştir.

Bu strateji çerçevesinde ilk olarak döviz kuru politikasında piyasanın belirleyici rolünün daha fazla olduğu esnek kur sistemi uygulamasına geçilmiştir. Bununla birlikte ihracatın, ihracat kredileri ve diğer mali ve parasal desteklerle teşvik edilmesi yoluna gidilmiştir. Devletin kendine çeki düzen vererek küçülmesi, KİT’lerin özelleştirilerek veya bütçe üzerine yük getirmeyecek şekilde serbest piyasa koşullarına uygun olarak faaliyet göstermesi amacıyla yeniden yapılandırılması ve KİT fiyatlarının bazı temel mallar dışında serbest olarak belirlenmesi hedeflenmiştir.

Özel sektörün ise, dış ticarete yüksek gümrük duvarlarının indirilmesi ve kotaların kaldırılması, gerçekçi kur, faiz ve fiyat politikalarının uygulanması sonucu dış rekabete yönelik, yüksek teknoloji ihtiva eden bir yapıya kavuşturulması benimsenmiştir. Dışa dönük sanayileşme stratejisi gereği ihracatı cazip hale getirmek maksadıyla parasal teşvikler de gündeme gelmiş ve bu sayede ihracatta büyük patlama yaşanmıştır. İhracatta meydana gelen artışlar ilk yıllarda kapasite kullanım oranlarının artırılmasıyla mümkün olurken, sonraki yıllarda ilave kapasite yaratılmasını ve yeni teknolojiyle üretim yapan tesislerin devreye girmesi zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır.

¹³⁶ ÇİLOGLU İsmail, a.g.e., s.129.

Bu ihtiyacın giderilebilmesi ve tasarrufların yatırıma yönlendirilebilmesini teminen vergi muafiyet ve istisnaları yanında nakdi destekleri de içeren yatırım teşvikleri yürürlüğe alınmıştır.

1986 yılından itibaren yatırım teşvik tedbirlerine nakdi desteklerin girmesi ve verilen teşviklerin yatırım kararlarını etkileyecek büyüklükte olması bazı sektörlerde yatırımların ciddi ölçüde artmasına sebep olmuştur. Yatırımın yüzde 60'ına varan hibe yardımların (Kaynak Kullanımı Destekleme Pirimi - KKDP) uygulaması bazı imalat sanayi dalları ile turizm, ulaştırma, eğitim ve sağlık gibi özel önem taşıyan sektörlerle yönelik yatırımlarda ciddi artışlar yaratmıştır. Özellikle Denizli, Uşak, Çorum, K. Maraş ve G. Antep gibi illerimiz imalat sanayinde, Ege ve Güney sahillerimiz turizm sektöründe büyük yatırımlara tanık olmuştur¹³⁷.

1990'lı yılların başından itibaren Körfez Savaşı'nın etkisi ve Güneydoğu'da önemli kaynak kullanımına yol açan PKK ile mücadele kamuda önemli kaynak sıkıntısı oluşmasına neden olmuştur. Bu nedenle devletin bütçeden yatırımların teşvik edilmesi maksadıyla ayırmış olduğu kaynaklar yetersiz kalmıştır. Bu sebeple 1991 yılından itibaren KKDP uygulaması kaldırılmış ve yerine gerek bölgesel gerekse de sektörel tercihler sonucunda öncelikli görülen alanlardaki yatırım projelerine yatırımın yüzde 60'ına varan miktarlara kadar Fon kaynaklı Kredi yani düşük faizli kredi tahsisi uygulamasına başlanmıştır. 1995 yılından itibaren ise yatırım dönemi kredi sistemleri de uygulamadan kaldırılmış ve sadece vergi muafiyet ve istisnalarından oluşan sistemler yürürlüğe alınmıştır.

Yatırım teşvik Sisteminin 1995 sonrası nakdi unsurlarını yitirmesi ve sadece vergi muafiyet ve istisnalarından oluşan teşvik tedbirlerinin uygulamaya alınması sistemin yatırımlara olan katkısını düşürmüş olmakla birlikte, yatırım teşvik sistemi bölge ya da sektör ayrımı yapılmaksızın ülkemizde şu anda faaliyette olan belli bir ölçeğin üzerindeki tesislerin tamamına yakınına katkı sağlayabilmiştir.

¹³⁷ ÇİLOGLU İsmail, a.g.e., s.130.

Bazı istisnalar dışında uluslararası piyasa koşullarına uygun mal ve hizmet üretimine yönelik tüm yatırım projeleri bu sistemden yararlanmıştır. Teşvik sistemindeki istisnai sektörel kısıtlamalar, nüfus yoğunluğu ve çevre problemleri dolayısıyla gelişmiş yörede yapılması mümkün olmayan yatırımlar ile piyasa koşulları çerçevesinde verimli olmayan ve kapasite kullanım oranı düşük sektörler için kısıtlamalardır.

Yatırım teşvik Belgesi talebine yönelik istatistikî gelişmelere bakıldığında, belge talebindeki değişimlerin büyük ölçüde iki önemli unsura dayalı olduğu gözlemlenmektedir.

Bunlardan ilki, ekonomik gelişmelerin yarattığı etkilerdir. Buna göre, ekonomik daralma ve istikrarsızlıkların yaşandığı dönemde belge talebinde ciddi düşüşler yaşanmaktadır. 1994, 1999 ve 2001 yıllarında yaşanan keskin düşüşlerin, yaşanan istikrarsızlıkların yatırım projelerinin riskini ve dolayısıyla maliyetini artırması ve yatırımcıları geleceğe yönelik kâramsarlığa itmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Yatırım Teşvik Belgesi talebini etkileyen bir diğer husus ise, yatırımlara sağlanan devlet yardımlarının boyutudur. 1989-90 döneminde uygulanan yüzde 60'lara varan hibe yardımının (KKDP) takip eden dönemde kaldırılması belge talebinde yüzde 50'nin üzerinde düşüş yaratmıştır.

Yatırım döneminde kullandırılan hibe düşük faizli sistemlerin kaldırılması, vergi indirim ve muafiyetlerinin etkisinin zayıflatılması, dışa açılma politikası çerçevesinde gümrük vergilerinin düşmesi gibi nedenlerden dolayı teşvik sistemlerinin cazibesinin azalması teşvik belgesi talebinde ciddi oranlı düşüşlere sebep olmuştur¹³⁸. Teşvik sistemindeki en ciddi sapma 1995 yılında yaşanmıştır.

Bu dönemde 1994 krizi sonrası oluşan olumlu gelişmeler yanında Gümrük Birliği sonrası teşvik uygulamalarına son verileceğine yönelik spekülasyonlarda

¹³⁸ ÇİLOGLU İsmail, a.g.e ., s.133

algılanmaktadır. Bu durum da, ülke ekonomisine artı değer yaratabilecek eklenmesi belge talebini 5000'lerin üzerine çıkarmıştır.

Ülkemizde istihdamın yaklaşık yüzde 60'ını KOBİ 'ler üstlenmektedir. Bu işletmelerin istihdam maliyeti ise 35-40 milyar TL'dir. Yıllık nüfus artısının yaklaşık 1,1 milyon kişi olduğu göz önüne alındığında, sadece çalışma hayatına yeni katılanlara iş imkânı sağlanabilmesi için her yıl 57 milyar dolar tutarında yeni yatırıma ihtiyaç bulunmaktadır. Ancak kamunun borç sorunu özel sektör yatırımlarını da dışlayarak yatırım yapılmasını engellemektedir.

Türkiye'de devlet kaynaklı teşvik ve yardımlar bir iş yapılmasına yardımcı bir unsur olmaktan ziyade işin yapılabilmesinin temel gerekçesi olarak algılanmaktadır. Bu durum da, ülke ekonomisine artı değer yaratabilecek yatırımların dışlanmasına neden olarak adeta bir kaynak transferinin ortaya çıkmasına yol açmaktadır.

Devlet yardımları yaygın kanaatin aksine, ekonomik ve sosyal problemlerin nihai olarak çözümünde kullanılacak her derde deva ilaç değil daha çok vitamin niteliğindedir. Devlet yardımları sadece konjonktürel dalgalanmaların ve istikrarsızlığın yaşandığı dönemlerde ortaya çıkan dalgaların boyunu ve süresini kısaltabilecek uygulamalardır. Bu bakış açısıyla yatırımlar açısından ele alındığında, ülkemiz tasarruflarının yatırıma yönelmesi konusunda yürütülecek kamu politikalarının ana hedefi ekonomik istikrar olmalıdır.

Teşvik uygulamalarda yukarıdaki politikaları destekleyici mahiyette ülke üretim faktörlerinin daha verimli alanlara yönlendirilmesi konusunda işlev görmelidir.

Böyle bir yapının kurulması ise bölge ve sektör konularında uzmanlaşmış, dış pazar bilgilerine sahip ve bu altyapıyla geleceğe yönelik bir vizyon ortaya koyabilecek bir kurumsal yapılanma ile sağlanabilir. Nitekim Dış Ticaretten sorumlu Devlet Bakanı Kürşat Tüzmen'in bu konudaki bakışı da böyle bir kurumsal yapılanmanın gerekliliğini yansıtmaktadır:

“Yatırımlar açısından düşünüldüğünde, uluslararası ticaretin oynadığı rol dikkate alınmalıdır. Türkiye’de sadece iç dinamikler dikkate alınarak, Türkiye

ekonomisi koşullarına göre hareket edilerek yatırım yapılması mümkün değildir. Özellikle mal ticaretine yönelik yatırımlarda böyle bir yaklaşım, yatırımı yapan ve yatırımı teşvik eden bakımından verimsiz olacaktır. Zaten ülkemizde dış pazar – iç pazar ayırımı fiilen ortadan kalkmıştır.

Yatırımlar teşvik edilirken uluslararası ticaret ve global ekonominin gereklerine göre hareket edilmesi lazımdır. Yatırım teşviki yapılmakta, devlet gelirinden vazgeçilip ucuz finansman sağlanması konusunda destek verilmekte ancak olayda uluslararası ekonomi, dış ticaret perspektifi arka planda kalmaktadır. Bu kesinlikle değişmelidir¹³⁹.”

Yatırım projelerinin sektör, yatırım yeri ve yatırımın içerdiği teknoloji açısından yönlendirilebilmesi için devlet yardımlarının seçici olması ve yönlendirme için en uygun yardım türünün yeterli oranda verilmesi gerekmektedir.

Bugün itibarıyla, elindeki teşvik enstrümanlarının önemli bir kısmını kaybetmiş ve sadece vergi istisna ve muafiyetlerden oluşan yatırım teşvik sistemi ile bu manada bir yönlendirme imkânı bulunmamaktadır.

Bazı istisnalar dışında belli ölçeğin üstündeki mal ve hizmet üretimine yönelik tüm yatırım projelerinin yararlandığı ve ağırlıklı olarak vergisel desteklerden oluşan yatırım teşvik sisteminin bu genel niteliği dolayısıyla; sektörel ve bölgesel yönlendirme gücünü büyük ölçüde kaybetmiş olması, uygulama dolayısıyla uğranılan vergi kaybının, geniş ifade ile sistemin kamusal maliyetinin tespit imkânının bulunmaması sistemin yeniden yapılandırılmasını zorunlu kılmaktadır.

Bu nedenle uluslararası piyasada talep görebilecek mal ve hizmet üretimini hedef alan, yönlendirme gücüne sahip, seçici ve süreli uygulamalara geçiş imkânı veren, kamuya maliyeti ve sağladığı kamusal fayda yönünden muhasebe edilebilen şeffaf bir sistem oluşturulması gerekmektedir. Bugün itibarıyla kamuoyunca daha çok

¹³⁹ “FORUM: Teşvik Sisteminin Aksayan Yönleri”. ASOMEDYA, Kasım 2002, s. 11.

özel kesime “kaynak transferi” yöntemi olarak görünen teşviklerin, yeni dünya görüşü çerçevesinde önemli kamusal müdahale aracı haline dönüştürülmesi gerekmektedir¹⁴⁰.

Bu çerçevede; genel nitelikli vergisel desteklerin vergi sistemi içine alınması ve teşvik sisteminden çıkarılması; bunun yerine kaynağı, süresi ve spesifik bir hedefi olan ve sağlayacağı yarar ölçülebilen, gelişmeler çerçevesinde hızla yapılandırılacak paket program uygulamalarına geçilmesi çok önemli olmaktadır¹⁴¹.

Böyle bir yapıda ancak gelişen sektörleri inceleyebilen yatırım – ihracat ilişkisini kurabilen bir kurumsal yapı bünyesinde mümkün olabilecektir. Hangi alana neden teşvik verildiği çok spesifik olarak belirlenebilmeli ve getirdiği kayıp-kazanç ölçülebilmelidir.

Dünyada 1980’den sonra uygulanmaya başlanan liberal politikalar sonucunda birçok ülkenin ekonomisi yapısal bir dönüşüm geçirmiştir. Türkiye de, 1980’den sonra geçirdiği liberalizasyon sürecinde ekonomik alanda ciddi yapısal değişiklikler yaparak gerek yabancı sermaye yatırımları, gerekse dış ticaret bakımından, sermaye ve mal hareketleri üzerinde kısıtlamaların olduğu 1980 öncesine göre, büyük aşama kaydetmiştir.

4.2. Türkiye’deki DYY’lerin Görünümü

4.2.1.Yabancı sermaye istatistikleri

1954 yılında çıkarılan ve dönemin en liberal yabancı sermaye rejiminin uygulanmasına imkân tanıyan 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu’na rağmen 1980 yılına değin Türkiye’ye kayda değer miktarda DYY girişi sağlanamamıştır.

Ancak 24 Ocak Kararları kapsamında yabancı sermayeyi teşvik amacıyla çıkarılan 8/168 sayılı Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesi’nden sonradır ki, 1980

¹⁴⁰ ÇİLOGLU İsmail, a.g.e ., s. 13 6.

¹⁴¹ ÇİLOGLU İsmail, a.g.e , s.136.

yılında 35 milyon ABD Doları düzeyinde olan fiili DYY girişi, 1990'lı yıllar boyunca ortalama 1 milyar ABD Doları seviyesine çıkmıştır¹⁴². Bu artışta 1982 yılında 59 milyar ABD Doları düzeyinde bulunan Dünyadaki toplam DYY akımlarının, 1990 yılında 209 milyar ABD Dolarına, 2000 yılında da 1.079 milyar ABD Dolarına ulaşmış olması da etkili olmuştur¹⁴³. Türkiye'de 2002 yılında verilen yabancı sermaye izinleri bu yıl için 2.243 milyon ABD Dolarına, kümülatif olarak da 1980–2002 döneminde 33.995 milyon ABD Dolarına ulaşmıştır. Bu rakam, 2002 yılı itibariyle 7.132.000 milyon ABD Dolarına ulaşan Dünyadaki toplam DYY stokunun yalnızca %0,4'lük kısmını oluşturmaktadır¹⁴⁴. Fiili giriş rakamlarına bakıldığında ise; 2002 yılı için 1.038 milyon ABD Doları, 1980–2002 döneminde ise 16.217 milyon ABD Dolar tutarında fiili yabancı sermaye girişinin gerçekleştiği görülmektedir¹⁴⁵.

Verilen yabancı sermaye izinleri ile fiili gerçekleştirmeler arasındaki farklar çeşitli nedenlerden kaynaklanmaktadır. Bunlardan en önemlisi yatırımların gerçekleşme süreleridir. Yapılan yatırımlar çoğunlukla iznin verildiği yılda tamamlanamamakta, sonraki yıllarda da devam edebilmektedir. Bu da fiili girişlerin yıllara yayılarak gecikmeli gerçekleşmesine neden olmaktadır. Fiili gerçekleştirmelerle izinler arasındaki farkın diğer nedenleri ise, verilen izinlerin yatırıma dönüştürülememesi ve iznin verildiği yıl ile yatırımın gerçekleşme dönemi arasında oluşan kur farklarıdır¹⁴⁶.

17 Haziran 2003 tarihinde yürürlüğe giren 4875 sayılı “Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu” ile doğrudan yabancı yatırımların gerçekleştirilmesinde izin ve onay sistemi kaldırılarak, bilgilendirme sistemine geçilmiştir. Ayrıca, Yabancı Yatırımcı ve yabancı yatırım konusunda uluslar arası standartlarda tanımlar getirmektedir ve yabancı yatırımcıların Türkiye'deki hakları ve yükümlülükleri konusunda yasal bir rehber oluşturmaktadır. 6224 sayılı kanun ve ilgili mevzuata göre yabancı sermayeli şirket kurmak için yabancı ortak başına asgari 50.000 ABD Doları

¹⁴² DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI (DPT), Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, 2000, s. 8-9

¹⁴³ UNCTAD, 2003, s. 249

¹⁴⁴ UNCTAD, 2003, s. 3

¹⁴⁵ TÜRKİYE CUMHURİYET MERKEZ BANKASI (TCMB) internet sitesi, URL: www.tcmb.gov.tr

¹⁴⁶ HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI, YABANCI SERMAYE GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (HM-SGM), Yabancı Sermaye Raporu: 2002, Ankara, 2003, s. 8

sermaye getirilmesi şartı ve limited yada anonim şirket kurulma zorunluluğu bu kanun ile ortadan kaldırılmıştır. Buna ilaveten bu kanun Türkiye’de doğrudan yabancı yatırım yapan yabancı ülkelerin vatandaşlığına sahip olan gerçek kişiler ile yurt dışında ikamet eden Türk vatandaşlarını da yabancı yatırımcı olarak değerlendirmiştir. Bu kanunun yürürlüğe girmesiyle de şirket sayılarında hızlı bir artış gözlenmiştir. 17 Haziran 2003 – 31 Aralık 2005 döneminde kurulan yabancı sermayeli şirket sayısı, önceki yıllarda kurulan toplam şirket sayısının %102’ine tekabül etmektedir¹⁴⁷ (Tablo-14).

2006 yılı Şubat ayı sonu itibariyle 10.038 adet yabancı sermayeli şirket ve şube kurulmuş olup, 2.082 adet yerli sermayeli şirkete de yabancı sermaye iştiraki gerçekleşmiştir. Toplamda 12.120 adet yabancı sermayeli şirket ülkemizde faaliyette bulunmaktadır (Tablo-15).

12.120 adet yabancı sermayeli şirketin, başta toptan ve perakende ticaret olmak üzere, imalat sanayi, gayrimenkul kiralama ve iş faaliyetleri sektörlerinde faaliyette bulundukları görülmektedir (Tablo-16). İmalat sanayicinde faaliyette bulunan yabancı sermayeli şirketlerde tekstil ürünleri imalatı birinci sırada yer alırken, bunu kimyasal madde ve ürünleri imalatı ile gıda ürünleri içecek imalatı izlemektedir.

“Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu” nun yürürlüğe girdiği tarihten sonra ülkemizde faaliyete geçen 6.327 adet yabancı sermayeli şirketin 260 adedinde kayıtlı sermaye 500.000 doların üzerindedir (Tablo-17).

12.120 adet yabancı sermayeli firmanın ülke gruplarına göre dağılımına bakıldığında ise AB ülkeleri ortaklı girişim sayısının 6.391 adet ile birinci sırada yer aldığı görülmektedir. AB ülkeleri ortaklı yabancı sermayeli şirketlerin içinde Almanya 2.115 adet firma ile birinci sırayı alırken, onu İngiltere (968 adet) ve Hollanda (947 adet) izlemektedir (Tablo-18).

¹⁴⁷ HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI, YABANCI SERMAYE GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (HM-SGM), Doğrudan Yabancı Yatırım Verileri Bülteni: Şubat 2006 .

17 Haziran 2003 – 28 Şubat 2006 tarihleri arasında faaliyette bulunan AB ülkeleri ortaklı yabancı sermayeli şirketlerin 152 adedinde kayıtlı sermaye 500.000 doların üzerindedir (Tablo-19).

Yabancı sermayeli şirketlerce gerçekleştirilecek yatırımlar için, 2006 yılı Şubat sonu itibariyle 33 adet teşvik belgesi düzenlenmiştir. Bu yatırımların toplam tutarı 257,1 milyon ABD Doları değerindedir (Tablo-20).

Söz konusu yatırım teşvik belgelerinde öngörülen toplam yatırım tutarının (257,1 milyon ABD Doları) %64,1'i yabancı ortaklar tarafından karşılanacaktır.

33 adet Yatırım Teşvik Belgesinin 23 adedi imalat, 10 adedi hizmetler sektörlerinde düzenlenmiştir.

T.C. Merkez Bankası tarafından yayımlanan ödemeler dengesi istatistiklerine göre; 2005 yılı Şubat sonu itibariyle 559 milyon ABD Doları olan fiili giriş, 2006 yılının aynı dönemi için 391 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir ¹⁴⁸(Tablo-21).

¹⁴⁸ HAZINE MÜSTEŞARLIĞI, YABANCI SERMAYE GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (HM-SGM), Doğrudan Yabancı Yatırım Verileri Bülteni: Şubat 2006 .

TABLE 15- Kuruluş türlerine göre yabancı sermayeli firmalar											
TABLE 15- Breakdown of companies with foreign capital by mode of establishment											
										(Firma Sayısı) / (Number of Companies)	
	1954-1999	2000	2001	2002	2003	2004*	2005*	2005*	2005*	2006*	Toplam
	(Birlimli)								Oc-Şub	Oc-Şub	
	(Cumulative)								Jan-Feb	Jan-Feb	Total
Yeni	3.527	320	336	360	876	1.592	2.314	308	340	9.665	
Company Establishment											
İştirak	498	112	119	117	201	468	499	76	68	2.082	
Participation											
Şube	145	18	32	22	33	63	54	7	6	373	
Branch Office											
Toplam	4.170	450	487	499	1.110	2.123	2.867	391	414	12.120	
Total											

* Geçici Veriler (2006 Şubat itibarıyla) / Provisional Data (As of February 2006)
Kaynak / Source: Hazine Müsteşarlığı / Undersecretariat of Treasury

TABLE 16- YABANCI SERMAYELİ FİRMALARIN SAYILARININ SEKTÖRLERE GÖRE DAĞILIMI

TABLE 16- BREAKDOWN OF COMPANIES WITH FOREIGN CAPITAL BY SECTOR

ISIC Kodu	Sektörler	(Firma Sayısı) / (Number of Companies)													KTC Code	Sektörler
		1954-1999		2000	2001	2002	2003	2004*	2005*	2006*		1954-2006Sub* Toplam				
		(Birimli)	(Cumulative)							Or. Sub Jan. Feb	Or. Sub Jan. Feb					
													Total			
A	Tarım, avcılık ve ormancılık	60	60	6	7	7	3	27	30	33	2	3	178	A	Agronomy, hunting and forestry	
B	Bahçecilik	11	11	--	2	2	1	2	2	7	--	--	25	B	Fishing	
C	Madençilik ve taş ocaklığı	66	66	8	8	8	19	13	32	45	4	3	194	C	Mining and quarrying	
D	İnşaat Sektörü	1.169	1.169	96	89	85	268	268	372	457	73	44	2.530	D	Manufacturing	
D 15	Yol, köprü, su tesisatı, kanalizasyon	126	126	8	7	9	18	52	52	42	6	7	260	D 15	Manufacture of food products and beverages	
D 17	Tekstil, deri, giyim	115	115	3	12	13	66	61	83	83	18	4	357	D 17	Manufacture of textiles	
D 24	Kimyasal, metal ve diğer ürünlerin imalatı	151	151	11	7	6	28	47	39	39	6	4	293	D 24	Manufacture of chemicals and chemical products	
D 29	B.Y.S. Makine ve taşıt imalatı	89	89	8	6	7	21	28	33	33	3	--	107	D 29	Manufacture of machinery and equipment n.e.c.	
D 31	B.Y.S. Elektrikli Makine ve Cihazların İmalatı	69	69	11	14	5	21	19	21	21	5	6	166	D 31	Manufacture of electrical machinery and apparatus n.e.c.	
D 34	Motör Araç Taşıt, Römorkör ve Yarı Römorkör İmalatı	104	104	14	11	7	17	18	17	17	8	1	189	D 34	Manufacture of motor vehicles, trailers and semi-trailers	
D 36	Mobilya İmalatı, B.Y.S. Diğer İmalat	28	28	2	3	6	12	28	47	47	7	3	179	D 36	Manufacture of furniture, manufacturing n.e.c.	
D 37	Diğer İmalat	487	487	30	29	32	85	119	175	20	20	19	985	D 37	Other Manufacturing	
E	Elektrik, Gaz ve Su	49	49	10	5	5	8	15	11	11	2	4	107	E	Electricity, gas and water supply	
F	İşletme	144	144	9	25	20	30	138	247	33	33	47	760	F	Construction	
G	Torun ve Perakende Ticaret, Motör Araç Taşıt, Yabancı Perakende Satış	1.465	1.465	152	179	208	435	913	804	157	157	124	4.280	G	Wholesale and retail trade	
G 50	Motör Araç Taşıt ve Motorlu Araçların Satış, Bakım ve Onarım	43	43	9	5	10	22	18	42	42	4	8	157	G 50	Sale, maintenance and repair of motor vehicles and motorcycles; retail sale of automotive fuel	
G 51	Motör Araç Taşıt ve Motor, Dağıtım Kabin Top. Tic. ve Tic. Kam. Sektörü	1.303	1.303	130	151	186	358	823	667	144	144	98	3.716	G 51	Wholesale trade and commission trade, except of motor vehicles and motorcycles	
G 52	Motör Araç Taşıt ve Motor, Dağıtım Kabin Perakende Tic.	119	119	13	23	12	55	72	95	95	9	18	407	G 52	Retail trade, except of motor vehicles and motorcycles; repair of personal and household goods	
H	Otel ve Lokantalar	473	473	39	34	43	60	77	180	180	19	32	958	H	Hotels and restaurants	
I	Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama Hizmetleri	279	279	45	48	43	94	218	266	266	44	42	1.035	I	Transport, storage and communications	
J	Mali Hizmetler, Finansman, Diğer Hizmetler	79	79	8	6	14	13	7	21	21	1	6	154	J	Financial intermediation	
K	Geyikçilik, Kırabana ve İş Faaliyetleri	244	244	57	43	40	87	234	534	534	43	87	1.326	K	Real estate, renting and business activities	
L	Kamu Yönetimi ve Savunma, Zorunlu Sosyal Güvenlik	16	16	--	--	--	3	3	8	8	1	3	33	L	Public administration and defence, compulsory social security	
M	Eğitim Hizmetleri	9	9	--	4	--	8	12	18	18	3	1	52	M	Education	
N	Sağlık Hizmetleri ve Sosyal Hizmetler	44	44	5	4	7	20	29	53	53	3	3	165	N	Health and social work	
O	Diğer Toplumsal, Sosyal ve Kişisel Hizmetler	60	60	15	13	11	41	42	80	80	5	14	276	O	Other community, social and personal service activities	
P	Eğitici Yayıncılık Hizmetleri	1	1	--	--	--	1	--	1	1	1	1	4	P	Private households with employed persons	
Q	Uluslararası Örgütler ve Temsilatları	1	1	--	--	--	--	--	2	2	--	--	3	Q	Extra-territorial organisations and bodies	
Toplam		4.170	4.170	450	487	499	1.110	2.123	2.867	391	391	414	12.120	Total		

* Geçici Veriler (2006 Şubat itibarıyla) / Provisional Data (As of February 2006)
Kaynak / Source: Hazine Bakanlığı / Undersecretariat of Treasury

TABLE 17- YABANCI SERMAYELİ FİRMALARIN SERMAYE BÜYÜKLÜĞÜ AÇISINDAN SEKTÖRLERE GÖRE DAĞILIMI

TABLE 17- BREAKDOWN OF COMPANIES WITH FOREIGN CAPITAL BY SECTOR ACCORDING TO THE RANGE OF EQUITY CAPITAL AMOUNT

(Eritreya Sayısı) / (Number of Companies)

İSIC Kodu	Sektörler	2004*				2005*				2006 Ort. Subst. / Ort. Subst. 2004-2006*				İSIC Kodu	Sektörler	
		50.000\$ - 200.000\$		200.000\$ - 500.000\$		50.000\$ - 200.000\$		200.000\$ - 500.000\$		50.000\$ - 200.000\$		200.000\$ - 500.000\$				
		<50.000\$	Top km	<50.000\$	Top km	<50.000\$	Top km	<50.000\$	Top km	<50.000\$	Top km	<50.000\$	Top km			
A	Tarım, Avcılık ve Ormanlık	16	6	6	1	29	25	6	1	1	1	1	3	A	Agriculture, hunting and forestry	
B	Balıkçılık	1	1	1	1	2	4	—	3	—	—	—	—	3	B	Fishing
C	Madencilik ve İşleme	18	5	3	6	32	31	6	5	3	4	—	3	3	C	Mining and quarrying
D	İnşaat	214	40	30	37	372	336	100	12	18	457	33	2	44	D	Manufacturing
D 11	Gıda Üretim ve İşleme	27	10	7	6	30	29	9	2	2	42	5	1	7	D 11	Manufacture of food products and beverages
D 17	Tekstil Üretim	38	19	2	3	42	33	22	3	5	83	3	1	4	D 17	Manufacture of textiles
D 24	Kimyasal Madde ve Üretim	25	12	5	3	43	27	8	2	2	39	4	—	4	D 24	Manufacture of chemicals and chemical products
D 29	E.Y.İ. Makine ve Cihazlar	14	7	3	3	29	27	4	1	2	34	—	—	—	D 29	Manufacture of machinery and equipment n.e.c.
D 31	E.Y.İ. Elektrik Makine ve Cihazları	10	6	2	1	19	14	7	—	—	21	5	1	6	D 31	Manufacture of electrical machinery, apparatus n.e.c.
D 34	Motorlu Kara Taşıt, Korumalı, Yarı Otomatik	9	2	—	7	18	13	3	—	1	17	—	—	1	D 34	Manufacture of motor vehicles, trailers and semi-trailers
D 36	Mobilya Üretim	18	6	4	—	28	34	11	—	—	47	3	—	3	D 36	Manufacture of furniture, manufacturing n.e.c.
D	Diğer İnşaat	68	28	8	14	118	128	37	4	6	175	13	4	2	D	Other Manufacturing
E	Elektrik, Gaz ve Su	8	1	1	5	15	7	4	—	—	11	2	1	4	E	Electricity, gas and water supply
F	İletişim	93	30	8	6	138	750	60	19	9	347	33	1	47	F	Communication
G	Toplam	649	222	24	16	913	620	146	20	19	804	96	3	124	G	Wholesale and retail trade
G 50	Motorlu Taşıt ve Motorlu Araçlar, Bakım, Onarım	14	1	2	1	18	31	6	1	4	42	7	—	1	G 50	Sale, maintenance and repair of motor vehicles and motorcycles; sale of automotive fuel
G 51	Motorlu Taşıt ve Motorlu Araçlar, Bakım, Onarım	589	206	22	13	830	521	116	17	13	647	74	20	3	G 51	Wholesale trade and commission trade, except of motor vehicles and motorcycles
G 52	Motorlu Taşıt ve Motorlu Araçlar, Bakım, Onarım	55	15	—	2	72	68	23	2	2	95	15	3	—	G 52	Retail trade, except of motor vehicles and motorcycles; repair of personal and household goods
H	Çekirdek ve Ürünler	51	18	3	5	77	137	77	9	7	180	25	6	1	H	Hotels and restaurants
I	Ulaştırma, Haberleşme ve Dağıtım Hizmetleri	148	40	19	10	218	214	40	7	5	266	25	16	1	I	Transport, storage and communication
J	Mali Hizmetler, Finansman, Kredi	2	2	—	2	7	10	2	—	9	21	4	—	1	J	Financial intermediation
K	Gıda Üretim ve İşleme ve Diğer Hizmetler	193	28	7	4	234	474	92	10	8	534	73	12	2	K	Real estate, renting and business activities
L	Kamu Hizmetleri ve İşletimi ve Sağlık, Zorunlu Sosyal Hizmetler	3	—	—	—	3	6	1	1	—	8	1	1	1	L	Public administration and defense, compulsory social security
M	Eğitim Hizmetleri	10	2	—	—	12	16	1	1	—	18	1	—	1	M	Education
N	Sağlık ve Sosyal Hizmetler	14	10	—	2	29	49	2	2	—	53	3	—	3	N	Health and social work
O	Diğer Toplam, Sosyal ve Ekonomik Hizmetler	35	5	—	2	42	68	10	1	1	80	12	1	14	O	Other community, social and personal services activities
P	Etkinlik, Yeterlilik Hizmetleri	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1	1	—	1	P	Private households with employed persons
Q	Uluslararası Kurumlar ve Kuruluşlar	—	—	—	—	—	2	—	—	—	2	—	—	—	Q	Extraterritorial organizations and bodies
Toplam		1.462	463	100	97	2.123	2.140	506	91	79	2.867	312	36	6	Total	

*Güncel Veriler: (2006) / (Latest available data) / (Data as of 2006)

Kaynak / Source: Eritreya İstatistik Bürosu / Eritrean Statistical Bureau

TABLO 18- YABANCI SERMAYELİ FİRMALARIN SAHİSİNİN ÜLKELERE GÖRE DAĞILIMI⁽¹⁾TABLE 18- BREAKDOWN OF COMPANIES WITH FOREIGN CAPITAL BY COUNTRY⁽¹⁾

(Firma Sayısı) / (Number of Companies)

Ülkeler	1954-1999		2000	2001	2002	2003	2004*	2005*	2006*		1954- 2006/Toplam*	Countries
	(Birlikli)	(Cumulative)							Ok. Yab.	Ok. Yab.		
AB Ülkeleri (25)	2.164	265	250	230	467	1.080	1.694	223	241	6.391	European Union (25)	
Almanya	769	79	66	66	136	380	528	77	71	2.115	Germany	
Fransa	207	23	16	23	32	74	81	14	20	476	France	
Hollanda	343	64	39	43	72	144	215	22	27	947	Netherlands	
İngiltere	275	30	40	35	67	145	334	39	42	968	United Kingdom	
İtalya	175	22	27	16	32	78	69	8	14	433	Italy	
Diğer AB Ülkeleri	395	47	62	47	108	239	467	63	67	1.452	Other European Countries	
Diğer Avrupa Ülkeleri (AB Harici)	510	40	48	49	142	290	354	55	49	1.462	Other European Countries (Excluding EU)	
İsviçre	185	10	15	19	19	36	32	7	4	320	Switzerland	
Bulgaristan	19	1	4	4	19	27	31	8	4	109	Bulgaria	
Ukrayna	24	4	3	3	10	26	38	5	5	113	Ukraine	
Rusya Federasyonu	138	17	17	13	30	109	125	17	15	464	Russia	
Kıyıcı Kıbrıs T.C.	52	2	--	--	6	22	24	3	6	112	Turkish Republic of Northern Cyprus	
Diğer	92	6	10	11	41	70	104	15	15	349	Other	
Kıyıcı Afrika Ülkeleri	48	3	7	13	20	27	43	2	8	169	North Africa	
Diğer Afrika Ülkeleri	15	1	2	1	10	18	20	1	2	69	Other African Countries	
Kıyıcı Amerika	279	35	37	44	61	108	121	18	14	699	North America	
A.B.D.	261	31	35	40	54	98	106	18	13	638	U.S.A.	
Kanada	18	4	2	4	7	10	15	--	1	61	Canada	
Orta Amerika ve Karayip	29	5	4	1	4	8	13	1	2	66	Central America And Caribbean	
Diğer Amerika	5	--	2	--	--	4	2	1	1	14	South America	
Yakın ve Orta Doğu Ülkeleri	844	65	78	111	275	381	415	75	72	2.241	Near And Middle Eastern Countries	
Araplar	64	7	12	13	38	61	65	11	15	275	Arabian	
Irak	120	11	16	26	40	56	63	10	12	344	Iraq	
İran	270	15	20	26	111	132	128	24	21	723	Iran	
İsrail	37	9	7	14	25	33	29	4	6	160	Israel	
Suriye	121	6	4	12	17	21	35	3	3	219	Syria	
Diğer	238	19	20	23	45	79	94	23	15	533	Other	
Diğer Asya	234	24	48	38	115	172	179	30	18	828	Other Asian Countries	
Çin Halk Cumi.	65	10	17	13	46	58	34	7	3	244	China	
Japonya	38	2	7	4	6	15	10	2	2	84	Japan	
Kıyıcı Kore Cumi.	34	3	12	3	17	18	18	4	--	105	South Korea	
Pakistan	17	--	2	2	10	10	10	2	--	51	Pakistan	
Afganistan	13	3	1	4	5	6	6	3	2	40	Afghanistan	
Diğer	72	6	9	12	31	65	101	12	3	299	Other	
Australya ve Yeni Zelanda	9	3	--	--	1	21	15	1	2	51	Australia And New Zealand	
Diğer Okyanusya ve Kamp Böl. Ülkeleri	27	7	10	10	12	14	11	2	5	96	Other Countries Of Oceania And Polar	
Total	4.170	450	487	499	1.110	2.123	2.867	391	414	12.120	Total	

(1) Yabancı sermayeli şirketler, kuruluşlarına göre yeni şirket kuruluşlarına, mevcut bir şirkete iştirakleri ve başka kuruluşlara iştirakleri.

Firma sahipleri, başlatıcılar, sermaye ortakları, iştirakçileri ve diğerleri.

The term foreign capital companies "refers to new company or branch establishments and participations to a company."

As for the number of firms, this data is based on the dominant country, which for the capital amount, it is based on the country of origin of the partner.

TABLO 20- Yabancı sermayeli firmaların yatırımlarına verilen teşvik belgeleri**TABLE 20-Investment incentive certificates issued for companies with foreign capital**

Yıllar Years		Belge Adedi	Toplam Yatırım (Milyon \$)	Yabancı Ortak Payı (%)
		Number of Certificates	Amount of Investment (Million \$)	Equity Share of Foreign Direct Investor (%)
2000		238	11.317,6	49,4
2001		194	2.544,7	48,6
2002		222	1.421,7	51,1
2003		217	1.736,9	71,9
2004		244	3.873,3	41,9
Ocak	January	21	79,2	48,3
Şubat	February	23	279,7	50,2
Mart	March	20	126,1	33,5
Nisan	April	24	132,4	41,0
Mayıs	May	24	130,9	56,6
Haziran	June	21	303,9	46,9
Temmuz	July	22	149,5	55,8
Ağustos	August	9	193,2	56,5
Eylül	September	16	43,8	41,0
Ekim	October	17	91,9	67,6
Kasım	November	22	236,4	69,1
Aralık	December	25	2.106,3	55,5
2005		209	3.490,9	51,6
Ocak	January	10	257,6	45,6
Şubat	February	24	554,0	54,6
Mart	March	15	57,1	60,8
Nisan	April	26	151,9	70,1
Mayıs	May	11	162,3	88,0
Haziran	June	20	65,5	70,6
Temmuz	July	19	126,6	47,1
Ağustos	August	12	65,6	83,0
Eylül	September	17	914,3	46,2
Ekim	October	23	469,3	57,3
Kasım	November	13	137,8	68,4
Aralık	December	19	528,9	25,7
2006				
Ocak	January	19	147,2	34,2
Şubat	February	14	109,9	94,0

Kaynak / Source: Hazine Müsteşarlığı / Undersecretariat of Treasury

TABLO 21- DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR (FİİLİ GİRİŞLER) *
TABLE 21- FOREIGN DIRECT INVESTMENT (INFLOWS) *

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	Ocak- Şubat / January - February 2005	Ocak / January 2006	Şubat / February 2006	Ocak - Şubat / January - February 2006
Doğrudan Yabancı Yatırımlar Toplam (Net)	885	722	805	940	783	982	3.352	1.137	1.752	2.837	9.686	559	207	184	391
Foreign Direct Investment Total(Net)															
Doğrudan Yabancı Sermaye	885	722	805	940	783	982	3.352	1.137	754	1.494	7.845	327	82	89	171
Foreign Direct Investment Capital															
Sermaye (Net)	885	722	805	940	783	982	3.352	617	737	1.145	8.086	316	65	75	140
Equity Capital(Net)															
Giriş	934	914	852	953	813	1.707	3.374	622	745	1.245	8.432	348	65	81	146
Inflows															
Çıkış	-49	-192	-47	-13	-30	-725	-22	-5	-8	-100	-346	-32	0	-6	-6
Liquidation Outflows															
Diğer Sermaye *	--	--	--	--	--	--	--	520	17	349	-241	11	17	14	31
Other Capital *															
Gayrimenkul (Net)	--	--	--	--	--	--	--	--	998	1.343	1.841	232	125	95	220
Real Estate (Net)															

* Yabancı Sermayeli Firmaların Yabancı Ortaklardan Alınan Kredi / Credits which companies with foreign capital take from foreign partners

Geçici Veriler (2006 Şubat itibarıyla) / Provisional Data (As of February 2006)

Kaynak / Source: T.C. Merkez Bankası / Central Bank of the Republic of Turkey

TABLO 24 DÖĞRUDAN YABANCI SERMAYE GİRİŞLERİNİN SEKTÖRLERE GÖRE DAĞILIMI

TABLE 24- SEC TORAL BREAKDOWN OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT CAPITAL INFLOW

(Milyon \$) / (Million \$)

ISIC Kodu	Sektörler	2002	2003	2004*	2005*	2006*			ISIC Code	Sektör	
						0cak - Şubat	0cak - Şubat	0cak - Şubat			
						January - February	January - February	January - February			
A	Tarım, avcılık ve ormancılık	--	1	4	5	3	--	--	A	Agriculture, hunting and forestry	
B	Balıkçılık	--	--	2	--	--	--	--	B	Fishing	
C	Madencilik ve taş ocacılığı	2	14	75	44	2	7	6	13	C	Mining and quarrying
D	İnşaat Sanayi	110	448	168	714	75	23	23	46	D	Manufacturing
D	15 Gıda Ürünleri ve İçecek İmalatı	14	249	32	62	9	6	16	22	D	15 Manufacture of food products and beverages
D	17 Tekstil Ürünleri İmalatı	10	8	14	184	2	--	--	--	D	17 Manufacture of textiles
D	24 Kimyasal Madde ve Ürünleri İmalatı	9	9	39	173	52	1	1	2	D	24 Manufacture of chemical and chemical products
D	29 B. Y.S. Makine ve Teçhizat İmalatı	13	17	8	12	--	5	--	5	D	29 Manufacture of machinery and equipment n.e.c.
D	31 Elektrikli Optik Aletler İmalatı	2	4	2	15	6	--	1	1	D	31 Office machinery and computers
D	34 Motorlu Kara Taşıtları, Römork ve Yarı-Römork İmalatı	33	145	35	49	--	3	2	5	D	34 Manufacture of motor vehicles, trailers and semitrailers
D	36 Mobilya İmalatı; B. Y.S. Diğer İmalat	--	2	--	4	--	--	--	--	D	36 Manufacture of furniture; manufacturing n.e.c.
D	Diğer İmalat	19	14	38	216	6	8	3	11	D	Other Manufacturing
E	Elektrik, Gaz ve Su	68	86	69	4	1	3	--	3	E	Electricity, gas and water supply
F	İnşaat	3	8	23	107	5	13	4	17	F	Construction
G	Toplama ve Perakende Ticaret,	89	92	103	46	5	1	1	2	G	Wholesale and retail trade
H	Otel ve Lokantalar	0	4	1	18	0	0	1	1	H	Hotels and restaurants
I	Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama Hizmetleri	1	2	639	3350	24	10	13	23	I	Transport, storage and communications
J	Mali Aracı Kuruluşların Faaliyetleri	260	51	69	3970	232	3	27	30	J	Financial intermediation
K	Geyim, Etekli Kiralama ve İş Faaliyetleri	0	6	3	11	0	0	0	0	K	Real estate, renting and business activities
L	Kamu Yürütme ve Sorunların Sosyal Güvenlik	--	--	--	--	--	--	--	--	L	Public administration and defence; compulsory social security
M	Eğitim Hizmetleri	0	0	0	17	0	0	0	0	M	Education
N	Sağlık İşleri ve Sosyal Hizmetler	5	23	53	74	0	5	3	8	N	Health and social work
O	Diğer Toplumsal, Sosyal ve Kişisel Hizmet Faaliyetleri	84	10	36	71	1	0	3	3	O	Other community, social and personal service activities
P	Evlere Yatırılan Hizmet İşleri	--	--	--	--	--	--	--	--	P	Private households with employed persons
Q	Uluslararası Örgütler ve Temsilcilikleri	--	--	--	--	--	--	--	--	Q	Extra-territorial organizations and bodies
Toplam						346	65	81	146	Total	

* Geçici Veriler (2006 Şubat itibarıyla) / Provisional Data (As of February 2006)

Kaynak / Source: T.C. Merkez Bankası / Central Bank Of Turkey

TABLO 25- DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE GİRİŞLERİNİN ÜLKELERE GÖRE DAĞILIMI

TABLE 25- BREAKDOWN OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT CAPITAL INFLOW BY COUNTRY

(Milyon \$) / (Million \$)

Ülkeler	2002	2003	2004*	2005*	2006*			Countries
					Ocak - Şubat	Ocak - Şubat	Ocak - Şubat	
January - February	January	February	January - February					
AB Ülkeleri (25)	455	555	977	3.191	43	65	108	European Union (25)
Almanya	86	142	73	335	3	4	7	Germany
Fransa	22	120	34	263	1	16	17	France
Hollanda	72	50	568	296	16	6	22	Netherlands
İngiltere	8	141	79	267	0	0	0	United Kingdom
İtalya	241	1	15	676	3	1	4	Italy
Diğer AB Ülkeleri	26	101	208	1.354	20	38	58	Other European Countries
Diğer Avrupa Ülkeleri (AB Hariç)	64	70	111	52	1	3	4	Other European Countries (Excluding Eu)
Afrika Ülkeleri	0	0	0	3	0	0	0	Africa
Amerika	9	58	97	3.513	16	9	25	America
Kuzey Amerika	9	58	97	1.919	16	9	25	North America
A.B.D.	2	52	36	1.894	10	3	13	U.S.A.
Kanada	7	6	61	25	6	6	12	Canada
Orta Amerika ve Karayipler	0	0	0	1.594	0	0	0	Central America And Caribbean
Güney Amerika	0	0	0	0	0	0	0	South America
Asya	70	60	60	1.671	3	5	9	Asian
Korfez Ülkeleri	5	0	1	134	2	0	0	Gulf Arabian Countries
Yakın ve Orta Doğu Ülkeleri	0	1	53	1.503	0	5	9	Near And Middle Eastern Countries
Diğer Asya Ülkeleri	65	59	6	34	1	0	0	Other Asian Countries
Avustralya	0	0	0	1	0	0	0	Australia
Sınıflandırılmayan	24	2	0	1	0	0	0	Unclassified
Toplam	622	745	1.245	8.432	65	81	146	Total

* Geçici Veriler (2006 Şubat itibarıyla) / Provisional Data (As of February 2006)

Kaynak / Source: T.C. Merkez Bankası / Central Bank Of Turkey

4.2.2. Uluslararası ilişkiler

Ülkemiz girişimci sermayesinin yabancı ülkelere açılması, aynı zamanda yabancı sermaye ve ileri teknolojinin ülkemize gelmesi yolu ile ekonomimizin küreselleşen dünya ekonomisi içinde etkin bir şekilde yer alması, genel ekonomik politikaların ana hedefleri arasındadır. Bu çerçevede, ülkemizde yapılan yabancı yatırımların korunması ve daha fazla yabancı yatırım gelişinin özendirilebilmesi için, yatırım ve ticari ilişkilerimizin yoğun olduğu veya bu ilişkilerin genişlemesine yönelik potansiyele sahip olduğu düşünülen ülkelerle, Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması (YKTK) Anlaşmalarının imzalanmasına 1962 yılında başlanmıştır. Ülkemizin sermaye ihraç eder hale gelmesi ile bu süreç hızlandırılmıştır.

Bu kapsamda 2005 yılında Avustralya, Tayland ve Birleşik Arap Emirlikleri ile müzakereleri tamamlanan YKTK Anlaşmaları imzalanmış olup, 2005 Kasım ayı itibari ile 74 ülke ile imzalanmış bulunan YKTK Anlaşmaları'ndan 54'ü yürürlüğe girmiştir.

OECD “Yatırımlar Komitesi” kapsamındaki çalışmalar ve OECD – Çok Uluslu Şirketler Rehberi Ulusal Temas Noktası fonksiyonunu Hazine Müsteşarlığı Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü (YSGM) üstlenmiştir. Ayrıca, bir Avrupa-Akdeniz inisiyatifi olan Avrupa-Akdeniz Yatırım Promosyon Ajansları Ağı (ANIMA) platformunda da Hazine Müsteşarlığı YSGM ulusal koordinasyon noktası olarak görev yapmaktadır. Yine çok taraflı ilişkiler kapsamında, Ekonomik İşbirliği Teşkilatının Bölgesel YKTK Anlaşması müzakereleri ve promosyon amaçlı çalışmaları takip edilmekte ve DTÖ’ nün “yatırımlar” odaklı bazı çalışmalarına katılım sağlanmaktadır.

4.3. Yatırım Konseyi ve Yatırım Ortamını İyileştirme Faaliyetleri

4.3.1. Yatırım danışma konseyi (YDK)

Yatırım Danışma Konseyi (YDK), yatırımların önündeki engellerin azaltılması ve Türkiye'nin uluslararası alanda yatırım yeri olarak imajının güçlendirilmesi ve

yatırım ortamının iyileştirilmesi alanında hükümet tarafından yapılan çalışmalara uluslararası bir bakış açısı kazandırılması amacıyla dünyanın önde gelen çokuluslu şirket yöneticilerinin katılımıyla oluşturulan bir platformdur. YDK'nın oluşturulmasında hedeflenenler aşağıda sıralanmıştır:

Çok uluslu şirketlerin üst düzey yöneticilerinin, yatırım yeri seçimi konusundaki bilgi birikimlerinden faydalanarak, Türkiye'deki yatırım ortamının iyileştirilmesi çalışmalarına uluslararası bir perspektif kazandırmak

Türkiye'nin dünya ekonomisinde sahip olduğu rekabet gücünün artırmasına yönelik çalışmalara katkı sağlamak,

Türkiye'nin yatırım ortamının iyileştirilmesi konusunda sağladığı ilerlemelerin, uluslararası alanda duyurulmasına katkıda bulunmaktır.

YDK bu hedefler doğrultusunda ilk toplantısını Başbakan Sn. Recep Tayyip Erdoğan'ın başkanlığında 15 Mart 2004 tarihinde İstanbul'da gerçekleştirmiştir. Toplantıda, Konsey Üyeleri tarafından, Türkiye nin yatırımcılar nezdinde rekabet gücünü artırabilmesi için öncelikle uygulamaya konması gereken tedbirler sıralanmıştır. Bu tedbirler arasında, idari ve bürokratik engellerin kaldırılması, yatırım yeri temini için imkânların genişletilmesi, KOBİ'lerin güçlendirilmesi, eğitim ve altyapı imkânlarının iyileştirilmesi, yargı hizmetlerine etkinlik kazandırılması, vergi ve yatırım teşvikleri konusunda iyileştirmeler yapılması gibi farklı alanlara ilişkin hususlar yer almıştır.

Konsey toplantısında gündeme gelen önerilerle ilgili olarak alınan tedbirleri Sayın Başbakan'a ve Üyelere sunmak üzere, ilgili kurum ve kuruluşların yanı sıra YOIKK Teknik Komiteleri'nin sağladığı bilgiler doğrultusunda Hazine Müsteşarlığı tarafından bir "İlerleme Raporu" hazırlanmıştır. Müsteşarlık internet sayfasında da yayımlanan İlerleme Raporu'nda, belirlenen alanlarda Konsey'in ilk toplantısından sonra uygulamaya konan tedbirler ve bu alanlarda halen yürütülmekte olan çalışmalar detaylı olarak yer almaktadır.

29 Nisan 2005 tarihinde Sn. Başbakan'ın başkanlığında İstanbul'da gerçekleştirilen YDK'nın ikinci toplantısına 19 çokuluslu şirketlerin üst düzey yöneticileri, Dünya Bankası, IMF ve Avrupa Yatırım Bankası gibi uluslararası kuruluşların başkanları ile Türk özel sektör temsilcileri katılmıştır. 2005 yılında yapılan bu toplantıda, YDK üyeleri 2004 yılında gerçekleştirilen toplantı sonucunda belirtilen hususlarla ilgili olarak İlerleme Raporu'nda yer alan gelişmelerle ilgili olarak Türkiye'nin sağladığı başarıları takdirle karşılamışlardır. Toplantının sonuç bildirisinde katılımcılar, birinci toplantı sonucunda belirlenen başlıklardaki gelişmelerin takibine devam edilmesi ve “Sosyal Güvenlik”, “Kurumsal Yönetim” alanında da tedbirler alınması gerektiğini vurgulamışlardır¹⁴⁹.

4.3.2. Yatırım ortamını iyileştirme koordinasyon kurulu (YOIKK)

Makro ölçekte elde edilen başarılı sonuçların yanı sıra, ülkemizde yatırım ortamını hem yerli hem de uluslararası yatırımcılar açısından daha cazip hale getirmek için oluşturulan YOIKK çalışmalarına devam etmektedir.

Şu ana kadar belirlenen anahtar reform alanlarının hemen hemen hepsinde tatmin edici gelişmeler kaydedilmiştir. Bu gelişmelerden bazıları aşağıda yer almaktadır¹⁵⁰.

“İş yeri açma ve çalışma ruhsatlarına ilişkin yönetmelik” 10 Ağustos 2005 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Yönetmelik ile iş yeri açma ve çalıştırma ruhsatlandırmasında yerel yönetimlerin yetkileri artırılırken ruhsat alımında bürokrasi azaltılmıştır.

Bunun yanı sıra, aynı tarihte “Gayri Sıhhi Müesseseler Yönetmeliği” yürürlükten kaldırılmıştır.

¹⁴⁹ HAZINE MÜSTEŞARLIĞI, YABANCI SERMAYE GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (HM-SGM), Doğrudan Yabancı Yatırım Verileri Bülteni: Şubat 2006.

¹⁵⁰ HAZINE MÜSTEŞARLIĞI, YABANCI SERMAYE GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (HM-SGM), Doğrudan Yabancı Yatırım Verileri Bülteni: Şubat 2006.

Kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek, kaynakların yerinde ve etkin kullanımını sağlamak ve yerel potansiyeli harekete geçirmek suretiyle, ulusal kalkınma plânı ve programlarda öngörülen ilke ve politikalarla uyumlu olarak, bölgesel gelişmeyi hızlandırmak, sürdürülebilirliğini sağlamak ve bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmak üzere “Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun Tasarısı” hazırlanmıştır.

Bölgesel Kalkınma Ajansları’nın il birimleri, başvuruların yapılacağı, takip ve koordine edileceği tek mercii olacaktır. Anılan tasarı, Meclis Genel Kurulu’ndadır.

16 Nisan 2005 tarihinde yürürlüğe giren “5331 sayılı Kanun” kapsamında; KOBİ tanımına ilişkin esaslar, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı’nca hazırlanacak ve Bakanlar Kurulunca yürürlüğe konulan yönetmelikle belirlenecektir.

Buna istinaden, “Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Tanımı, Nitelikleri ve Sınıflandırması Hakkında Yönetmelik” 18 Kasım 2005 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Anılan yönetmelikle, Avrupa Birliği mevzuatına uyumlu tek bir KOBİ tanımı yapılarak, bu tanımın, içinde "KOBİ", "Orta Büyüklükteki İşletme", "Küçük İşletme" veya "Mikro İşletme" terimleri geçen tüm kurum ve kuruluşların mevzuat ve programlarına uygulanması sağlanmaktadır.

Elde edilen bu kazanımların yanı sıra, YOIKK kapsamında yapılan çalışmalara ivme kazandırmak amacıyla, Mayıs 2005 tarihinde, yatırım ve yatırımcılarla doğrudan ilgili bakanlıklar ve özel sektör temsilcilerinin daimi üye olduğu bir “Yönlendirme Komitesi” kurulmuştur.

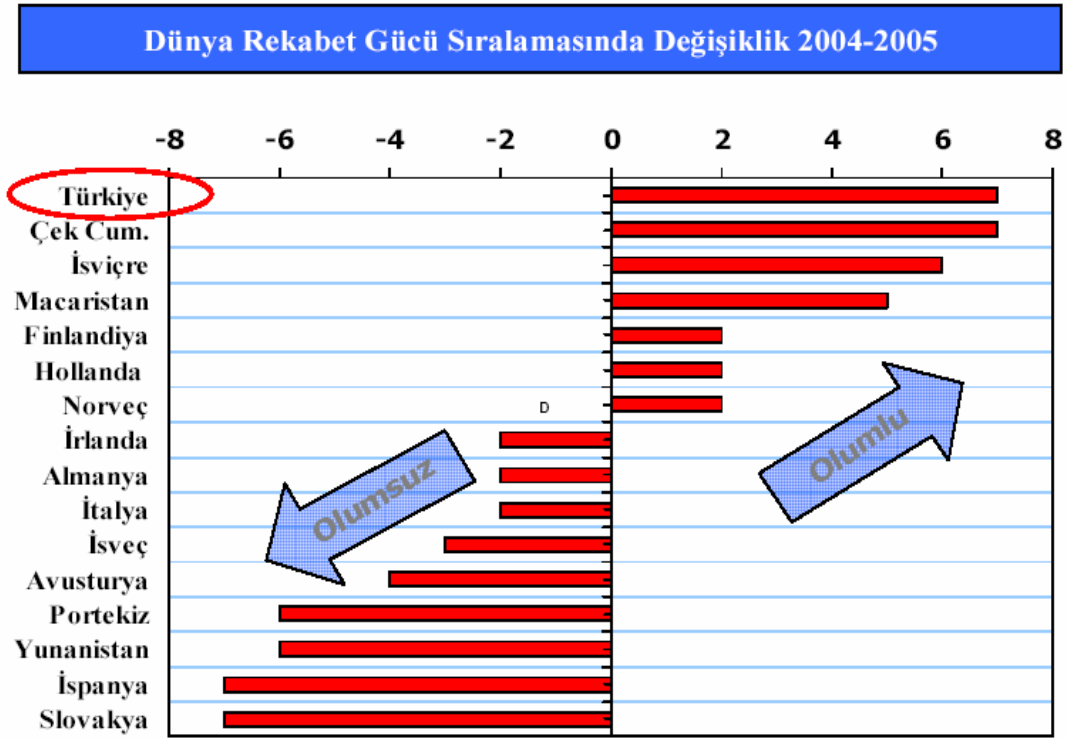
Yönlendirme Komitesi ayda bir kere toplanmakta, Teknik Komite Başkanları ile istişare yapmak suretiyle Teknik Komitelerin çalışmalarının hızlandırılmasını ve öncelikli konuların belirlenerek YOIKK gündemine getirilmesini sağlamaktadır.

Uluslararası İşletme Geliştirme Enstitüsü (Institute for Management Development-IMD) tarafından her yıl, ekonomik performans, devlet kurumlarının etkinliği, iş aleminin etkinliği, altyapı başlıkları altında toplanan 314 farklı gösterge üzerinden yapılan değerlendirmeler sonucunda elde edilerek yayımlanan Dünya

Rekabet Gücü Sıralaması'nda da Türkiye'nin 2005 yılı sıralamasındaki değişim, son dönemde alınan tedbirlerin etkisini ortaya koyar niteliktedir.

2004 yılında 60 ülke arasında rekabet gücü sıralamasında 55. sırada yer alan Türkiye bu yıl 7 sıra ilerleyerek 48. sıraya yükselmiştir. Bu ilerleme ile Türkiye, kendisiyle belirli açılardan kıyaslanabilir, Yunanistan, Brezilya, İtalya, Rusya ve Polonya'nın önünde yer almıştır. 2005 ayında yayımlanan rekabet gücü sıralamasına baz teşkil eden verilerin, bu yılın başında toplandığı düşünülecek olursa yıl içinde ulaşılan performansın yansıtılmadığı sıralama sonuçlarının Türkiye'yi daha da üst sıralara taşıyacağını söylemek mümkündür.

Grafik -3: Dünya Rekabet Gücü Sıralamasında Değişiklik 2004-2005

Kaynak: IMD (Uluslararası İşletme Geliştirme Enstitüsü) Dünya Rekabet Yıllığı 2005

Nitekim Türkiye'nin son dönemde yatırım ortamının iyileştirilmesi konusunda atmış olduğu adımların olumlu sonuçlarını, kıyaslamalı olarak ortaya koyan farklı kaynaklara dayalı değerlendirmeler de vardır.

Dünya Bankası ile Avrupa Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası tarafından yayımlanan “İş Ortamı ve Girişimci Performans Anketi” (Business Environment and Enterprise Performance Survey -BEEPS), Türkiye’nin bu anlamda 2002 ve 2005 yıllarında çekilen iki farklı fotoğrafını kıyaslamaktadır. Ülkemizdeki 559 şirketin katılımıyla gerçekleştirilen anket sonuçlarına göre, 3 yıllık dönemde;

- vergi,
- makro ekonomi,
- hükümet politikaları,
- yolsuzluk, rekabeti önleyici uygulamalar ve
- maliyetin finansmanı konularında önemli ilerlemeler sağlanmıştır.

Bu kapsamda, söz konusu çalışmada açıkça ifade edilen, Türkiye’de son üç yıllık dönemde bürokratik formalitelerin önemli ölçüde azaltılmış olduğu hususu, yine Dünya Bankası’nın ülkelerin iş ortamını değerlendiren diğer önemli bir çalışması, “2006 İş Yapma Raporu”nun (2006 Doing Business Report) aynı mahiyetteki değerlendirmelerini destekler niteliktedir. Alınan tedbirlerle, 9 güne indirilen Türkiye’de iş kurma süresinin Dünyadaki en kısa sürelerden biri olduğu yine bu çalışmada yer almaktadır¹⁵¹.

Anket sonuçlarına göre, son dönemde sıkça gündeme gelen bir diğer husus olan adalet hizmetlerinin etkinliği ile ilgili olarak da olumlu bazı gelişmelerden söz etmek mümkündür. Aynı anketin uygulandığı Avrupa Birliği’nin yeni üyesi olan sekiz ülke ile kıyaslandığında, Türkiye’de adalet mekanizması ankete katılan firmalara göre daha etkin işlemekte ve kararların uygulanması konusunda daha güvenilir görülmektedir.

İncelenen dönemde altyapı imkânlarının fark edilir ölçüde iyileştirildiği ve iş piyasasına ilişkin düzenlemeler konusunda Türkiye’nin söz konusu yeni AB üyesi ülkelere göre daha iyi durumda olduğu da yine anketin bulguları arasında yer alan diğer olumlu gelişmelerdir. Ayrıca, Türkiye’nin ekonomik potansiyeli ile orantılı olarak Doğrudan yabancı yatırımların artırılması, bu meyanda YOIKK kapsamında faaliyetlerini sürdürmekte olan 10 Teknik Komitenin çalışmalarının ele alınarak bu çalışmalar sonucunda yürürlüğe giren mevzuat ve iyileştirilen uygulamaların etki

¹⁵¹ HAZINE MÜSTESARLIĞI, YABANCI SERMAYE GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (HM-SGM), Doğrudan Yabancı Yatırım Verileri Bülteni: Şubat 2006.

analizlerinin yapılabilmesi için perspektif oluşturulması ve Avrupa Birliği (AB) mevzuatına uygunluğunun esleştirilmesi amacıyla bir Esleştirme Projesi başlatılmıştır.

4.3.3. Yurt dışında doğrudan yatırımlar

Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 sayılı Karar'ın 13. maddesine göre; Türkiye'de yerleşik kişilerin yurtdışında veya Türkiye'deki serbest bölgelerde yatırım yapmak veya ticari faaliyette bulunmak üzere şirket kurmaları, ortaklığa katılmaları ve şube açmaları için, 5 milyon dolar veya eşiti dövize kadar nakdi sermayeyi bankalar veya özel finans kurumları aracılığıyla, aynı sermayeyi ise gümrük mevzuatı hükümleri çerçevesinde ihraç etmeleri serbest olup, 5 milyon dolar veya eşiti döviz miktarını aşan nakdi ve/veya aynı sermaye ihracına Hazine Müsteşarlığı'nın bağlı bulunduğu Bakanlıkça izin verilmektedir. Bu çerçevede, 1 Ocak 2005–31 Ekim 2005 tarihleri arasında, Türkiye'de yerleşik kişilere toplam 1,27 milyar dolar tutarında sermaye çıkış izni verilmiştir. Bu dönem içerisinde, Türk yatırımcılar tarafından yurt dışında kurulan şube / şirket veya iştirak edilen firma sayısı 27'ye, toplam sermaye ihracı ise 671 milyon dolar tutarına ulaşmıştır.

Yurt dışına doğrudan sermaye ihracında bulunan Türkiye'de yerleşik kişilere ait gerek bankalar, özel finans kurumları, gümrük idareleri, gerekse bizzat bu kişilerce T.C. Hazine Müsteşarlığına intikal ettirilen bilgi ve belgeler çerçevesinde oluşturulan kayıtlara göre, Türkiye'de yerleşik kişilerce 1980 yılından itibaren 2005 yılı Ekim ayı sonu itibariyle yurt dışında toplam 1609 adet şube/şirket kuruluşunda bulunmuş veya kuruluş şirketlere iştirak edilmiş olup, 7.791.083.984,-ABD Doları tutarında sermaye ihracı gerçekleştirilmiştir.

2000 ve 2001 yıllarında yurt dışına doğrudan yatırım amacıyla gerçekleştirilen sermaye ihracı tutarlarında, diğer yıllara nazaran büyük artışlar meydana gelmiştir. 2000 yılındaki artışın en önemli nedenini, vergi avantajı sağlayan Hollanda'ya özellikle Türk mali sektörü ve kısmen imalat sektörü tarafından gerçekleştirilen büyük miktartlı sermaye ihraçları oluşturmaktadır. 2001 yılı içerisinde de mali sektör tarafından vergi avantajı sağlayan ülkelere sermaye ihracı gerçekleştirilmeye devam

edilmiş olmakla birlikte, 2001 yılındaki artışın hemen hemen tamamı Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığının (TPAO) Azerbaycan ve Orta Asya'daki yatırımlarını artırmasından kaynaklanmıştır.

Türkiye'den gerçekleştirilen sermaye ihracı toplamı, 2002 ve 2003 yıllarında 400 milyon ABD Doları civarındaki tutarla istikrarlı bir seyir izlemiş olup, 2004 yılında %100'ün üzerinde artarak 856 milyon ABD Doları tutarını bulmuştur. 2004 yılındaki artış, büyük oranda TPAO'nun enerji yatırımları ile Hollanda aracılığıyla diğer ülkelere gerçekleştirilen telekomünikasyon ve imalat yatırımlarından kaynaklanmıştır.

2005 yılında, Rusya Federasyonu, Ukrayna ve Türkî Cumhuriyet'lerdeki yatırımlar dikkat çekmektedir. Hollanda'daki vergi avantajından yararlanmak isteyen Türkiye'de yerleşik kişiler, bu yıl da diğer ülkelerdeki büyük ölçekli yatırımlarını Hollanda'dan finanse etmeye devam etmektedirler. 2005 yılı içerisinde de TPAO tarafından, büyük enerji projelerinin finansmanını teminin sermaye ihraçları gerçekleştirilmiştir. Bankalar, özel finans kurumları ve yatırımcılar tarafından intikal ettirilen bilgiler doğrultusunda, 2005 yılında Türkiye'de yerleşik kişilerce gerçekleştirilen sermaye ihraç tutarının 2004 yılı tutarını aşacağı tahmin edilmektedir. 2005 yılındaki sermaye ihraç tutarları, imalat ve enerji sektöründe gerçekleştirilen büyük ölçekli yatırımlardan oluşmaktadır.

4.4. Doğrudan Yabancı Yatırımlarının Çekilmesi İçin Uygulanan Teşvik Politikaları Çerçevesinde Vergi Kanunundaki Değişimler.

4.4.1. Kurumlar vergisi yasası taslağında öngörülenler

Kurumlar vergisi mevcut yasal düzenleme çerçevesinde sermaye şirketleri, kooperatifler, iktisadi kamu kuruluşları, dernek ve vakıflara ait iktisadi işletmeler ile isteğe bağlı olmak üzere iş ortaklıklarının kazançları üzerinden alınmaktadır. Hâlihazırda 48 ana, 3 mükerrer, biri yürürlükten kaldırılmış olan 35 geçici maddeden oluşan Kurumlar Vergisi Yasası uygulamada verimliliğini yitirmiş, ana maddelerden

daha çok geçici maddelerin yönlendirmeleri ile donatılmış, bu bağlamda kendi içersindeki maddeler arasındaki uyumsuzluk nedeniyle devamlı duraksama yaratır hale gelmiştir.

Kurumlar vergisi kişisel (sübjektif) bir vergi değil, nesnel (objektif) bir randıman vergisi niteliğinde olup, vergilendirmeye konu ettiği tüzel kişilikler ile tüzel kişilik gibi kabul edilen ortaklıkların ödeme gücünü vergilendirmeyi esas almaktadır.

Bir süredir üzerinde tartışılan kurumlar vergisi uygulamasının hukuki açıdan yeniden yapılandırılabilmesi için Maliye Bakanlığı bünyesinde yapılan çalışmalar sonuçlandırılma aşamasına gelmiş ve bu bağlamda hazırlanmış olan "Kurumlar Vergisi" yasa tasarısı taslağının ana hatları belli olmuştur.

Üç kısım, 39 ana ve dört geçici maddeden oluşan tasarı taslağının "Tam mükellef kurumlarda vergilendirme" birinci kısımda (Madde: 1-23), "Dar mükellef kurumlarda vergilendirme" ikinci kısımda (Madde:23-35), ortak konular (Madde:36-39 ve 4 geçici madde) üçüncü kısımda maddeleştirilmiş bulunmaktadır. Tasarı uygulama olanağı açısından daha sistematik bir yapıyı öngörmekte olup yeni tanımlamalara ve müesseselere de yer vermektedir. "Kontrol Edilen Yabancı Şirket" (Madde:6)," Transfer Fiyatlandırması" (Madde:12), "Zarar Mahsubu ve Diğer İndirimler" içersinde doğan zararın geriye yansıtılması, (Madde:9) "Beyan Esası"nda "Konsolide Beyan" (Madde:13) bu yenilikler içersindedir.

Ayrıca tasarı içersinde yer alması öngörülen yeni bir düzenleme ile "Büyük Yatırımlarda Vergi İndirimi" (Madde:7) adında uygulama getirilmesi öngörülmekte ve böylece ülkemizde maden ve petrol kaynaklarının işletilmesine, istihdama ve ihracata belli büyüklükte katkı sağlamak üzere yatırım yapan kuruluşların özendirilmesi hedeflenmektedir.

Kurumlar vergisinde oranı indiriliyor...

Kurumlar vergisinde halen % 30 olarak uygulanan vergi oranının 2006'dan itibaren % 20 olarak uygulanması öngörülmektedir. Yapılacak olan indirimle, kurum kazançları üzerindeki vergi yükünün yerli yatırımcı için yüzde 44'ten yüzde 34'e,

yabancı yatırımcı için de yüzde 37’den yüzde 28’e indirilmesi amaçlanmaktadır. Oran indirimi, 2005 yılına ilişkin olarak, 2006 yılında beyan edilecek kazançları kapsamamaktadır. Kurumlar vergisi oranının İngiltere’de yüzde 10’dan, ABD’de yüzde 15’ten, Lüksemburg’da yüzde 20’den, İsviçre’de yüzde 8,5’den, Polonya ve Slovakya’da yüzde 19’dan başladığı göz önüne alınırsa, yapılan indirimin gecikmeli de olsa, olumlu bir düzenleme olarak kabul edilmesi gerekmektedir. Aşağıda OECD ülkelerine ait vergi oranları gösterilmektedir. Kurumlar Vergisinin % 20’ye indirilmesinin rekabet avantajının elde edilebilmesi açısından ne kadar yerinde ve hatta geç kalınmış olduğu açıkça görülebilmektedir. (Tablodaki oranlar maksimum vergi oranlarıdır).

Tablo 26: OECD Ülkelerine Ait Vergi Oranları

Ülke	Oran
Avustralya	34,0
Avusturya	34,0
Belçika	40,2
Kanada	29,1
Çekoslovakya	31,0
Danimarka	32,0
Finlandiya	29,0
Fransa	37,8
Almanya	35,0
Yunanistan	40,0
Macaristan	18,0
İzlanda	30,0
İrlanda	24,0
İtalya	37,0
Japonya	27,4

Ülke	Oran
Kore	28,0
Lüksemburg	28,4
Meksika	35,0
Hollanda	35,0
Yeni Zelanda	33,0
Norveç	28,0
Polonya	30,0
Portekiz	32,0
Slovakya	29,0
İspanya	35,0
İsveç	28,0
İsviçre	6,38
Türkiye	20,0
Birleşik Krallık	30,0
ABD	32,7

Kaynak: www.oecd.org (05.12.2005)

SONUÇ

Küreselleşmeyle birlikte ülkeler arasında artan ekonomik entegrasyon sonucu, birey ve işletmelere diğer ülkelerde şube açma veya merkezi yurtdışına taşıma olanakları sağlanmış ve o ülkelere yatırım yapma imkanı getirilmiştir. Üretim faktörlerinin üzerindeki serbest dolaşım engellerinin kaldırılması, döviz ve sermaye hesaplarının liberalizasyonu ile birlikte firmaların hareketliliği artmış ve en yüksek verim neredeyse sermaye akışı o yöne doğru kaymıştır. Dünya ticaretindeki bu gelişmelere paralel olarak ülkeler, bir taraftan kendi sermayelerinin yabancı ülkelere kaçışını önlemek öte yandan da dünyadaki hareketli sermayeyi kendi ülkelerine çekebilmek için rekabete girmişlerdir. Bunun sonucunda, ülkeler birçok teşvik türlerini uygulamaya geçirmişlerdir.

Ülkelerin hareketli sermayeyi çekebilmek için, önemli bir teşvik aracı olan vergileri kullanmaları sonucu vergi rekabetinin, özellikle 1990'lardan sonra önemli boyutlara ulaştığı söylenebilir. Küreselleşme ile birlikte ulus devlet kavramı zayıflamış yerini “entegre olmuş dünya” kavramına bırakmıştır. Bu durum vergileme alanında iki temel değişimle kendini göstermektedir. Birinci olarak, her ülke kendi vergi politikasını ulusal ekonominin gereksinimlerine göre biçimlendirmekteyken, küreselleşmeyle birlikte artık ülkeler rakipleri veya ticari ilişkiler içinde bulundukları diğer ülkelerin vergi politikalarındaki değişikliklere karşı daha duyarlı ve bilinçli olmak durumundadırlar. Çünkü küreselleşme ülkeleri “mali iklim” sağlayacak uygun yer düzenlemek üzere vergi sistemlerini ve kamu harcamalarını devamlı olarak değerlendirmeye teşvik etmektedir. İkinci olarak, artan küreselleşmeyle birlikte vergileme alanında ülkelerin kendi ulusal politikalarının gücü sınırlanmakta, vergi politikalarını belirlemedeki bağımsızlıkları azalmaktadır. Durum böyle olunca ülkeler arasındaki vergi rekabeti küreselleşmeye bağlı olarak bir ülke için dünya sermaye piyasasına ne kadar fazla entegre olursa, sermaye vergileri o kadar düşük olacaktır.

Yeni Avrupa Birliği üyesi ülkelerdeki Kurumlar Vergisi Oranı %15'lerle %20 arasında seyir izlerken, Bulgaristan'daki kurumlar vergisi oranı önce %19'a sonra %15'e düşerken, Macaristan'da %18 olan kurumlar vergisi ortadayken, Avrupa Birliğine

aday ve girme kararlılığında olan ülkemizde, hala %30'larda oluşu ile ülkemizin yabancı yatırımı çekmede başarılı olabilmesi mümkün değildir. Kurumlar vergisinin % 20 ye alınması çalışmaları ve yasallaştırılmasıyla oluşacak yeni durumla rekabet için olumlu bir dönem başlayacaktır. Çünkü kurum kazançları üzerindeki vergi yükünün çok yüksek olması yatırımcıları, yatırım bakımından karar almada oldukça engelleyici bir durumdur.

Kurum kazançlarının vergilendirilmesiyle paralel olan diğer bir konuda; yatırım indirimindedir. Burada da, yüksek birden fazla yatırım indirimi oranının oluşu, yatırım teşvik belgesi alma zorunluluğu ve yatırım indirimden faydalanabilmek için yerine getirilmesi gerekli olan prosedürlerin çok oluşu sebebiyle olumsuzluklar mevcut iken yapılan düzenlemeyle sistemin basitleştirilmesi amaçlanmıştır. Böylece, önceden yatırım indirimi istisnasından yararlanan bir kurum, kazancı dağıtılsa dahi %20 gibi bir vergiye tabi tutuluyorken, yeni düzenlemeyle, ancak dağıtılması durumunda %10 vergi kesintisine tabi tutulmakta oluşu ve bu yatırım indirimi istisnasından yararlanan kazancın kurum sermayesine eklenmesi durumunda da hiç vergi alınmamasıyla hem istisnanın sağlanması hem kurumlar vergisinin alınmaması, hem de gerçek kişi nezdinde hiç vergilendirmemenin yapılarak vergisiz bir imkanın sağlanmış olması ülkemizi yatırım yapma anlamında çekici hale sokacaktır.

Bunun yanında, Türk ekonomisinin dışa açılmış olmasına rağmen Türk Vergi Sisteminde, gerek yurtdışından elde edilen kazançların vergilendirilmesinde gerekse Türkiye’de özellikle şube niteliğinde yapılan yatırımların vergilendirilmesinde, Kurumlar Vergisi Kanunu çıktığından bu yana hiçbir önemli değişikliğin olamaması çok önemli sıkıntılar yaratmaktadır. Bu sıkıntıların başında da özellikle Türkiye’deki kurumların yurtdışına yapmış oldukları yatırımlardan elde ettikleri kâr paylarının Türkiye’de vergiye tutularak çok aşırı bir ekonomik çifte vergilendirme sorununu ortaya çıkmasıyla önemli bir vergi yükünün oluşmasıdır. Bu sadece Türkiye’deki yatırımcıların yurtdışından elde ettikleri kazanç bakımından sorun olmakla kalmıyor, aynı zamanda da yabancı yatırımcılar, Türkiye üzerinde, Türkiye’nin etkinlik alanı içerisinde Türkiye’nin sıkı bağları olan diğer ülkelere yatırım yapmak istediklerinde de önemli bir sorun olarak kendini göstermektedir.

Yapılan düzenlemenin yasallaşması durumunda hedeflenen Türkiye’deki kurumların yurtdışından elde edecekleri kâr paylarını Türkiye’ye getirmeleri durumunda, Türkiye’de bazı koşulların yerine getirilmiş olması kaydıyla tekrar vergiye tabi tutulmasını önlemek ve diğer ülkelerden gelip Türkiye üzerinden başka ülkelere yatırım yapacak olan kurumların Türkiye’de tekrar vergiye tabi tutulmasının (stopaj sınırı %5 olarak düşünülmektedir) engellenmesi amacıyla çifte vergilendirmeyi önlemeye yönelik çalışmalarda doğrudan yabancı yatırımı çekmede faydalı olacaktır.

Ancak; Türkiye sermaye ihtiyacı olan bir ülke olduğundan, burada önemli olan Türkiye’den vergisel anlamda daha avantajlı imkânlar sunan ülkelerden gelecek olan kâr paylarını, her hangi bir koşul aranmaksızın vergiden istisna edilmesi durumunda otomatik olarak kendi yatırımcımızı da dışarıya yönlendirmiş olacağımızdan, bu sebeple diğer ülkenin sağlayacağı her avantaj, o kazanç Türkiye’ye döndüğünde tekrar vergilendirilmeyeceği için Türkiye’den önemli bir yatırımın dışarıya kayması sonucunu doğuracağından bunu engelleyecek bir oranda vergi yüküne tutulması da uygun olacaktır.

Vergi rekabetinin dünyada artması sebebiyle tüccar mantığında davranmakta fayda vardır. Vergi ile yapılan uygulamaları bir ürün olarak değerlendirirsek önemli olan bu ürünün iyi bir şekilde tanıtılıp satılmasıdır. Satılmayan ürünün önemi yoktur. Yani pazarlanmayan bir ürünün anlamı yoktur. Vergi, yapısı itibariyle mükellefe satılan bir üründür. Böyle bakıldığı zaman iyi tanıtılıp anlatılırsa daha iyi netice alınacağı açıktır.

Rekabetçi anlayış, tüccar gibi davranmak gerektiği dendiği zaman, havuzun büyütülmesi demektir. Küreselleşmenin olumsuz etkilerinden yukarıda bahsederken: Küreselleşme ile beraber artık ülkelerin kendi işlerinde “vergimi istediğim gibi alırım” imkanı kalmamakta çünkü küreselleşme ile birlikte üretim faktörleri akışkan olduğu için sermaye daha uygun koşullara doğru gitmektedir. Bu durumda yapılması gereken ülkenin zeminini alçaltarak, suyu ülkeye doğru aktarmak gerekmektedir. Ülkeye doğru suyun akmasıyla havuzun büyümesi kaçınılmazdır. Çünkü vergi oranlarının düşük tutulmasıyla beraber ulusal sermayenin yurt dışına kaçmamasıyla ve uluslararası sermayenin de ülkeye getirilmesiyle (portföy yatırımları, doğrudan yabancı yatırım ve

ticaretin Türkiye üzerinden dolaşması gibi) ve ülkede yoğunlaşan trafikle sürümden kazanç misali ufak ufak, kimseyi incitmeden sürekli bir şekilde vergi geliri arttırılabilir.

Burada önemli olan bir durum, mükellefin vergiye olan uyumunun sağlamasıdır. Bunun içinde sadece Türk mükellefinin vergiye uyumu anlaşılmamalı aksine yabancı bir ülkenin mükellefini de, yabancı bir ülkenin şahsını da biz kendi mükellefimiz gibi veya kendi pazarımızın müşterisiymiş gibi görmemiz gerekmektedir. Eğer bunlardan nasıl az ama sürekli bir vergi alırım anlayışıyla yabancı yatırımcı ülkeye çekilebilirse o zaman bu günkünden daha fazla vergi alınacağı olağandır. Bu sebeple, yüksek vergi oranları yerine Türkiye’de ekonomi ile uyumlu bir vergi sistemi getirilirse, oran düşürülüp, taban genişletilirse, işlem çokluğundan ve sürekliliğinden dolayı daha çok vergi alınması mümkündür.

Vergi politikalarında genel amaç; Türkiye’nin sosyal ve ekonomik yapısını esas alan en verimli ve kalıcı vergi geliri üretecek bir sistem kurmaktır. Bunun içinde küçük işletmeciyi destekleyip ölçeklerini yükseltmek ile KOBİ denilen şirketlerin altyapılarının geliştirilmesi gerekmektedir.

Bunun dışında ayrıca kayıt dışı ekonomiyi azaltarak kayıt altına almak çok öncelikli olmak zorundadır. Çünkü bu haksız rekabet sonucunda kayıt dışılık başlı başına büyük sorundur. Bu nedenle, yabancı yatırımcı aynı sektörde kayıt dışı adam varsa ben burada çalışabilirmiyim diye kendine sormaktadır. Bir yabancı yatırımcı için en önemli husus kayıt dışının asgari seviyede olduğu bir Türkiye’dir.

Dünya genelinde doğrudan yabancı yatırımların gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasına olumlu katkıları inkâr edilemez bir gerçek olarak belirmiş, her ülke daha fazla yabancı sermayeyi ülkesine çekebilmek amacıyla gerek tanıtım faaliyetleri gerekse yatırımcılara cazip gelen teşvik politikaları yoluyla yıllık hacmi 1 trilyon doları geçen bu pastadan daha fazla pay almanın çabasına girmiştir. Kişi başına milli geliri ile OECD ülkeleri arasında an alt sıralarda yer alan Türkiye’de en etkili dış kaynak diğer gelişmekte olan ülkelere olduğu gibi doğrudan yabancı yatırımlardır. Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımlarda istenen düzeye çıkamamıştır. Bu nedenle

kapsamlı ve bilinçli bir yabancı sermaye politikasının oluşturulması zorunluluk haline gelmiştir.

Yabancı yatırımcıların yatırım kararlarını verirken hangi faktörleri göz önüne aldıklarının bilinmesi, politika oluşturulması sürecinde ilk aşama olarak dikkate alınmak durumundadır. Daha öncede örneğini verdiğimiz, Barlow ve Wender tarafından 1955 yılında yapılan ülke dışında yatırım yapan 247 Amerikan firması ile yapılan anket çalışmasında, firmaların sadece %10'u vergi avantajlarını birinci tercih nedeni olarak belirtmiş, %11'i ise yatırım yapılacak ülke yönetiminin yatırımcıya destek ve yaklaşımını öncelikli faktör olarak gördüklerini ifade ederek vergisel durumun ve teşviklerin dördüncü sırada yer aldığı görülmüştür. Ayrıca yapılan ekonometrik çalışmalar ve diğer anket çalışmaları yatırım kararlarında esas olarak yatırım iklimi, pazar potansiyeli ve politik faktörlerin vergi politikalarından çok daha önemli belirleyiciler olduğunu, vergisel teşviklerin doğrudan yabancı yatırımları çekmede tek başlarına yeterli olmadığı ve yukarıda belirttiğimiz daha önemli faktörlerin yabancı yatırımları etkilediği sonucuna varmıştır.

Yatırım ikliminin iyileştirilmesi, yabancı sermayenin ülkeye çekilmesinde ilk ve en önemli aşama olarak göze çarpmaktadır. Yatırım iklimi kavramı, hükümetlerin yatırımcılara yaklaşımı, bürokratik kolaylıklar, altyapı hizmetleri ve yeterli eğitilmiş iş gücü gibi pek çok faktörün bir araya gelerek, genel anlamda yatırıma başlarken yabancı yatırımcılarda oluşan güven hissi ile bağlantılı bir kavram olarak belirmektedir. Yatırımcılar için uygun yatırım ikliminin oluşturulması sürecinde, bürokrasinin azaltılması, birimler arası koordinasyonun sağlanması, hukuki sistemde yabancıların aleyhine işleyen düzenlemelerin ayıklanması, bürokrasinin yabancı sermayeye bakışının yenilenmesi gibi gerekli adımların yanında istikrarlı hükümet politikaları ile geleceğe yönelik olumsuz beklentilerin de ortadan kaldırılması gerekmektedir. Ekonomik ve politik istikrarın bulunması da yabancıların öncelikle dikkat ettikleri hususlar arasındadır. Diğer yandan, karmaşık ve yararı tartışılan vergisel desteklerin daha yukarıda anlatıldığı gibi basit ve güven verici bir yapıya kavuşturulması yabancı yatırımcılar için önemli bir faktör olarak belirmektedir.

Yatırım konuları sektörel ve bölgesel kaynakları açısından netleştirilmeli, söz konusu yatırım konuları için gerekli alt yapı hazırlanarak yatırımcıların hizmetine sunulmalıdır. Stratejik yatırımlar (ARGE yatırımları, uluslararası firmaların dağıtım ve satış merkezler gibi) ve yüksek teknoloji gerektiren yatırımlar ile dünya ticaretindeki payı giderek artan dinamik ürünler Türkiye gibi geçiş ekonomilerinde en uygun yatırım türleri olarak kabul edilmekte, bu yatırım konularında faaliyet gösteren firmalar üzerinde yoğunlaşmaktadır. Yatırımcı profili belirlendikten sonra hangi yatırım cinslerinin stratejik olarak destekleneceği netleştirilmek durumundadır. Gelişmekte olan yada geçiş ekonomilerinde genelde komple yeni yatırımlar ile ortak yatırımlar (joint ventures) desteklenmektedir.

Daha önce de ifade edildiği gibi, doğrudan yabancı yatırımların temel kaynağı çokuluslu yada ulusötesi şirketler denilen dünya çapında üretim ve dağıtım ağına sahip kuruluşlardır. Sektörel ve bölgesel önceliklerin belirlenmesi sonrasında, yatırımcı bazında hedeflerin belirlenmesi, yatırımcılara tanıtım ajansı aracılığıyla doğrudan ulaşılması en etkin yöntem olarak kabul edilmektedir. Yatırım sonrası gerekli işbirliği ve danışmanlık hizmetlerinin de mutlaka yapılması yatırımcılarda güven hissinin yaratılması için gereklidir. Bu kapsamda Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü uygulamalar sırasında yaşanan sorunların tespiti ve çözümü için kurumlar arası gerekli koordinasyonu da gerçekleştirmelidir.

Doğrudan yabancı yatırımlar için strateji tespitinden önce gerekli alt yapının sağlanması hayati önem taşımaktadır. Stratejinin oluşturulması sürecinde, gerekli tanıtımı yapacak ve yurt dışında olumlu bir yatırım imajının yaratılması için çalışacak yabancı sermaye için tanıtım faaliyetlerini yapacak bir kurumun bulunması; yabancı yatırımcılara ulaşma, tanıtım, yatırımcılara hukuki ve ekonomik konularda gerekli bilginin tedariki, bürokratik işlemlerin yerine getirilmesinde işbirliği ve sonrasında danışmanlık gibi pek çok konuda yatırımcılara gerekli desteğin sağlanması gerekmektedir.

Devlet yardımlarının tek bir kurum tarafından yürütülmesi gerek yabancı yatırımcılar için çok önemli olan yerli firmalarla eşit muameleye tabi tutulmaları gerekse ulusal bazda genel ve tutarlı politikaların oluşturulması için vazgeçilmez bir

şart haline gelmiştir. Tüm bu hedeflerin gerçekleştirilmesi, yukarıda da temel hatları verilen yasal, bürokratik ve siyasi dönüşümün gerçekleştirilmesine bağlıdır. n hazırlığı yapılmamış ve gerekli alt yapıdan yoksun çabalar istenilen sonuca ulaşmada en büyük engel olarak ortaya çıkmakta, günübirlik uygulamaların ötesinde kapsamlı ve uzun vadeli bir programa ihtiyaç duyulmaktadır.

EK

4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu¹⁵²

Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu

Kabul Tarihi: 5.6.2003

Kanun No: 4875

Amaç ve kapsam

MADDE 1. — Bu Kanunun amacı, doğrudan yabancı yatırımların özendirilmesine, yabancı yatırımcıların haklarının korunması ile yatırım ve yatırımcı tanımlarında uluslararası standartlara uyulmasına, doğrudan yabancı yatırımların gerçekleştirilmesinde izin ve onay sisteminin bilgilendirme sistemine dönüştürülmesine ve tespit edilen politikalar yoluyla doğrudan yabancı yatırımların artırılmasına ilişkin esasları düzenlemektir. Bu Kanun, doğrudan yabancı yatırımlara uygulanacak muameleyi kapsar.

Tanımlar

MADDE 2. — Bu Kanunda geçen;

a) Yabancı yatırımcı: Türkiye'de doğrudan yabancı yatırım yapan,

1) Yabancı ülkelerin vatandaşlığına sahip olan gerçek kişiler ile yurt dışında ikamet eden Türk vatandaşlarını,

2) Yabancı ülkelerin kanunlarına göre kurulmuş tüzel kişileri ve uluslararası kuruluşları,

b) Doğrudan yabancı yatırım: Yabancı yatırımcı tarafından,

1) Yurt dışından getirilen;

- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'na alım satımı yapılan konvertibl para şeklinde nakit sermaye,

- Şirket menkul kıymetleri (Devlet tahvilleri hariç),

¹⁵² 17 Haziran 2003 Tarihli Resmi Gazete Sayı: 25141

- Makine ve teçhizat,

- Sınaî ve fikrî mülkiyet hakları,

2) Yurt içinden sağlanan;

-Yeniden yatırımda kullanılan kâr, hâsılat, para alacağı veya malî değeri olan yatırım ile ilgili diğer haklar,

- Doğal kaynakların aranması ve çıkarılmasına ilişkin haklar,gibi iktisadî kıymetler aracılığıyla;

i) Yeni şirket kurmayı veya şube açmayı,

ii) Menkul kıymet borsaları dışında hisse edinimi veya menkul kıymet borsalarından en az % 10 hisse oranı ya da aynı oranda oy hakkı sağlayan edinimler yoluyla mevcut bir şirkete ortak olmayı,

c) Müsteşarlık: Hazine Müsteşarlığını,İfade eder.

Doğrudan yabancı yatırımlara ilişkin esaslar

MADDE 3. — a) Yatırım serbestisi ve millî muamele

Uluslararası anlaşmalar ve özel kanun hükümleri tarafından aksi öngörülmedikçe;

1-Yabancı yatırımcılar tarafından Türkiye'de doğrudan yabancı yatırım yapılması serbesttir.

2- Yabancı yatırımcılar yerli yatırımcılarla eşit muameleye tabidirler.

b) Kamulaştırma ve devletleştirme: Doğrudan yabancı yatırımlar, yürürlükteki mevzuat gereğince; kamu yararı gerektirmedikçe ve karşılıkları ödenmedikçe kamulaştırılmaz veya devletleştirilemez.

c) Transferler: Yabancı yatırımcıların Türkiye'deki faaliyet ve işlemlerinden doğan net kâr, temettü, satış, tasfiye ve tazminat bedelleri, lisans, yönetim ve benzeri anlaşmalar karşılığında ödenecek meblağlar ile dış kredi ana para ve faiz ödemeleri, bankalar veya özel finans kurumları aracılığıyla yurt dışına serbestçe transfer edilebilir.

d) Taşınmaz edinimi: Yabancı yatırımcıların Türkiye'de kurdukları veya iştirak ettikleri tüzel kişiliğe sahip şirketlerin, Türk vatandaşlarının edinimine açık olan bölgelerde taşınmaz mülkiyeti veya sınırlı aynî hak edinmeleri serbesttir.

e) Uyuşmazlıkların çözümü: Özel hukuka tabi olan yatırım sözleşmelerinden kaynaklanan uyuşmazlıkların çözümü ile yabancı yatırımcıların idare ile yaptıkları kamu hizmeti imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerinden kaynaklanan yatırım uyuşmazlıklarının çözülmesi için; görevli ve yetkili mahkemelerin yanı sıra, ilgili mevzuatta yer alan koşulların oluşması ve tarafların anlaşması kaydıyla, milli veya milletlerarası tahkim ya da diğer uyuşmazlık çözüm yollarına başvurulabilir.

f) Nakit dışı sermayenin değer tespiti :Nakit dışındaki sermayenin değer tespiti, Türk Ticaret Kanunu hükümleri çerçevesinde yapılır. Yabancı ülkelerde kurulu bulunan şirketlerin menkul kıymetlerinin yatırım aracı olarak kullanılması halinde, menşe ülke mevzuatına göre değer tespitine yetkili makamların veya menşe ülke mahkemelerince tespit edilecek bilirkişilerin ya da uluslararası değerlendirme kuruluşlarının değerlendirmeleri esas alınır.

g) Yabancı personel istihdamı: Bu Kanun kapsamında kurulan şirket, şube ve kuruluşlarda istihdam edilecek yabancı uyruklu personele, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca çalışma izni verilir.

27.2.2003 tarihli ve 4817 sayılı Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanunun 23 üncü maddesi uyarınca Hazine Müsteşarlığı ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca müştereken hazırlanacak yönetmelikte; yabancı sermayeli şirket ve kuruluşlardan hangilerinin bu kapsama gireceği ile söz konusu yönetmelik kapsamında izin verilecek kilit personelin tanımı ve çalışma izinlerine ilişkin özel nitelikteki diğer esas ve usuller belirlenir.

Bu kapsamda istihdam edilecek personele, 4817 sayılı Kanunun 14 üncü maddesinin birinci fıkrasının (b) bendi uygulanmaz. İstihdam edilecek yabancı uyruklu kilit personele, 4817 sayılı Kanunun 13 üncü maddesinin birinci fıkrasının hangi durumlarda uygulanacağı hazırlanacak yönetmelikte belirlenir.

h) İrtibat büroları: Müsteşarlık, yabancı ülke kanunlarına göre kurulmuş şirketlere, Türkiye'de ticarî faaliyette bulunmamak kaydıyla irtibat bürosu açma izni vermeye yetkilidir.

Politika belirleme ve bilgi isteme

MADDE 4. — Müsteşarlık; kalkınma plân ve yıllık program hedeflerini, ülkenin genel ekonomik durumunu, dünyadaki yatırım eğilimleri ve ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile özel kesim meslek kuruluşlarının görüşlerini dikkate alarak, doğrudan yabancı yatırımlara ilişkin politikaların genel çerçevesini belirlemeye, bu amaçla diğer kuruluşların faaliyetlerine katılmaya yetkilidir. Doğrudan yabancı yatırımları ilgilendiren mevzuatta yapılacak değişiklik ve yeni mevzuat taslakları hakkında Müsteşarlığın uygun görüşü alınır.

Müsteşarlık, doğrudan yabancı yatırımlara ilişkin bilgi sistemini kurmak ve geliştirmek amacıyla, yatırımlar hakkındaki istatistiki bilgileri, her türlü kamu kurum ve kuruluşları ile özel kesim meslek kuruluşlarından istemeye yetkilidir.

Yabancı yatırımcılar, yatırımları ile ilgili istatistiki bilgileri Müsteşarlıkça hazırlanacak yönetmelikle belirlenen usul ve esaslar çerçevesinde Müsteşarlığa bildirirler. Söz konusu bilgiler istatistik amaçları dışında ispat aracı olarak kullanılamaz.

Çeşitli hükümler

MADDE 5. — **a)** Mevcut yabancı sermayeli kuruluşlar: 18.1.1954 tarihli ve 6224 sayılı Kanun kapsamında kurulan şirketler, kazanılmış hakları saklı kalmak kaydıyla bu Kanuna tabidirler.

b) Yönetmelik: Bu Kanunun uygulanmasına ilişkin esaslar Kanunun yayımını izleyen bir ay içerisinde Müsteşarlıkça hazırlanacak yönetmelikle düzenlenir.

c) Yürürlükten kaldırılan hükümler: 18.1.1954 tarihli ve 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu yürürlükten kaldırılmıştır. Mevzuatta, 6224 sayılı Kanuna yapılan atıflar bu Kanunun ilgili hükümlerine yapılmış sayılır.

d) Bu Kanun hükümlerine ilişkin değişiklikler, ancak bu Kanuna hüküm eklenmek veya bu Kanunda değişiklik yapılmak suretiyle düzenlenir.

GEÇİCİ MADDE 1. – Bu Kanunun uygulanmasını göstermek üzere hazırlanacak yönetmelikler yürürlüğe girinceye kadar, mevcut kararname, tebliğ ve genelgelerin bu Kanuna aykırı olmayan hükümlerinin uygulanmasına devam olunur.

Yürürlük

MADDE 6. — Bu Kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

Yürütme

MADDE 7. — Bu Kanun hükümlerini Bakanlar Kurulu yürütür.

KAYNAKLAR

ASHER, M. G. and RAJAN, R. S. (October, 1999) Globalization and Tax Systems: Implications for Developing Countries with Particular Reference to Southeast Asia, Discussion Paper, No: 99/23, Adelaide: Adelaide University. s.13.

BAĞRIAÇIK Atilla, Çok Uluslu Şirketler ve Türkiye'nin Ekonomik Yapısı, İstanbul, 1981, s.8

BARAN Tuncer, Türkiye'de Yabancı Sermaye Sorunu, AÜSBF yay.,Ankara, 1982, s.116-117

BIYIK Recep , Kültür ve Sanatın Teşvikiyle İlgili Olarak, Vergi Kanunları'nda Yer Alan Düzenlemeler, Yaklaşım, Sayı 88, Nisan 2000, s.60

BJORVATN, K. and SCHJELDERUP, G. (March, 2002) Tax Competition and International Public Goods, International Tax and Public Finance, 9(2), s.111-112.

ÇAKMAK Cenap, “gelişen Çin Ekonomisi ve Türk dış Ticaretine Etkileri”, (Der.) Atilla Sandıklı, İhan Güllü, Geleceğin Süper Gücü Çin, TASAM Yayınları, İstanbul, 2005, s. 302

ÇALICIOĞLU, E. E. (2003) Küreselleşme ve Vergilendirmede Yeni Eğilimler, İstanbul: Kazancı Kitap Ticaret A.Ş. s. 11.

Canadian Tax Letter (July, 2000) OECD Issues Hit List of Tax Havens and Harmful Tax Regimes.

ÇEKEN Hüseyin, Küreselleşme Yabancı Sermaye ve Türkiye Turizmi, Değişim Yayınları,2003,s.59

ÇERÇİ, AHMET SERKAN,Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyümeye Katkısı, Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü Bankacılık Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2004, s.12

CHARLTON Andrew, Incentive Bidding For Mobile Investment: Economic Consequences and Potential Responses, OECD Development Center-Technical Papers no.203, January 2003, s. 23.

ÇİLOĞLU İsmail, “Türk Sanayiinin Gelişimi ve Teşvikler”, Hazine Dergisi: Cumhuriyet'in 80. Yılı Özel sayısı, Hazine Müsteşarlığı Matbaası, Ankara, 2003, s. 127-128.

COŞKUN İsa , Yatırım Teşvik Belgesi ve Sağladığı İmkanlar, Yaklaşım, Sayı 79, Temmuz 1999, s.45.

DEİK / Türk-Çin İş Konseyi, Haziran 2005

DEMİRCAN Daim, Türkiye’de Yabancı Sermaye, İstanbul, Dilek Matbaası, 1971, s.94

DEMİROĞLU Mehmet, Türk Vergi Sistemi Üzerine Bir Değerlendirme, Vergi Dünyası, Sayı 229, Eylül 2000, s.62.

DEVEREUX, M.P., GRIFFITH, R. and KLEMM, A. (2002) Corporate Income Tax Reform and International Tax Competition, London:

DEVLET PLANLAMA TESKILATI (DPT), Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, 2000, s. 8-9

DPT, Dünya Ekonomisindeki Gelişmeler, Ankara, Ekonomik Rapor 2, 1975, s.36

DURAN Mustafa, Teşvik Politikaları ve Doğrudan Sermaye Yatırımları. T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Araştırma ve İnceleme Dizisi No: 33, 2003 s. 6-77.

EDWARDS, C. and RUGGY, V. D. (April, 2002) International Tax Competition A 21 st- Century Restraint on Government, Policy Analysis.

EGGERT, W. (2001) Capital Tax Competition with Socially Wasteful Government Consumption, European Journal of Political Economy, 17, 517-529

EIJFFINGER, S. C. W. and WAGNER, W. (2001) Taxation If Capital is not perfectly Mobile: Tax Competition Versus Tax Exportation, Discussion Papers.

Ernst & Young, “Investment in Emerging Markets”, A survey, 1994

EYÜPGİLLER, S. (Subat, 2000) Vergi Cennetleri ve Tercihli Vergi Sistemleri: Uygun Olmayan Vergi Rekabetinin 1998 OECD Vergi Komitesi Raporu Işığında Değerlendirilmesi, Vergi Dünyası, s.186

FORUM: “Teşvik Sisteminin Aksayan Yönleri”. ASOMEDYA, Kasım 2002, s. 11.

GENSCHEL, P. (2001) Globalization, Tax Competition, and the Fiscal Viability of the Welfare State, MPIfG Working Paper.

GİRAY, Filiz. (Nisan, 2004) Vergi Rekabeti ve Serbest Bölgeler, Vergi Dünyası, s.175-185.

GOODSPEED, T.J. (2002) Tax Competition and Tax Structure in Open Federal Economies: Evidence from OECD Countries with Implications for the European Union, European Economic Review.

HAUFLER, A. and WOOTON, L. Tax Competition for Foreign Direct Investment, London: Discussion Paper No. 1583. 1997 s. 1

HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI, YABANCI SERMAYE GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (HM-SGM), Doğrudan yabancı yatırım Verileri Bülteni: Subat 2006 .

HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI, YABANCI SERMAYE GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (HM-SGM),Yabancı Sermaye Raporu: 2002, Ankara, 2003, s. 8

İNCEKARA Ahmet , Türkiye’de Teşvik Sistemi, İ.T.O. Yay., İstanbul 1995, s.9.

İSTANBUL TİCARET ODASI, Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomiye Faydalı Olması İçin Düşünülen Tedbirleri, İstanbul, 1967, s.19

JAMES, S. (1998) A Dictionary of Taxation, Cheltenham: Edward Elger Publishing.

JANEBA, E. (1997) International Tax Competition, Tübingen: Mohr Siebeck.

KARACA, Yüksel (Haziran, 2001) Zararlı Vergi Rekabeti ve Vergi Cennetleri:

KARLUK Rıdvan, “Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Katkısı”. Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye,TCMB Yayınları, 2001, s.100

KEEN, M. (December, 2001) Preferential Regimes can Make Tax Competition Less Harmful, National Tax Journal, LIV (4)

KONRAD, K.A. and SCHJELDERUP, G. (1999) Fortress Building in Global Tax Competition, Journal of Urban Economics, 46, 156.

MAZLUM Mustafa – YÜCEL İlhan – TEKELİOĞLU Muammer , Özel Kesim Yatırım İmkanları ve Yatırım Kararlarında Teşviklerin Etkinliği, TOBB Yayını, Ankara, 1990, s.9.

MERİÇ, M. ve AY, H. (2004) Küreselleşme Olgusu Bağlamında Vergi Kayıp ve Kaçakları, 19. Maliye Sempozyumu Antalya, 14-16.

MORRISSET, Jacques, PIRNIA, Neda, “How Tax Policy and Incentives Affect Foreign Direct Investments”, FIAS Working Paper, 2001, s.6.

NADAROĞLU Halil, Kamu Maliyesi Teorisi. Gözden Geçirilmiş ve Düzenlenmiş 10. Baskı, Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş. İstanbul 1998, s.211.

NATIONAL OWNERSHIP, Journal of Public Economics, 81, 254.

OECD (1998) Harmful Tax Competition: An Emerging Global Issue, Paris:

OECD The OECD’s Project on Harmful Tax Practices: The 2004 Progress Report, Paris:2004 / s.14-15

OECD Benelux Definition of Foreign Direct Investment, Third Edition 1999

OECD Bünyesindeki Çalışmalar Ne Aşamada?, Vergi Dünyası, 238, 90-99.

OLSEN, T. E. and Osmundsen, P. (2001) Strategic Tax Competition; Implications of National Ownership, Journal of Public Economics, 81, 254.

OMAN CHARLES P., Policy Competition For Foreign Direct Investment. OECD Development Centre, March 2000

OMAN CHARLES P., Policy Competition For Foreign Direct Investment. OECD Development Centre, March 2000, s. 70 ve UNCTAD. World Investment Report 2002 –Transnational Corporations and Export Competitiveness, s. 205.

ÖZTÜRK Pınar, Ortak Girişim (Joint Venture) ve Uygulanacak Hukuk, Beta Basım Yayın, İstanbul, 2001, s.8

RESMÎ GAZETE 17 Haziran 2003 Sayı: 25141

ROLFE, R. J., “Determinants of FDI Incentive Preferences of MNE’s”, Journal of International Business, (2), 1993, s.24

ŞAHİN Mehmet, Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları, Ankara, Ekonomik ve Sosyal Yayınlar, 1975, s.12

SCHON, W. Tax Competition In Europe-the Legal Perspective, EC Tax Review, 2000 s.22.

SERDENGECİ Turan , Türkiye’ de Yatırım Teşvik Uygulamaları, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Ankara, Mayıs, 2000, s.7.

SEYİDOĞLU Halil. Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama, Geliştirilmiş 14. Baskı Güzem Yayınları, İstanbul, 2001

SMİTH, A. The Wealth of Nation Middlesex, Peguin Books. 1970: 164-165, 251

STEWART, K.G. and WEBB, M.C. (2003) Capital Taxation, Globalization, and International Tax Competition, Working Paper, EWp0301, Canada: University of Victoria. 2003, s.2

TEATHER, Richard (December, 2002) Harmful Tax Competition? Economic Affairs, s.59

TOBB, (2001) TOBB: Vergilemede Global Eğilimler AB ve Türk Vergi Sistemi, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara: TOBB No: 359-BÖM-59.

TOBB, Özel Kesim TOBB, Özel Kesim Yatırım İmkanları ve Yatırım Kararlarında Teşviklerin Etkinliği, TOBB Yayınları, 1991, s.13.

TUSIAD ve YASED. FDI Attractiveness of Turkey: A Comparative Analysis, s. 2.

ULAŞ Dilber, Uluslararası Pazarlama Giriş Stratejisi olarak Ortak Girişimler (Joint Venture) ve Türkiye’de Uygulamaları, Turhan Kitabevi, Ankara, 2003, s. 57

ÜLGER İrfan K., Dünya’da ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentileri, Dünya’da ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentileri İnceleme Yarışması, YASED Yayını, Kasım 1998, s.260

UNCTAD, “World Investment Report 2003”

UNCTAD, “World Investment Report 2005: Transnational Corporations and the Internationalization of R&D”

UNCTAD. World Investment Report - 1998: Trends and Determinants, s. 91

UNCTAD. Tax Incentives and Foreign Direct Investment: A Global Survey, 2000. s. 69 ve 119

VERGİ REFORM KOMİSYONLARI RAPORLARI, Cilt 1, İstanbul 1969, s.30.

VERNON Raymond , “International Investment and International Trade in Product Life Cycle”, Quarterly Journal of Economics, May 1966, ss. 190-207.

WOLFSON, SCHOLLES, “The Impact Of tax Incentives On Foreign Direct Investment In China”, Elsevier Science Inc., 2000

YILDIRIM Nuri , Çok Uluslu Şirketler, İstanbul, Cem Yayını, 1983, s.105

İNTERNET KAYNAKLARI

AKTAN, C.C. (2004) Müdahaleci Devlet ve Uluslararası Rekabet Gücü, www.can.aktan.org

GAFFNEY, M. (2002) The Worldwide Benefits of International Tax Competition, The Progress Report, <http://www.progress.org/archive/gaffne.10htm>.

http://www.mfe.org/dossiers_pays/dossiers.asp (28.01.2006)

http://www.mfe.org/dossiers_pays/dossiers.asp (29.01.2006)

<http://www.sabah.com.tr/2005/11/16/eko119.html>

<http://www.tr.chinabroadcast.cn> (29.01.2006)

MEUSSEN, G. (2003) The EU-Fight Against Harmful Tax Competition; Developments in Light of the Enlargement of the EU with 10 Candidate Member States. http://www.eurofaculty.lu/taxconference/files/tp_A2/Meussen.pdf.

MENDOZA, E. G. and TESAR, L.L. (2003) A Quantitative Analysis of Tax Competition, Tax Coordination under Perfect Capital Mobility.s.2 www.cepr.org/meets/wken/1/15277papers/tesar.pdf

MUTER Naci B. ve KOVANCILAR Birol . Doğrudan yabancı yatırımlara Yönelik Teşvik Rekabetinin Türk Kamu Mali Yapısı Üzerine Olası Etkileri: Türk Vergi ve Teşvik Sistemine Yönelik Öneriler, <http://www.uludag.edu.tr/~malienesempozyumu/4_2_b.muter-b.kovancilar.doc>. 2004,s.2

NOCERINO, O., REALE, G. (2000) Fiscal Advantage and Economic Impact of “TaxFree Zones” on SME’s. <http://www.sbaer.uca.edu/Research/2000/ICSB/P+2/070REALE.PDF>.

PINTO, C. (2002) (Harmful) Tax Competition within the European Union: Concept And Overview of Certain Tax Regimes in Selected Member States. http://www.lof.nl/artikel/harm_tax.html.

TÜRKİYE CUMHURİYET MERKEZ BANKASI (TCMB) internet sitesi, URL: www.tcmb.gov.tr

UNCTAD, “World Investment Report 2004: The Shift Towards Services”, www.unctad.org ; WORLD BANK, EU8, “EU Accession- One Year Later”